

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra románských jazyků
Hispanšské literatury

Kateřina Mařková

PŘIJETÍ POZITIVISMU V MEXIKU PO ROCE 1867
La recepción del positivismo en México después del año 1867
The Adoption of Positivism in Mexico after the year 1867

Disertační práce

Vedoucí práce:
Prof. PhDr. Anna Housková, CSc.

Praha

2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Kladně, dne 31. 3. 2007

Mgr. Kateřina Mašková

OBSAH

ÚVOD	1
------------	---

I. EVROPSKÝ POZITIVISMUS

Historická situace ve Francii	4
Comtův pozitivismus	6
Základní zákon tří stadií	13
Linearita Comtova „základního zákona“	14
Souběžnost myšlení jedince a společnosti.....	15
Pozitivistická filosofie	19
Ustanovování přírodních zákonů	23
Systém přírodních věd a pozitivní metoda	27
Postavení matematiky a psychologie	32
Spojitost přírodních a sociálních věd	33
Sociologie	35
Pozitivistická společenská utopie a náboženství Humanity....	42
Pozitivismus po Comtovi	45
Intelektuální význam Augusta Comta	48
Anglický pozitivismus	50
Historická situace v Anglii a její odraz ve filosofii	51
John Stuart Mill	52
Herbert Spencer	56
Nové uspořádání společnosti	56
Úkol filosofie	58
Základní zákon	61
Evoluce	61
Společnost jako nadorganismus	65
Spencerův liberalismus	65
Náboženství	66
Přechod od militarismu k industrialismu	67

Shrnutí evropského pozitivismu

Hledání základního zákona	68
Stvoření sekulárního světa	75
Objevení reality	79

II. LATINSKOAMERICKÝ POZITIVISMUS

Historická situace v Latinské Americe v 1. pol. 19. století	81
Přijetí pozitivismu v Latinské Americe	81
Předchůdci	86
Osvícenský projekt proměňování reality rozumem	88
Civilizační projekt totální změny reality.....	90
Vzdělávání jako cesta ke změně mysli.....	90
Řád jako prostředek, pokrok jako cíl.....	94
Přijetí pozitivismu	96

Vliv pozitivismu v jednotlivých zemích

Brazílie	97
Chile	98
Argentina	100
Uruguay	101
Kolumbie	102
Peru	102
Bolívie	104
Venezuela	105
Kuba	106
Portoriko	107
Pozitivistický absolutismus.....	107

III. MEXICKÝ POZITIVISMUS

Historická situace v Mexiku	110
Přijetí pozitivismu v Mexiku v roce 1867	113
První generace mexických pozitivistů	114
Barredova „Občanská řeč“	117
Reforma školství v roce 1867	131
Národní přípravná škola (Escuela Nacional Preparatoria)	134

Materiální řád ve výuce Národní přípravné školy	135
Vyřazení „metafyzické“ filosofie z výuky	138
„O morální výchově“ aneb spirituální řád ve výuce	140
„O morální výchově“ a občanských právech.....	143
„O morální výchově“ a probouzení společenského altruismu.	148
Třetí generace mexických pozitivistů: „ortodoxní comtisté“....	150

ZÁVĚR	153
--------------------	------------

RESUMÉ

PŘÍLOHY

BIBLIOGRAFIE

*„Uzavřen sám v sobě,
viděl se člověk oddělen od
světa, který jej obklopuje a
myslel si, že myslí mimo něj,
aniž by si uvědomil, že svět
jej prostupuje až po tu
nejmenší součástku.“*

Henry Laborit¹

ÚVOD

Pozitivismus byl jedním z posledních pokusů o vytvoření uzavřeného, všeobsahujícího a koherentního filosofického systému; systému, činícího si nárok na univerzálnost, tedy abstrahujícího filosofické zákonitosti, platné pro každého člověka kdekoliv na Zemi, bez ohledu na konkrétní realitu jeho života, vzniklou z konkrétních okolností jeho prostoru a formovanou zcela určitými historickými vazbami a událostmi. Položil základy filosofii přírodních (ale i některých společenských) věd. Především vytvoření sociologie je zakladatelským činem Augusta Comta. Jeho základními prvky jsou agnosticismus, dynamický pohled na realitu (historismus), hierarchická konstrukce systému věd, vrcholící sociologií a omezení pozornosti jen na „poznávatelné“. Všechny tyto rysy souvisely se zcela určitými společenskými změnami konce 18. a počátku 19. století. Pozitivismus byl programovým vyjádřením potřeb nové sociální skupiny – nositelky modernity - která se objevila v centru historického dění v průběhu VFBR – „třetího stavu“ – buržoazie. Vliv francouzského pozitivismu² začal rokem 1826, kdy Comte poprvé vystoupil při veřejné přednášce³, zhruba v 70. letech 19. stol. však byl překonán pozitivismem anglickým, v jehož liberálním rámci původní Comtova filosofie změnila svůj

¹ Laborit, Henri: *„Encerrado en sí mismo, el hombre se ha creído separado del mundo que lo rodea y que imagina fuera de él, sin comprender que el mundo lo penetra hasta la menor de sus partículas elementales“*, v: *„L’Homme et la ville“*, str. 25 -26. Citováno dle: Pardo, Isaac J.: *„Fuegos bajo el agua“*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1990. Str. 794.

² Zřejmě poprvé se slovo „pozitivismus“ objevilo v tisku roku 1829, kdy Bazard odsoudil antináboženské zvyky, které pozitivismus vznášel do společnosti. Comte sám až do pozdních svazků *„Kurzu“* užíval zásadně výraz „pozitivní filosofie“. Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 423 – 424.

³ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 36.

despotický charakter. Od poloviny 19. století pozitivismus překonával hranice států i kontinentů, ve svých dvou hlavních variantách byl kromě marxismu nejvlivnějším filosofickým systémem 19. století jak v Evropě, tak na americkém kontinentu⁴, ale krátce po roce 1900 utrpěl celou sérii porážek a téměř ztratil vliv.⁵

Tato práce se zabývá tzv. první fází pozitivismu, tedy obdobím od 30. let 19. století do konce 19. století, kdy Auguste Comte, John Stuart Mill a Herbert Spencer položili základy oběma větvím pozitivismu, francouzské a anglické a pozitivismus byl v globálním měřítku přijímán jako filosofická doktrína, prosazující moderní pokrok v materiální oblasti a tomu přizpůsobenou morálku člověka nového industriálního řádu. Podrobněji se zabývá především větví francouzskou, protože právě v této podobě byl pozitivismus přijat v roce 1867 v Mexiku.

Způsob, jakým se tak stalo i způsob, jakým byl pozitivismus modifikován pro mexické poměry a důsledky, které z tohoto kroku vyplynuly pro mexickou společnost 2. pol. 19. stol. jsou otázky, o něž se zajímá tato práce.

Pozitivismus bývá dnes obvykle připomínán spíše jako základ teorie přírodních věd, ale tato práce si více všímá méně známého rysu tohoto filosofického systému – didaktické složky této morálně – společenské doktríny.

V první části práce na ukázkách z díla Augusta Comta práce názorně ukazuje nejdůležitější rysy Comtova filosofického systému v jeho celku. Vyzdvihuje především představu základní souvztažnosti myšlení jednotlivce k celku v rámci Comtova tzv. hlavního zákona tří stadií, jako základ Comtovy snahy vymodelovat v masovém měřítku morálku a obecně psychiku moderního člověka na základě prolnutí přírodních zákonů do společnosti a jejich rozpoznání pozitivistickou vědou, která se měla stát základem moderního řízení společnosti. Ukázky jsou důležité pro názorné pochopení hloubky, v níž si pozitivismus osvojil Gabino Barreda, který jej přizpůsobil mexické společnosti. Práce také zdůrazňuje důležitost, kterou

⁴ Raat, William D.: „*Leopoldo Zea y El Positivismo: Una Revaluación*“, v: *Latinoamérica. Anuario de Estudios Latinoamericanos*. Č. 2, 1969. Str. 171 -189.

⁵ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 349.

Auguste Comte přikládal vnesení své doktríny do škol pro její všeobecné rozšíření.

Další část práce je hrubým přehledem šíření pozitivismu v rámci latinskoamerického kontinentu a nastiňuje důvody, které k osvojení pozitivismu v Latinské Americe vedly, především epochální zlom, kterému byly latinskoamerické země v době po získání nezávislosti vystaveny, jejich usilovná snaha zařadit se mezi industriální země i přítomnost základů myšlení ovlivněného příbuzným utilitarismem. Základem této části práce jsou především již klasická studia Leopolda Zey a jeho sborník textů latinskoamerického pozitivismu. Cílem je ukázat, že převzetí pozitivismu mexickou společností bylo součástí širšího procesu.

Poslední část práce podrobněji seznamuje s okolnostmi přijetí pozitivismu v Mexiku v roce 1867. Jádrem této části práce jsou rozboru dvou děl Gabina Barredy „*Občanská řeč*“ („*Oración cívica*“), na jejímž základě byl Gabino Barreda jmenován členem komise pro reformu státního školství a „*O morální výchově*“ („*De la educación moral*“) a jejich porovnání s myšlenkami Augusta Comta. Na základě toho rozboru s podporou práce Leopolda Zey „*El positivismo y la circunstancia mexicana*“, úryvků dobových svědectví žáků Národní přípravné školy (Escuela Nacional Preparatoria) z okruhu Atenea de la Juventud a dalších zdrojů se pokouším nastínit způsob výuky této školy i úlohu, kterou tato základní mexická pozitivistická instituce, „splněný sen Augusta Comta“, sehrála ve formování mexických vzdělaných elit.

I. EVROPSKÝ POZITIVISMUS

Historická situace

Od roku 1789 do 30. let 19. století, kdy se na veřejnosti objevily první myšlenky Augusta Comta, prožila Francie a s ní i celá Evropa nebývalou vlnu revolučního i válečného násilí a změn režimů, spojených s nástupem buržoazie do čela politického dění, následujícího střetu a poté konsolidace sociální a politické situace. Možnost revoluční srážky byla ke konci 18. století nejen v Evropě všudypřítomná, zpočátku se však očekávala spíše možnost nenásilných změn ve stylu anglické Slavné revoluce roku 1688 a tomu nasvědčovaly i počáteční události VFBR po roce 1789. Přibližně od roku 1792 však události dostaly nečekaně prudký spád, revoluce se radikalizovala obavami z kontrarevolučních intervencí konzervativních vlád Velké Británie, Pruska a Rakouska, s nimiž se Francie dostala do války, roku 1793 byl popraven francouzský král, následoval jakobínský teror a tak povstala „Matka všech revolucí“, „požírající své syny“, jejíž konfrontační charakter určuje pohled na revoluce dodnes.⁶ Po vládě direktoria se roku 1804 nechal Napoleon Bonaparte korunovat francouzským císařem, následovalo jeho vítězné tažení Evropou až do roku 1812, kdy ztroskotal při tažení v Rusku, v roce 1813 prohrál bitvu u Lipska, následujícího roku koaliční vojska obsadila Paříž a na trůn byli opět dosazeni Bourboni. Zároveň byla Francie *Pařížskou smlouvou* vrácena do hranic z roku 1792 a začal Vídeňský kongres, který trval až do roku 1815. Narušen byl jen stodenním císařstvím, které Napoleon ustanovil po útěku z Elby, aby definitivně prohrál v bitvě u Waterloo téhož roku a skončil s definitivní platností v doživotním vězení uprostřed Atlantského oceánu.⁷ Delegace na nejvyšší úrovni z Rakouska, Pruska, Velké Británie, Ruska a poražené Francie jednaly na Vídeňském kongresu až června roku 1815 o poválečném konzervativním uspořádání Evropy, platném po příštích zhruba 40 let.⁸ Následkem Napoleonova návratu z Elby nebyly projednány některé z předkládaných témat nového

⁶ Im Hof, Ulrich: *Evropa a osvícenství*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 235.

⁷ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 327.

⁸ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 549.

uspořádání, mezi nimi otázky kolem španělských kolonií v Jižní Americe, takže si kolonie své další vztahy se Španělskem i vlastní vnitřní vztahy musely uspořádat samy.⁹ Napoleonské války byly největším ozbrojeným konfliktem až do světových válek 20. století a svou krvavostí překonaly všechny předchozí konflikty.¹⁰ Vídeňský kongres znamenal tečku za progresivitou osvícenství, již předtím přibržděnou Napoleonovým absolutistickým uchvácením moci a válečnými taženými po celém kontinentu i za jeho hranice. Návrat k předrevolučním pořádkům však nemohl sprovodit ze světa některé novinky, které si buržoazie prosadila při svém bojovném proniknutí do středu dění, jako byla zásada náboženské tolerance, dodržování lidských práv a chápání člověka jako svéprávné osobnosti a kritický způsob myšlení.¹¹ Moc byla násilnými prostředky nově rozdělena a lidé se mohli začít věnovat budování moderního světa v podobě, v jaké ho známe dnes.¹² Dalšími milníky v budování moderní Evropy jsou revoluční otřesy let 1830 a 1848, první polovina 19. století ve Francii je tedy vyplněna bojem buržoazie za zachování postavení, které si vydobyla. Na pravici proti ní stály síly reakce – šlechta a duchovenstvo, vedoucí síly *ancien régime*, na levici bouřící se čtvrtý stav – dělnictvo nového industriálního světa.¹³ Do druhé poloviny 19. století konečně Francie vstupuje státním převratem Ludvíka Napoleona a jeho svoláním císařem roku 1852. Do tohoto období spadá zrod pozitivismu, prvního porevolučního buržoazního filosofického směru¹⁴, bojujícího na třech frontách: proti šlechtické a hlavně církevní reakci, proti příliš radikálním liberálům (jakobínům), čili příslušníkům vlastní společenské skupiny i nově se tvořícímu proletariátu. Právě pozitivistická filosofie k vytváření a budování moderního světa, tak, jak ho známe, nabídla ideologické

⁹ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 549.

¹⁰ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 327.

¹¹ Im Hof, Ulrich: *Evropa a osvícenství*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 237.

¹² K tomu došlo podle Paula Johnsona právě ve 30. letech 19. století, „kdy obrovské nové zdroje financí, managementu, vědy a techniky, jež byly k dispozici, mohly být využity ke konstruktivním cílům“. Comtova filosofie je tedy, jak sám často zdůrazňoval, kongeniální právě s těmi dobovými pocity a potřebami, které slíbvala dovést k dokonalosti. Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998. Str. 11.

¹³ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 339.

¹⁴ Dubska, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 5.

prostředky. Comte snad jako první intelektuál ukázal, že klíč k moci v moderní společnosti leží v oblasti kontroly myšlení.

Comtův pozitivismus

V pozadí zvláštního charakteru francouzského pozitivismu kromě konkrétních zvláštností Comtovy osobnosti¹⁵ stála nepochybně atmosféra

¹⁵ **Auguste Comte** (celým jménem Isidore Marie Auguste François Xavier Comte, 19.1.1798 Montpellier – 5.9.1857 Paříž), formuloval filosofii pozitivismu a je považován za zakladatele sociologie.

Narodil se v přísně katolické a velmi monarchisticky orientované rodině malého úředníka v silně tradicionalistickém a katolickém Montpellieru. Vztahy v rodině byly chladné, Comte si hlavně k duchem nepřítomnému otci nevytvořil téměř žádný vztah. Svou sestru nenáviděl pro její katolické a tradicionalistické názory. V devíti letech vstoupil jako interní žák do lycea v Montpellier. Asi ve dvanácti či čtrnácti letech s plným vědomím odmítl katolictví. Z odporu k pokrytectví lycejních profesorů, kteří předstírali katolictví z poslušnosti k tehdejšímu císaři Napoleonovi, ačkoliv byli voltairovsky orientovaní, se Comte odmítl účastnit jakýchkoliv katolických obřadů. Ve svém republikánském nadšení dával mladý Comte najevo, jak si přeje, aby byli Francouzi vytlačeni ze Španělska a Napoleonův bratr Josef byl sesazen. Roku 1814 odešel Comte do Paříže studovat na *École Polytechnique* v Paříži, což byla pokroková (a vojensky organizovaná) škola, šířící mezi své žáky republikánské myšlenky a ideál pokroku. Zde Comte získal solidní vzdělání v přírodovědných disciplínách a v matematice. Je těžké říci, zda jeho víra v čísla, posedlost systematizací a manicheistickým dělením všeho na kategorie a typy je pozůstatkem zásadního výchovného vlivu této prestižní školy nebo jedním z Comtových zvláštních povahových rysů. Comte byl nadán neobyčejnou pamětí a čas, který ušetřil v učení, věnoval studiu dějin VFBR, ústavních dějin, filosofické a politické literatury, zvláště francouzské z 18. století. V roce 1816 royalisticky orientované vedení školy využilo incidentu mezi žáky a jedním neoblíbeným profesorem, do něhož byl Comte přímo zapleten, k eliminaci republikánského ducha z akademické pudy a všichni žáci byli vyloučeni ze školy. Comte byl deportován do svého rodného města a zde byl dán pod policejní dozor. Začal studovat na lékařské fakultě v Montpellieru medicínu. Brzy cítil mezi názory své rodiny a svými nesmiřitelné rozpory a rozhodl se odjet do Paříže a vydělávat si peníze drobnými úvazky. Dával hodiny matematiky po 2 francích a opět se dal na studia. Francie se politicky uklidnila, následky doby revoluční i napoleonských válek však byly všudypřítomné v podobě žebráků, hladu, bídy a všeobecné nezaměstnanosti. V Comtovi tyto okolnosti burcovaly sociální citění a jak sám doznal, vzpomínka na pláč žen a dcer, pozůstalých po zabitých vojácích za napoleonských válek, jehož byl svědkem v raném mládí, ho neopustila do konce života. V roce 1817 se Comte stal sekretářem Clauva Henriho de Rouvroye, hraběte de Saint-Simon, tehdejšího předního francouzského představitele utopického socialismu, který Comta uvedl do intelektuálské společnosti. Saint-Simon byl prvním filosofem, který spojoval epochální společenské změny, které zahájila roku 1789 VFBR se zcela novým procesem kapitalistické industrializace. Byl si vědom, že to, co se děje především v Británii, bude mít dlouhodobě pro život obyčejných lidí daleko podstatnější důsledky než pouhá změna režimu. Byl autorem myšlenky, že společnost by měla být politicky pozměněna s pochopením ekonomických změn tak, aby zisky průmyslového pokroku přispěly k zvýšení životní úrovně obyčejných lidí na přijatelnou úroveň a vysvobodily tak lidstvo z malthusiánských cyklů. Zavedl pojem "*les industriels*". Saint-Simon se nejdříve snažil zajistit blahobyt na základě hesla: "*A chacun selon sa capacité, a chaque capacité selon ses oeuvres* (Každému podle jeho schopnosti, každé schopnosti podle jejích výsledků)". Vztahy se Saint – Simonem byly již několikrát předmětem pozornosti různých badatelů, podle Pickeringové šlo hlavně o dělení práce dle myslitelského naturelu obou mužů; Saint – Simon byl neorganizovaný myslitel s okamžiky geniální inspirace, Comte naopak systematick, takže myšlenky svého učitele uspořádal a dal jim psanou formu. Podobný názor zastává i Dubská, která akcentuje žárlivost na Comtově straně a cituje Engelsovo hodnocení, vyzdvihující Saint – Simonovu genialitu a Comtovo "šosáctví". Ve skutečnosti bylo mnoho myšlenek společných a v to v pozdějších letech vyvolalo mnoho bojů o prvenství z obou, ale hlavně z Comtovy strany. V roce 1824 Comte Saint-Simona pro neřešitelné myšlenkové rozdíly opět opustil. V osobní rovině se jednalo především o despotismus, s nímž Saint-Simon s Comtem stejně jako s jinými tajemníky zacházel, v teoretické Comte nesouhlasil se Saint-Simonovou představou společnosti, řízené průmyslníky, novými *meritokraty*: "*Dnes si ti lidé myslí, že jsou jedinými držiteli moci, a jsou čím dál impertinentější – jako šlechtici ... Kdyby měli volnou ruku, nadělali by z vědců obyčejné inženýry, kteří se budou muset spokojit s chlebem a vodou, pokud se jim nepodaří vynalézt nějakou novou hračku.*" Právě pohled na úlohu průmyslníků ve společnosti byl jedním z témat, v nichž Comte později začal hlásat pravý opak. Kromě toho měl Comte teoreticky smířlivější představu o společnosti než Saint-Simon, který tvrdil, že agresivní domáhání se moci je nevyhladitelný lidský rys, který přeměnou jednoho systému v jiný nezanimke. Comte se svým filosofickým systémem snažil nově vznikající buržoazní společnost spíše (poněkud falešně) zharmonizovat. Přesto měl Saint-Simon na Comtův osobní i myslitelský profil jasný

dosud dominantního postavení Francie jako etablované imperiální velmoci se zkušeností vysoce třídní společnosti v rámci dlouhotrvajícího

vliv, především svým zaměřením na sociální problémy doby a snahou o jejich řešení prostřednictvím nového všeobecného systému věd. Také myšlenka nového laického náboženství se poprvé objevila u Saint Simona, spolu s podřazováním rozumu pod cit a zdůrazňováním role žen jakožto nositelek druhé z kvalit. Již dva roky před rozchodem (1822) však Comte vydal „*Plán naléhavých vědeckých prací nutných k reorganizaci společnosti*“, program, který měl před očima prý již od svých 20 let a od roku 1826 s ním začal prostřednictvím přednášek seznamovat veřejnost. Vyslovil v něm myšlenku, že příčinou soudobého společenského chaosu je ztráta jakékoliv jednoty ve společenském přesvědčení, včetně víry v Boha jako jasně daného pevného bodu, nadřazeného všem (rozumová anarchie), způsobená především osvícenským právem svobodného bádání, což vede ke korupci jak přímé, tak projevené v bytění byrokratického státního aparátu, jehož úřady jsou udělovány jako obroč. Cílem jeho filosofického snažení se stala vědecká systematizace a reorganizace společnosti, jež měla vyústit v ustanovení nové vědy (budoucí sociologie) jako podkladu nové, moderní politiky. V roce 1824 publikoval první podrobné zpracování svých myšlenek v „*Systému pozitivní filosofie*“, okolnosti však jeho uskutečňování nepřály. Roku 1825 Comte uzavřel civilní sňatek s Caroline Massinovou, prostitutkou z Palais Royal, s níž se po 17 letech nešťastného manželství roku 1842 rozvedl. Sňatek byl bezdětný, ovšem Comte měl dítě z předchozího nemanželského svazku. V roce 1826, v souvislosti se začátkem práce na nejpodstatnější části svého „*Kursu*“, sociologii, se duševně zhroutil a dostal se až na pokraj sebevraždy, což si vyžádalo dočasný pobyt v ústavu pro choromyslné. Utrpěl pravděpodobně silný atak maniodepresivní psychózy, nemoci, která se mu ve slabších periodách ještě několikrát vrátila a stala se součástí jeho charakteru, v němž se objevovaly zášlehy paranoie, násilného chování a grandiózního smýšlení o sobě samém, střídajícího se s propady sebevědomí a dožadováním se pozornosti. Od chvíle, kdy začal pracovat na částí svého „*Kursu*“, věnované sociologii, byla psychická labilita, již si byl vědom, spolu s uzavřeným postojem ke společnosti, jež ho podle jeho názoru nepochopila a v níž žil jako disident, příčinou jeho známé „mozkové diety“, kdy nečetl nic, co se týkalo témat, o nichž sám pojednával a zejména nečetl kritiky, týkající se jeho děl. (Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 401.). Z ústavu odešel nedoléčen, pouze díky péči manželky se stav stabilizoval tak, že byl schopen pracovat. Chudoba mu ovšem nevadila tolik jako nezám a umlčování, které pociťoval ze strany oficiálního akademického a filosofického světa, které bylo důsledkem toho, že ve svých spisech napadal jak konzervativní a církevní stranu, tak stranu akademickou a liberální. Od konce 30. let 19. století jako by Comte v oficiálních kruzích neexistoval. Přitom právě v letech 1830 – 1842 vytvořil své zásadní systematické dílo, šestisvazkový „*Kurs pozitivní filosofie*“ (jednotlivé díly vydány 1830, 1835, 1838, 1839, 1841 a 1842). Zato v kruzích radikální inteligence byla jeho filosofie v polovině 19. století stejně populární jako v polovině dvacátého století marxismus. Po dokončení utrpěl další periodu duševní poruchy, kterou mu pomohlo zažehnat seznámení s Clotilde de Vaux. Roku 1844 ztratil místo examinátora na pařížské Polytechnice, roku 1851 i místo repetitora, přednášel potom soukromě o svém systému a až do své smrti byl odkázán na skromné příjmy z vyučování matematice a hlavně na podporu svých přátel a žáků, kteří jej nábožně uctívali. Kromě anglického filosofa Johna Stuarta Milla, mezi nimi byli též prostí dělníci, strojníci a řemeslníci, kteří mu neváhali přispět 20 – 50 franky ze své skromné mzdy. Jedním z důvodů, proč Comte nedostával nabídky k práci, byla také skutečnost, že byl znám jako arogantní, hrubý a blouznivý muž. Clotilde, žena galejníka, odsouzeného na doživotí, tehdy asi třicetiletá, trpěla souchotinami a byla v době jejich setkání v podstatě odsouzena k smrti. Vztah ke Clotilde byl platonický, trval pouze dva roky a po její smrti 5. dubna 1846 se změnil v jakési soukromé náboženství, v němž Comte sám sebe viděl jako proroka nového „náboženství humanity“. Její jemnost a melancholická statečnost tvář v tvář vážné nemoci dovedla přepjatě racionalistického Comta k přehodnocení životních postojů a ocenění citové stránky člověka a společenské role ženy, což se také projevilo v jeho pozdních spisech „*Soustava politiky pozitivní čili pojednání o sociologii, zavádějící náboženství Humanity*“ (1851 – 1854), kde ustanovuje náboženství lidskosti a v „*Pozitivistickém katechismu*“ (1857). Předmluvu k této práci pod názvem „*Všeobecná rozprava o pozitivismu*“ vydal již roku 1848. Kromě filosofie se Comte zabýval i vědou, roku 1843 uveřejnil „*Elementární pojednání o analytické geometrii*“, roku 1844 „*Filosofické populární pojednání o astronomii*“, což byly přednášky o astronomii, které 17 let zdarma konal ve III. pařížském obvodu pro širší veřejnost. V úvodu k těmto přednáškám „*Rozprava o duchu pozitivním*“ přednesl stručný obsah své pozitivní filosofie. Roku 1848 také učinil pokus sjednotit své stoupence a založil Positivistickou společnost, ovšem s výsledkem nebyl spokojen a občas váhal, zda ji nemá zase rozpustit. Roku 1855, Comte ještě vydal „*Výzvu ke konzervativcům*“, roku 1856 „*Subjektivní syntézu*“. Auguste Comte zemřel roku 1857 na rakovinu, pohřben je na hřbitově Père Lachaise.

Zdroj: Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, ZVON 1991. Fajfr, František: *Masaryk a Comte*. Kdyně, Okresní sbor osvětový 1925.

Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998. Wikipedia.com.

absolutismu, a následujících krvavých revolučních rozbrojů. Je zajímavé, že pokud jde o latinskoamerický kontinent, tíhly k francouzské verzi pozitivismu země se zkušeností prudkých a krvavých revolučních střetů.

Slovo „pozitivní“ je ve francouzštině i jiných jazycích mnohoznačné. Může označovat to, co je skutečné, evidentně existující, stejně jako to, co je smysluplné, dobré, užitečné, nebo to, co lze podle již existujících pravidel jasně definovat (např. „pozitivní právo“ jako souhrn již existujících zákonů v dané zemi a dané době, narozdíl od práva „přirozeného“, tj. myšleného, blížícího se ideálu práva). Již Comte zdůraznil, že všechny tyto významy jsou v souladu s jím vytvořeným filosofickým názorem. Sám Comte na různých místech svého „Kursu“ používá jako synonym slov „vědecký“, „rozumný“, či „praktický“, v souhrnu jde o „sekulární“ princip myšlení a v průběhu doby, kdy bude pozitivismus v aplikován v Latinské Americe (ale i v jiných částech světa), se pozitivismus stane filosofií ztotožněnou s obrazem „*hombres de acción*“, tedy především průmyslníků, inženýrů a prvních technokratů.

Spíše než filosofií ve smyslu tázání¹⁶ je Comtův pozitivismus společensko – politickou a morální doktrínou¹⁷. Comte chtěl svou filosofií, zakončenou ustanovením nové vědy (sociologie) ukončit sociální chaos své doby, způsobený, podle jeho názoru, absencí jednotného politického přesvědčení po ztrátě víry v Boha jako jasně daného pevného bodu, nadřazeného všem, již podle Comta způsobilo osvícenské právo individuálního svobodného zkoumání reality bez opory autorit (které nakonec, když stará teologická společnost nedokázala naplnit potřeby takto empiricky zaměřené buržoazie, vedlo k Revoluci):

„Jakou zkázu musí tedy působit tento sociální neduh (svobodné zkoumání, či bádání) v době, kdy lidé s inteligencí sebenížší a často bez jakékoliv vhodné přípravy, jsou silnými podněty povzbuzováni k tomu, že denně – bez vedení a bez omezení – lehkomylně řeší nejzákladnější otázky sociální!“¹⁸

¹⁶ „Proces filosofování vnitřně proměňuje takzvanou realitu. Obnažuje její kritéria. Činí z ní otevřenou otázku“. Lyotard, Jean Francois: Adresa k běhu filosofování, v: O postmodernismu. Praha, Filosofický ústav AVČR. Str. 87.

¹⁷ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str.11.

¹⁸ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. iii., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 6.

„Rozumová anarchie¹⁹“, která vznikla, byla podle Comta příčinou rozkladu každého jednotnějšího politického přesvědčení a tedy veřejné morálky a po ní i morálky soukromé, rodinné i osobní:

„Nejvšeobecnější následek této situace záleží v tom, že se šíří stále vzrůstající *rozumová anarchie*, která je pramenem všech ostatních zlořádů. Není pochyby, že tato anarchie je přímým následkem neustálého rozvoje *absolutního práva svobodného zkoumání*, dogmaticky přiznávaného všem lidem.“²⁰

Takovou společnost bylo možno řídit pouze materiálními pobídkami, tedy korupcí²¹ a to jak přímou, tak ve formě úřadů, přidělovaných jako obročí:

„Nutným důsledkem dnešního stavu rozumového, kdy zdiskreditované obecné ideje pozbyly kontrolní moci nad skutečností, je, že není jiného prostředku, jak udržet zájem jednotlivců na jakém takém pořádku, než dovolávat se více méně nepřímou osobního prospěchu²² ... Není-li mravní autority, řád hmotný vyžaduje nutně buď použití teroru nebo korupce. Korupce je jistě výhodnější, protože lépe vyhovuje povaze moderních společností, které povolují násilí jen velmi přechodný úspěch.“²³

Úřady a hodnosti se potom množily, přičemž ztrácely úroveň, politika byla manipulována vnášením soukromých zájmů, což způsobovalo její úpadek:

„... zmenšení politické činnosti nutně vzdaluje od takové kariéry lidi ducha vznešenějšího a vyšší inteligence a vydává svět politický vládě šarlatánství a prostřednosti. Naprostý nedostatek širší koncepce sociální budoucnosti podněcuje jen nejhrubší ctižádost,

¹⁹ Mezi nápady na reformu společnosti, které tito „soukromí badatelé“ navrhovali, jmenuje Comte ty nejvýstřednější: návrh na odstranění peněz, aby se společnost v zájmu pokroku vrátila do doby přímé výměny a úmysl zrušit hlavní města, pařeníště sociální zkázy; úmysl zrušit trest smrti, neboť na nejhorší zločince by mělo být pohlíženo jako na nemocné, aj. Comte, Auguste: *„Rozumová anarchie a sociální zla.“* (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 7.

²⁰ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla.* (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. iii., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 5.

²¹ V této době se pod korupcí nerozumělo pouze braní peněz jako úplatků nebo kradení z veřejných zdrojů, ale také porušování ústavního systému tajnými dohodami, využívání veřejných úřadů k dosažení moci či postupu či kladení privátních zájmů nad veřejný blahobyt. Srov. Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století.* Praha, Academia 1998. Str. 690.

²² Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla.* (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 11.

²³ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla.* (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 15.

kteřá, nemajíc určení opravdu politického, vyhledává instinktivně moc ne proto, aby dopomohla k vítězství svým názorům, ale aby ukojila málo vznešenou chtivost a někdy dokonce dětinskou potřebu poroučet.²⁴

Comte se vyslovoval kriticky k rostoucí byrokratizaci („administrativnímu despotismu“). Věřil že rostoucí centralizace vlády je protiváhou rozkladu společnosti, způsobenému nedostatkem morální autority.²⁵

Podle postoje k problémům společnosti své doby, které takto vymezil, Comte rozeznával tři politické tábory: zpátečnický, „stacionární“ a revoluční (metafyzický). Zpátečnickému táboru (šlechta, církve) Comte kromě toho, že jeho myšlenky považoval za zcela zjevně překonané, vytýkal také rozvíjení sklonu k servilnosti a pokrytectví:

„Od 16. století vyvíjel se zejména v řádu náboženském onen systém pokrytectví stále prohloubenějšího, který beze všeho souhlasil s emancipací všech lidí vynikajícího rozumu pod tou podmínkou, alespoň mlčky kladenou, že pomohou prodloužit poddanství mas.“²⁶

Zde samozřejmě Comte viděl příčinu i možnost oné pozdější „metafyzické“ vzpoury proti církevní scholastice a začátek éry svobodného bádání, byť v přítmní kabinetů „přirodních filosofů“.

Nejvíce výpadů prováděl proti táboru „revoluční metafyziky“ tedy skupině příslušníků vlastní společenské vrstvy, kteří chtěli v původním duchu osvícenství pokračovat v reformování společnosti. „Revoluční metafyzikové“ byli pokračovatelé nejradikálnější fáze VFBR, *jakobíni*. Tím, že popustili uzdu anarchii, měli zásluhu na zavedení téhož politického pořádku, který v Comtově době svou činností začali ohrožovat. Buržoazie dosáhla toho, čeho dosáhnout chtěla a začala se snažit o konsolidaci poměrů tak, aby své zisky udržela. Vrcholným představitelem metafyzického tábora byl pro Comta J. J. Rousseau, symbol romantismu a individualismu. Nejvíce byl Comte nespokojen s jeho „divokými

²⁴ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. (Kurs pozitivní filosofie, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 19.

²⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 345.

²⁶ Takto Comte viděl například činnost jezuitů. Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. (Kurs pozitivní filosofie, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 14.

deklamacemi“, jimiž Rousseau napadal odcizení člověka a přírody i lidí mezi sebou navzájem v novém industriálním řádu a pro něž jej považoval za „nepřítele vzdělanosti“. ²⁷ Comte formuloval svou nauku v době, kdy nový buržoazní řád byl v podstatě již dán a bylo jen třeba jej dobudovat a zdokonalovat ²⁸ a především představitelé revolučních myšlenek z okolí Comtova bývalého učitele Saint-Simona svými osvícenstvím inspirovanými představami o téměř neomezených možnostech přeměny společnosti pomocí zákonů představovali ohrožení základních zisků buržoazie:

„Nikdy se jasněji toto nebezpečí neprojevalo než za prudkých útoků, jimiž současné diskuse tak často ohrožují základní instituci vlastnictví.“ ²⁹

Stacionární tábor, se snažil udržet společnost v daném stavu a věnoval se spíše praktické politice, ovšem bez teoretického plánu vládnutí, což mu Comte vytýkal:

„Zaměřujíc prostředek za cíl, považuje rovný přístup všech lidí ke všem veřejným funkcím za konečný cíl obecného vývoje moderních společností. A přímo zhoršuje korupční tendenci nynější doby tím, že stále spojuje podmínky pořádku, který usiluje zavést, s prostým vlastnictvím majetku, bez ohledu na to, jak byl získán.“ ³⁰

Tento přístup chtěl Comte překonat vytvořením filosofické soustavy, v jejímž rámci na základě zákona tří stadií vytvořil pozitivní metodu a systém věd, na jehož vrcholu stála nová věda – sociologie – podklad nové politiky a řízení společnosti na „vědeckém“ základě.

Comte si uvědomoval převahu materiálního a bezprostředního hlediska, řídicího zájmy lidí v jeho době. Podle jeho názoru se tato tendence objevila před třemi stoletími, když:

²⁷ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 11.

²⁸ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 11.

²⁹ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 17.

³⁰ Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. (*Kurs pozitivní filosofie*, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 14.

„... moc duchovní byla anulována nebo pohlcena mocí světskou a když proto všechno čisté myšlení sociální připadlo lidem, kteří se především zabývají denními událostmi (politikům) ...“³¹

Dále také napadl moderní ústavní rozdělení státní moci:

„Místo toho, aby se péče věnovala nejprve teorii nového společenského řádu a teprve potom odpovídajícím mravům, omezovalo se všechno úsilí na konstrukci konečných institucí ... veškerá činnost ústavní záležela v tom, že více méně rozkouskovala dřívější politické moci, vypěstovala mezi nimi antagonismus a tím, že je podrobila občasným volbám, učinila jejich existenci vratkou ... tato méněcenná a nerozumná činnost byla potom pompésně ozdobena jménem ústavy a zanechána věčnému obdivu potomstva.“³²

Teorií nového společenského řádu měl být právě pozitivistický filosofický systém, v jehož rámci měla sociologie jako nová teorie vládnutí obnovit pořádek v řádu materiálního světa obnovením „rozumové shody“ v řádu duchovním:

„Pokud se opřu o základní zákon (tří stadií, *pozn. aut.*), vyslovený na začátku této rozpravy, myslím, že budu moci shrnout všechny úvahy, týkající se současného stavu společnosti do jednoduchého výroku, že současný myšlenkový zmatek pochází – přísně vzato – ze současného působení tří zcela nesladitelných filosofí: teologické, metafyzické a pozitivní ... proto, pokud je naše hledisko správné, jde jen o toto: vědět, která z tří filosofí může a musí mít vzhledem k podstatě věcí převahu; každý rozumný člověk potom bude muset usilovat, ať už byly jeho názory před rozřešením otázky jakékoliv – podílet se na jejím vítězství. A nezdá se, že by bádání, když se jednou dostane na toto pole, zůstalo dlouho nerozhodnuté, ... je vidět, že jedině pozitivní filosofie je podle přirozeného chodu věcí povolána vládnout ... Tato totální revoluce lidského ducha je dnes skoro dovršená: zůstává, jak jsem vyložil, jen doplnit pozitivní filosofii tím, že se do ní zahrne studium sociálních jevů a včlenění se do jednoho celku rovnorodé nauky.“³³

K tomuto účelu potom Auguste Comte vytvořil v rámci své sociologie fantaskní náboženství Humanity a navrhl zcela novou soustavu

³¹ Comte, Auguste: „*Rozumová anarchie a sociální zla*. (Kurs pozitivní filosofie, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 16.

³² Comte, Auguste: „*Rozumová anarchie a sociální zla*. (Kurs pozitivní filosofie, 1839, sv. III., str. 91 – 138.) Brno, Masarykova sociologická společnost v Brně 1946. Str. 16.

³³ Comte, Auguste: „*Kurs pozitivní filosofie*. „*První přednáška*“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 58 - 59.

společenských institucí. Pozitivismus ustanovil základy současného sekulárního kritického myšlení. Dalším prvkem pozitivistické utopie, přežívajícím dodnes v podloží moderní industriální civilizace je vtištění nového prvku do morálky společnosti, totiž vztahování se jednotlivce ke společnosti prostřednictvím „vědeckého“ komunikačního rámce. Tento jazyk měl být osvojován pomocí všeobecného vzdělání a společnost měla být zreorganizována a zharmonizována touto myšlenkovou uniformizací až tam, kam tato nová výchova dosáhla.³⁴ Nutnost přizpůsobit společnost nové situaci na počátku industriálního věku si v Comtově době uvědomovalo mnoho radikálních intelektuálů. Comte sám vyšel z jednoho z těchto kruhů z okolí hraběte Saint – Simona, na rozdíl od něj však nebyla pro Comta sociální rekonstrukce dílem praktických reforem, ale především reorganizací samého vědomí.³⁵ Ideálem Comtova učení bylo vtištění *pořádku* společnosti za současného zachování *pokroku* tam, kde byl podle Comtova názoru na místě – ve *vědotechnice*³⁶.

Základní zákon tří stadií

„Myslím, že při zkoumání celkového vývinu lidského rozumu v rozličných sférách jeho činnosti, od jeho prvopočátečního rozmachu až po naše dni, objevil jsem velký základní zákon, kterému s neměnnou nevyhnutelností podléhá“,³⁷ psal Comte ve své první přednášce. Jde o základní zákon tří stadií, který dle Comta prostupuje vývojem lidského ducha (vědění lidstva), jak v ontologickém, tak ve fylogenetickém smyslu, i vývojem jednotlivých věd a odpovídá mu také vývoj společenského zřízení a jeho duchovního uspořádání:

1. V *teologickém (fiktivním) stadiu* člověk věří v možnost absolutního poznání, přitom podle analogie vlastního jednání předpokládá, že se za každým procesem skrývá živá vůle. Nejprimitivnější fáze tohoto stadia je

³⁴ Ramos, Samuel: „*El positivismo*“, v: *Obras completas*. México, UNAM 1990. Str. 197.

³⁵ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 18.

³⁶ Výraz Jeana Françoise Lyotarda, v: Lyotard, Jean Francois. *O postmodernismu*. Praha, Filosofický ústav AVČR

³⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 39.

animistická, člověk pokládá jednotlivé objekty za oživené nebo oduševnělé. Další úrovní tohoto stadia je *polyteismus*, kdy člověk vztahuje celé třídy věcí a událostí k jedné nadpřirozené síle, stojící nad nimi. Objevuje se tak bůh či bohyně moře, ohně, sklizně, či různých plodin. Nejvyšší rovinou teologického stadia je *monoteismus*, kdy tyto vyšší síly jsou sloučeny v jediné nejvyšší bytosti. Každému stadiu vývoje lidského ducha dle Comta odpovídá také určitá společenská forma. V tomto stadiu nachází víru v božské právo a vládnoucí formou této epochy je feudalismus.

2. V *metafyzickém (abstraktním)* stadiu dochází k obměně nadpřirozených sil abstraktními silami, pojmy a entitami, které jsou v nejvyšší fázi tohoto stadia sjednoceny v entitu zvanou "Příroda", pokládanou za pramen jevů. Společenská forma v tomto stadiu je charakterizována rozpadem náboženských věr a v sociální oblasti revolucemi, zahájenými Velkou francouzskou revolucí. Společnost věří v abstraktní metafyzické ideje, kterými je strhávána. Toto stadium je z hlediska Comta pouze přechodové, neboť cílem jeho nauky je nastolení stadia pozitivního.

3. *Pozitivní (vědecké)* stadium spočívá v uznání neplodnosti úvah o "podstatě" věcí a původu jevů nebo o konečném cíli veškerenstva v zaměření vlastního rozumu na poznání zákonů podobnosti a posloupnosti v daných faktech. Smyslem je pouze stanovit vztah mezi jednotlivými fakty a faktem všeobecným. Nejvyšší fázi pozitivního stadia, analogickým monoteismu nebo představě univerzální přírody ve stadiu metafyzickém je stav, kdy se podaří všechny jevy podříditi jedinému všeobecnému faktu (třeba gravitaci). Tomuto stavu vědění o fungování lidské společnosti podle Comta odpovídá sociologie, která v době vzniku Comtovy nauky neexistovala a Comtův popis toho, jak by v jejím rámci společnost měla fungovat, je vlastně programovým prohlášením pozitivismu.

Linearita Comtova „základního zákona“

Je zapotřebí zdůraznit, že Comtův zákon tří fází není totéž jako Hegelova dialektika, kde se proti tezi obrátí antiteze, ve vzájemném střetu se ovlivňují svými protiklady a tak, i když se vzájemně zruší, vytvoří třetí, kvalitativně vyšší fázi a vzniká cyklus, který se může teoreticky opakovat.

Comte pojal svůj vývoj jako čistě lineární postup vpřed a výš, zcela zřetelně ovlivněn historickým kulturním vývojem lidstva, tak, jak byl k dispozici po Velké francouzské revoluci. Teologická fáze, kdy jednotícím prvkem společnosti, podle Comta, který, jak zdůrazňuje většina autorů, ve své době přeceňoval skutečný vliv idejí pro řízení skutečnosti (ale zřejmě sám přispěl k poznání, jak s jejich pomocí lidské společenství ovládat), je nahrazena fází metafyzickou, obdobím nadřazení empirie nad scholastickým učením, tak, jak ji praktikovali první, Comtem tolik obdivovaní vědci, hlavně Galilei a Newton. Když se tohoto práva chopila celá společnost, došlo podle Comta ke společenskému kvasu, provokujícímu řadu srážek, revolt, násilí a co, jak se zdá, bylo pro Comtovu mysl nejnepříjemnější, k nezvladatelným politickým změnám. Třetí fáze, fáze pozitivní, podle Comta již nastává, zatím ji signalizuje pokrok ve vědách, podle Comta je třeba ji systematicky dovést k dokonalosti nejen v jednotlivých vědách, ale rozšířit do celé společnosti a za tím účelem nabízí svou filosofii, která je na jedné straně snahou zdokonalit pozitivitu (vědeckost, praktičnost, konkrétnost) ve vědách, na druhé straně snahou scelit tyto vědy filosofickým způsobem v jeden celek, použitelný k tomu, co je cílem celé Comtovy soustavy – k „vědeckému“ řízení společnosti. Hlavní pozitivistický zákon tedy ve svém celku není cyklus, ale lineární vývoj, ukončený společenskou utopií, tak jak ji Comte vysvětlil ve své sociologii. Hegelovi se podobá snad jen zdůrazněním přechodnosti středové „metafyzické“ fáze, kterou Comte považoval za nezbytnou k přechodu společnosti z teologické do pozitivní fáze.³⁸

Souběžnost myšlení jedince a společnosti

Zákon podle Comta platí jak pro historický vývoj lidstva, tak pro ontologický vývoj psychiky jedince:

„Cožpak si každý z nás, když pozoruje svoji vlastní historii, nevzpomíná na to, že byl postupně – pokud jde o nejvyšší pojmy –

³⁸ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVII.

v dětském věku teologem, v mladosti metafyzikem a v mužném věku fyzikem?“³⁹

Myšlení je přitom pro Comta základem sociability:

„Jenže ať už je tato funkce myšlení, pokud jde o individuum, jakkoliv důležitá, její význam se stává skutečně základním zvláště tehdy, pokud jde o druh, protože vytváří logický základ sdružování se lidí.“
40

Soukolejnost „kolektivního rozumu lidstva“, tedy současného stavu vědění a mínění veřejnosti i politických institucí a vědomí jedince je přitom základním prvkem a zároveň cílem pozitivismu, na kterém staví vizi společenské jednoty:

„Vždyť dva tak důležité orgány jako jsou dva lidské mozky, by zřejmě nemohly jít ve svém originálním chodu delší čas stejným krokem, kdyby tato koincidence nebyla téměř jistým znakem shody jejich současných koncepcí o vnějším předmětu tohoto uvažování“⁴¹

System pozitivní filosofie měl, podle Comta, myšlenkovým sjednocením jednotlivců na určitém okruhu názorů přispět ke sjednocení celé společnosti:

„ ... Jelikož individuální a kolektivní organismus se nevyhnutelně podobají, v zásadě můžeme s jistotou tvrdit, že každá filosofie, která může na jakémkoliv daném stupni společenského vývoje nastolit skutečnou logickou souvislost v individuálním rozumu, je tím schopná sjednotit později celou masu myslících lidí.“⁴²

Toto sjednocení mělo především odvrátit opakování revolučních zvrátů, které v Comtově době zmítaly Francií i ostatní Evropou:

„Pokud se názory jednotlivců nesjednotí v jistý počet všeobecných myšlenek, schopných vytvořit společné sociální učení, nemůžeme zatajovat, že národy zůstanou ve své podstatě nevyhnutelně

³⁹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 41.

⁴⁰ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 103.

⁴¹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 103.

⁴² Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 103.

revoluční navzdory všem politickým prostředkům, které by bylo možno použít, ale které přinesou jen dočasná ustanovení.“⁴³

Dnes Comtův filosofický systém, velkolepě podaný a v mnohém obdivuhodný, překvapuje prvky nevidaného tyranství, konzervatismu a přitakávání rezignaci nad společenskými zly (s těmi ostatními, než která sám tepal), ale Comte byl svým politickým smýšlením liberál, ve svých čtrnácti letech se vzdal víry v Boha, toto rozhodnutí bylo výsledkem jeho rebelské povahy a vzdoru proti katolicky a konzervativně založené rodině, žijící v neuspokojivých vzájemných vztazích. Jeho dětství a mládí bylo determinováno vlivem a důsledky Velké francouzské revoluce a napoleonských válek. Ačkoliv byl důsledný straník jejích výsledků (jako mladík, studující na École Polytechnique, věnoval veškerý svůj volný čas, jehož v důsledku vojenského režimu této školy nebylo mnoho, studiu dějin Revoluce), celý život hledal prostředek k uklidnění revolučních rozporů, které zmítaly jeho dobou a přitom zachovat a posílit dynamický rozvoj toho, co jeho společenské skupině, tedy buržoazii, přineslo tolik síly – tedy vědě, jako téměř nové společenské instituci a na ní založenému průmyslu, který se v té době začínal prosazovat jako velmi razantní nový prvek, měnící společenskou realitu i tvář tehdejšího světa a velmi vlivný zdroj vlivu buržoazie:

„Bezpochyby, když se díváme na úplný souhrn všech prací lidského rodu, musíme se na studium přírody dívat tak, že má poskytovat základ racionálního působení člověka na přírodu, protože jedině poznání zákonů jevů, a tím možnost jejich předvídání, nás může vést v práci k tomu, abychom jedny jevy prostřednictvím druhých využívali ve svůj prospěch ... jedním slovem, od vědy k předvídání, od předvídání ke konání.“⁴⁴

Pokud bereme v úvahu jeho situaci, byl Comte „muž středu“. Harmonizace společnosti jako takové i jejích jednotlivých částí navzájem, často naivní až násilná, byla leitmotivem jeho filosofických snah. Podobná snaha o vyrovnaný pohled je patrná při striktním studiu jeho filosofického

⁴³ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 58.

⁴⁴ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Druhá přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 63.

systemu, přestože později jeho aplikace v realitě většinou způsobila prudké vychýlení stylu myšlení ve smyslu přehnané racionality. Projevuje se to například v urputnosti jeho prosazování vědy jako nové společenské instituce a současném skeptickém pohledu na vědeckou komunitu jako skupinku elitářů, snadno přetrhávajících svůj vztah k praxi i lidstvu a drolicích jednotlivé vědy v řadu nepřehledných specializací; v jeho snaze vybudovat sociologii jako nejvyšší z přírodních věd, založených na matematice a současném odmítání ideje čísla a matematického zákona jak v biologii, tak v sociologii⁴⁵, nebo v jeho snaze skloubit roviny člověka, tradičně považované za protiklady, tedy rozum a emoce. Kromě těchto rozporů jeho učení obsahuje řadu dalších, pravděpodobně přímo závislých na zvláštnostech a struktuře Comtovy osobnosti nebo na jeho intelektuálním vývoji a zkušenostech, získaných během života. K problematickým otázkám, na něž v průběhu života měnil názor, patřil především jeho názor na postavení a úlohu žen ve společnosti a na postavení a úlohu dělníků ve společnosti, zvláště po jejich prvním revolučním vystoupení roku 1848. Oblast, v jejímž rámci se jeho názor během jeho života zásadně nezměnil, bylo nadřazování citů rozumu. Badatelé, zdůrazňující význam jeho filosofického systému pro přírodní vědy, dělí jeho intelektuální vývoj na „racionalistické období“ zhruba do roku 1842 a na pozdní období, zdůrazňující nadřazenost emocí.⁴⁶ Ve skutečnosti k takovému zvratu nikdy nedošlo, struktura jeho „Kursu“ byla v jeho mysli již předtím, než na něm začal pracovat a jeho cílem bylo ustanovení sociologie, která s důležitostí emocí počítala. Celý paradox tkví v tom, že Comte si uvědomoval důležitost rozumu při individuálním rozhodování člověka i, jak bude ukázáno v kapitole o Comtově vztahu k náboženství, roli emocí v ovládnutí lidí. Jeho názory se v tomto směru v druhé polovině jeho života jen vyhrotily. Po setkání s Clotilde de Vaux a v důsledku zhoršování jeho psychického stavu, s nímž souvisela ztráta přátel a většiny kontaktů se světem, nabyly až extatické povahy.

⁴⁵ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 118.

⁴⁶ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str.16.

Pozitivistická filosofie

Pozitivistická filosofie především chtěla vzít z rukou skupin, které ztratily výsadní postavení v průběhu Velké francouzské revoluce, tedy šlechty a hlavně církve, jejíž scholastická výchova, založená na autoritách způsobovala ustrnulost a neprostupnost společenských vrstev za *ancien régime*, vliv na způsob organizování lidské společnosti:

„Teologicko - metafyzický způsob myšlení, který vidí domnělý pramen všeobecných výkladů přímo v lidském rozumu, hluboko poznamenal schopnosti teoretizování neblahým rysem chimérické povýšenosti, ostře je izolující od skromného postupu běžného myšlení ... zatímco se běžné myšlení při seriózním pozorování různých událostí omezovalo jen na to, že se zmocňovalo několika přirozených vztahů, na základě nichž by bylo možno určovat nejnevyhnutelnější prognózy ... filosofická ctižádost ... očekávala ... iluzorní rozluštění nejneproniknutelnějších tajemství.“⁴⁷

Teologicko-metafyzický myšlení Comte obviňuje z vytváření iluzorního pocitu nekritické sounáležitosti člověka se světem a samozřejmého pocitu jeho nadřazenosti, který člověka nakonec odděluje od reality:

„Ukazují člověku vábivý přelud neomezené vlády nad celým vnějším světem, který se zdá být zcela předurčen k našemu užívání a jehož všechny jevy jako by byly ve stálých vnitřních vztazích k naší existenci. Tyto chimérické naděje, tyto přepjaté myšlenky o důležitosti člověka ve vesmíru, které plodí teologická filosofie a které zase jednou provždy zničí první závan pozitivní filosofie, jsou na počátku nevyhnutelným stimulem, bez kterého bychom nemohli pochopit, proč se lidský duch hned na počátku odhodlal k takové obtížné práci⁴⁸ ... Nedá se také popírat nechuť průmyslového ducha k theologickému. Modifikování jevů podle pravidel čistě lidské moudrosti musí se zdát stejně bezbožným jako jejich předvídaní. Dle barbarské, ale důsledné logiky opozdilých národů tvoří každé zakročení člověka, aby k svému prospěchu zlepšil ekonomii přírody, rouhavý útok proti vládě prozřetelnosti. Příliš absolutní převaha náboženského ducha zdržuje průmyslový rozkvět přepjatým názorem bláhového optimismu.“⁴⁹

⁴⁷ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Z padesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 87.

⁴⁸ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 43.

⁴⁹ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 171.

Místo toho se Comte snažil ustanovit nový pohled na realitu, založený na praktické zkušenosti a na pozorování, který tak dobře prokazoval svou úspěšnost v rychle se rozvíjející vědě jako základ nového světonázoru:

„Naproti tomu zdravá filosofie, všude nahrazujíc hledání podstatných příčin hledáním účinných zákonů, vnitřně spojuje svoje nejvyšší úvahy s nejjednoduššími pojmy, a to tak, že nakonec ustanovuje – pokud odhlédneme od nerovnosti stupně – hlubokou myšlenkovou identitu, která zpravidla nedovoluje třídě teoretiků povýšenecky se izolovat od masy činných lidí; teď už každý chápe, že tu i tam jde o vcelku podobné problémy, ... které jsou přístupné všem náležitě připraveným lidem a nevyžadují přitom žádné mysteriózní zasvěcení⁵⁰ ... Pozitivní filosofie se od staré teologické nebo metafyzické filosofie liší hlavně neustálým úsilím odstranit jakékoliv hledání příčin, ať už prvních nebo posledních, které nevyhnutelně považuje za marné, a omezit se jen na studium neměnných vztahů, tvořících skutečné zákony každého pozorovaného dění. Tak je možno racionálně předvídat jedno na základě druhého.“⁵¹

Comtův styl uvažování vnáší do poznávání reality relativismus, tedy přístup, považující poznání a hodnocení za objektivně pravdivé, ale podmíněné, tedy kritický způsob vztahování se k realitě, závislý na daných okolnostech.

„Vzhledem k nauce odlišuje se pozitivní filosofie snahou učinit relativními všechny ony pojmy, které dříve byly absolutními. Přechod od absolutního k relativnímu tvoří jeden z nejdůležitějších výsledků každého rozumového převratu. Se stanoviska vědeckého možno protivu mezi relativním a absolutním považovati za odlišný znak mezi moderní a starou filosofií. Každé studium vnitřní povahy bytostí, jejich prvních a posledních příčin, jest absolutní; každé hledání zákonů jevů jest relativní, neboť podřizuje pokrok spekulace dokonalosti pozorování, aniž by přesná skutečnost mohla býti v kterémkoliv případě úplně odhalena.“⁵²

Jedním z jeho hlavních cílů bylo nalézt metodu, kterou by bylo možno tuto objektivitu ustanovit, vytvořit obecný *koncept*:

⁵⁰ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Z padesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 87.

⁵¹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 85.

⁵² Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 70.

„Jak jsou naše individuální pozorování do určité míry nevyhnutelně poznamenána pozorovatelem, což je třeba při každém správném uvažování starostlivě vyloučit, prostý rozum musí v každém případě více či méně explicitně určit všeobecné pole skutečného vědeckého zkoumání, což by se nikdy nedalo udělat jen na základě dojmů společných všem lidem, abstrahujíc přitom od jemných zvláštností, vlastních obyčejně každému pozorovateli⁵³ ... Tak tedy prvním významným a přímým výsledkem pozitivní filosofie musí být toto: na základě zkušenosti ukázat zákony, kterými se řídí naše intelektuální funkce a důkladně poznat všeobecná pravidla, vhodná pro bezpečný postup při hledání pravdy.“⁵⁴

Ve smyslu svého zákona tří stadií se snažil do pozitivního, tedy vědeckého stadia dovést jak jednotlivé vědy, tak jejich soustavu, propojenou pozitivní filosofií, jejímž úkolem bylo uvést do souvztažnosti indukci a dedukci při ustanovování výsledků přírodovědných pozorování a završit celý systém. Comte byl svědkem bouřlivého a chaotického vědeckého bádání v mnoha směrech, proto se snažil ustanovit rovnováhu mezi sbíráním empirických pozorování a vytvářením hypotéz. To je v rozporu s častým pojmáním pozitivismu jako pouhým „sbíráním dat“, jinými slovy, Comte byl toho názoru, že badatel by měl mít hypotézu a teprve na jejím základě by měl provádět pozorování⁵⁵ a je tedy zakladatelem teorie vědy, zabývající se významem hypotézy pro výzkum. Jeho návrh, stejně jako jeho odpor k volnosti bádání, reaguje na potřebu v systému dělby práce v buržoazním uspořádání společnosti vydělit samostatnou skupinu, která by se zabývala společenskou teorií jako svou výhradní specializací,⁵⁶ ovšem zároveň měla vést k vytvoření jakési kasty pozitivistických filosofů:

„... ve světě učenců je už jen nemnoho duchů, kteří jsou schopni zmocnit se ve svých koncepcích celého obsahu byť i jen jediné vědy. Většina se už úplně omezuje na izolované výzkumy ve více či méně rozsáhlé oblasti určité vědy a nestará se příliš o vztah tohoto

⁵³ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „Zpadesáté osmé přednášky“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 88.

⁵⁴ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „První přednáška“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 54.

⁵⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 4.

⁵⁶ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 10.

speciálního bádání k všeobecné soustavě pozitivních poznatků ... Vyvarujme se toho, aby lidský duch nakonec zcela uvázl ve zkoumání podrobností!⁵⁷ ... Pravý prostředkem jak zamezit zhoubnému vlivu, který ... ohrožuje budoucnost filosofie v důsledku ... drobení jednotlivých bádání ... spočívá ve zdokonalení samotné dělby práce. Jistě postačí, když se ze studia vědeckých všeobecností udělá jedna velká zvláštnost navíc. Ať se nová třída učenců, náležitě vzdělaných, zaobírá jen důkladným vymezením ducha rozmanitých pozitivních věd v jejich dnešním stadiu, objevováním jejich vztahů a souvislostí a pokud možno shrnováním všech jejich principů do nejmenšího počtu společných principů, vždy se přitom řídící základními principy pozitivní metody ... současně jiní učenci, než se začnou věnovat svým jednotlivostem, ať jsou odedneška výchovou, vedoucí k souhrnu pozitivních vědomostí, způsobilí bezprostředně čerpat ze světla, které šíří učenci, zabývající se studiem všeobecností a tedy ať jsou schopni korigovat si výsledky ... Když jedna zvláštní třída, neustále kontrolovaná všemi ostatními, bude mít jako svůj stálý úkol připojovat každý nový objev k všeobecné soustavě, už se nebude třeba bát, že přílišná pozornost věnovaná jednotlivostem bude jednou na překážku celku ... Takto tedy chápu úlohu pozitivní filosofie ve všeobecném systému pozitivních věd v pravém smyslu slova.⁵⁸

K vědcům a intelektuálům všeobecně však Comte neměl tak vstřícný vztah, jak by se dalo očekávat, podezřívá je z elitářství, sledování vlastních zájmů a sklonu hledat ve vědě jen to, co je baví a nikoliv to, co bylo prospěšné lidstvu. Ve své sociologii dokonce navrhoval zrušení vědeckých titulů, patentů a dalších privilegií, která v jeho pohledu bránila rychlejšímu pokroku. Jako ve všem, i v této otázce hledal střed, či spíše smíření protikladů, což způsobuje mnohonásobnou rozpornost jeho filosofického systému, v níž je mnoho radikálních řešení o několik stránek dále zmírňováno protikladnými tvrzeními. I filosofické elitářství bylo tedy uvedeno na pravou míru zmínkou o účasti lidstva na výzkumu a pokroku:

„Podle těchto rozličných motivů o efektivním souhrnu pozitivních studií je možno utvořit správné mínění jen tak, že v nich budeme vidět ... trvalý výsledek obrovské všeobecné tvorby, zároveň živelné i systematické, na níž se nevyhnutelně podílí více méně celé lidstvo, předstihované jen zvláštní třídou teoretiků ... A tak toto

⁵⁷ V této době mohl být za vědecký článek považován třeba i seznam pozorovaných jednotlivostí, bez jakékoliv hypotézy či závěru.

⁵⁸ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 50.

přirozené přidružení myslících mas k vědecké společnosti je bezpochyby jednou z charakteristických rysů pozitivní filosofie.⁵⁹

V této oblasti měl Comte bezesporu pravdu, jak uvádí Alfonso García Morales, v případě Mexika vlastně není zcela jasné, zda rychlejší industrializaci země způsobilo přijetí pozitivismu, nebo zda byl naopak pozitivismus tak snadno přijat na pozadí úspěšného nástupu techniky.⁶⁰ Dá se předpokládat, že podobný vztah mezi pozitivistickou filosofií a industrializací platil všeobecně a sám Comte si ho byl vědom. Pozitivistická filosofie byla jen vrcholným vyjádřením, systematizací a akcelerací postupu toho, co pokládal za všeobecný „zdravý rozum“⁶¹:

„Celé toto dílo směřuje, přirozeně, k tomu, aby pomocí nejpřesvědčivějších a nejrozmanitějších důkazů z tohoto aspektu ukázalo, že pravý filosofický (pozitivistický) duch je jednoduše rozšířením metody zdravého běžného rozumu na všechny problémy, přístupné lidskému rozumu.“⁶²

Ustanovování přírodních zákonů

Základním stavebním prvkem Comtova systému je *pozorování*; celý jeho přírodovědný systém je vlastně návodem na zpracování empirických faktů:

„ ... potvrdili jsme pravidlo, které se od Baconových dob stalo na štěstí tak běžným, že za základ každého zdravého uvažování, ať už za základ přímý nebo nepřímý, ale jedině rozhodující, je vždy třeba považovat pozorovaná fakta.“⁶³

⁵⁹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 89.

⁶⁰ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992.

⁶¹ Dalo by se říci, že to byl ten typ „zdravého rozumu“, který přinesl úspěch měšťanským obchodníkům, úspěšně se obohativším pracemi prvních vědeckých empiriků, střízlivých a praktických lidí, zakotvených v reálných faktech. Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 250.

⁶² Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 87.

⁶³ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 93.

Prvním prvkem lidského myšlení a zkušeností, který z Comtem ustanoveného komunikačního rámce vypadl, je svrchovaná obrazotvornost:

„Každé předvídání, kterému nepředchází nějaké pozorování, může vést jedině k nesmyslné metafyzické utopii⁶⁴ ... Positivní filosofie vyznačuje se co do metody podřízením obrazotvornosti pod pozorování: ona otevírá obrazotvornosti co nejširší a nejúrodnější pole; ale zůstává jí zde jen odhalovati aneb zdokonalovati seřazení pozorovaných fakt a prostředky k podniknutí nových výzkumů.“⁶⁵

Obrazotvornost měla být podle Comta využita pouze k ustanovování *přírodních zákonů*, tedy seřazení opakujících se jevů podle principů *podobnosti a následnosti*:

„V pozitivním stadiu se lidský duch vzdává hledání původu a účelu vesmíru, stejně jako poznání vnitřních příčin jevů, aby se pomocí velmi složitěho usuzování a pozorování věnoval objevování jejich skutečných zákonů, tj. jejich stálých vztahů následnosti a podobnosti.“⁶⁶

Potřeba poznávat a spojovat jevy podle Comta vychází ze samotného uspořádání lidské podstaty, svou filosofií se snaží tyto *indukce* a *dedukce* spojit do harmonické a uspořádané podoby:

„Podle našich předešlých výkladů lidský rozum bezpochyby pociťuje – nezávisle na jakékoliv praktické aplikaci, jen na základě podnětů mentální povahy – přímou potřebu poznat jevy a navzájem je spojovat; ale toto dvojí úsilí kromě některých výjimek, je příliš slabé na to, aby všeobecné převahy nabyl přísný pořádek, který se v mnohém prudce rozchází s prvotními náklonnostmi lidí; anebo jeho živelné nastolení by se velmi opozdilo, kdyby se jeho praktické požadavky nebyly značně urychlily.“⁶⁷

⁶⁴ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 95 - 96.

⁶⁵ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 70.

⁶⁶ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 40.

⁶⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 106.

Dalším prvkem lidské zkušenosti, který v tomto okamžiku Comtova komunikačního rámce vypadl, je tedy náhoda či nahodilost. Comte dal pozitivní filosofii za úkol dovést každou z věd, jejichž systém sestavil do pozitivního stadia, tedy do stavu, kdy v každé vědě bude možno vztahovat jevy, které zkoumá, k co nejmenšímu počtu obecných zákonů:

„Základním znakem pozitivní filosofie je dívat se na jevy jako na takové, jež podléhají neměnitelným přirozeným zákonům, které přesně zjistit a redukovat na nejmenší možný počet je cílem našich snah, přičemž to, co nazýváme příčinami, ať už prvotními nebo posledními, považují za cosi nám zcela nepřístupné a pátrání po tom za nesmyslné.“⁶⁸

Přírodní zákony, které takto ustanovil, Comte během svého výkladu označuje za „nevyhnutelné“ a „neměnné“ s takovou usilovností, že se zdá, jako by sama příroda měla být perzekvována za jejich porušování:

„Základní princip zdravé (pozitivní) filosofie se nevyhnutelně zakládá na ustavičném podrobování se všem možným – anorganickým nebo organickým, fyzickým nebo morálních, individuálních nebo společenských – jevů *přísně neměnným zákonům*.“⁶⁹

Je skutečně pozoruhodné, že právě nejodvážnější a nejdiskutabilnější dedukce, okamžiky, kdy Comte od prostého konstatování zajímavých skutečností a pozoruhodných postřehů, přechází k budování základních konstrukcí svého filosofického systému, jako je například systém věd s jeho předpokládanou hierarchií a koherencí, nebo prakticky každá zmínka o „přírodních zákonech“, u nichž popisuje, jak je mají uživatelé jeho filosofie spojováním jevů utvářet, aby obratem ruky zapomněl, že jsou lidským výtvozem, provází největší koncentrace slov „nevyhnutelně“, „nevyhnutelný“, či „přirozeně“, „přirozený“, až tyto pasáže působí jako svého druhu zaklínání. Jakoby chtěl čtenáři vsugerovat jedinou fatální možnost výkladu reality, aby si čtenář nemohl povšimnout,

⁶⁸ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „První přednáška“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 44.

⁶⁹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „Zpadesáté osmé přednášky“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 89.

že právě dochází k jejímu největšímu podřízení předem vykonstruovanému řádu, obdobně geometrickému, jaký byl vnucen keřům versailleských zahrad, řádu gassetovského *geometrického rozumu*⁷⁰. Comte zde skutečnost a *priori* přizpůsobuje účelu své filosofie, jímž je hlavně snaha učinit poznání prakticky využitelným pro lidskou společnost, či spíše vylučuje ze svého systému každé poznání, které se prakticky využít nedá. Praktická využitelnost podle něho spočívá v možnosti z takto pevně ustanovených zákonů *předvídat*:

„Skutečná znalost těchto analogií nebo těchto genetických vztahů úplně stačí na dosáhnutí pravého cíle jakéhokoliv pozitivního uvažování o přírodě; vždyť jevy je možno od této chvíle jak objasnit, tak předvídat, jedny na základě druhých; nakonec víme, že toto předvídání se může vztahovat jak na přítomnost, tak na minulost a právě tak i na budoucnost a přitom si uchová ten samý charakter, tj. poznávání dějů nezávisle na přímém pozorování jen na základě jejich vzájemných vztahů.“⁷¹

„*Savoir pour prévoir*“, čili „*Vědět, abychom mohli předvídat*“, to je hlavní heslo části Comtovy filosofie, týkající se přírodních věd. Předvídat je nutno, abychom mohli konat. Ideálním stavem pro Comta byla situace, kdy by se fakta, zjišťovaná každou z věd, dala nakonec vztahovat k jedinému zákonu:

„Završení pozitivního systému, ke kterému ustavičně směřuje, spočívá v tom, že rozličné pozorovatelné jevy by se mohly považovat za zvláštní případy jediného všeobecného faktu, jakým je například gravitace.“⁷²

Comte, jakožto muž středu, ale tento požadavek nedováděl ke krajnosti:

„Osobně jsem hluboko přesvědčený, že pokusy o všeobecný výklad všech jevů z jednoho jediného zákona jsou nanejvýš chimérické ...

⁷⁰ Housková, Anna: *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha, Torst 1998.. Str. 88.

⁷¹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 92.

⁷² Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 41.

myslím, že prostředky lidského ducha jsou příliš slabé a vesmír příliš složitý, abychom se někdy dopracovali takovéto vědecké dokonalosti ...⁷³

Zatímco pro Comta, který nejlépe znal síly i slabiny svého učení, představoval pozitivismus spíše cestu *k poznání*, jeho žáci a zejména pak další šířitelé pozitivismu jeho relativismus nebrali příliš na vědomí a používali pozitivismus jako teoretický instrument, kompaktní a jednou daný *prostředek k poznání a k přetváření reality*. V tomto posunu tkví část vulgarizace pozitivismu, k níž nakonec došlo v nejen v Mexiku, ale i celé Hispánské Americe. Například svědectví Miguela Lemose, vedoucího brazilské pozitivistické ortodoxie ukazuje, že se našlo dost lidí, kteří byli při vidině výhod a civilizačních výtobytků, s nimiž pozitivismus spojovali, ochotni chápat Comtovy návody doslova a jeho doktrína se v jejich hlavách změnila v náboženské vyznání a неотřesitelnou jistotu:

„Je běžná budoucnost, vystavěná Augustem Comtem, vědeckou předpovědí, vydedukovanou ze znalosti zákonů Minulosti? Ano, i když bychom se měli vyvarovat prozaických představ, které jsou velmi pravděpodobné u potomků Portugalců a Španělů, potvrzujeme, že čtvrtý svazek „Pozitivní politiky“ je pro nás Biblií, Biblií vědeckou, pro nás stejně přesnou a jistou jako geometrie.“⁷⁴

Na druhé straně je třeba poznamenat, že tento posun nebude zase tolik překvapivý, když připustíme, že Comtův relativismus byl spíše střídáním zášlehů racionalismu a megalomanie, přítomné jak v Comtově velkolepém díle, tak v jeho osobním charakteru.⁷⁵

Systém přírodních věd a pozitivní metoda

Ve vzestupném pořadí, v němž Comte uspořádal v jeho době existující vědy a na jejich vrchol usadil sebou samým utvořenou sociologii, se odrážejí dva vlivy; vědy Comte uspořádává za prvé v duchu svého historismu, tedy v pořadí, v němž se objevily a v němž dospěly do

⁷³ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „První přednáška“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 60.

⁷⁴ Lemos, Miguel: „*El positivismo y el sofista Pierre Laffitte*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 179.

⁷⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993.

pozitivního stadia, tedy tak, aby pořadí souhlasilo s jeho základním zákonem tří stadií, zadruhé tak, že složitost třídy jevů, která podle Comta patří do kompetence té které vědy, s vyšším postavením vědy v hierarchii stoupá a zároveň klesá jejich obecnost a odtrženost od lidských potřeb. Matematika či astronomie jako první vědy tedy zkoumají jevy mnohem jednodušší a zároveň obecnější a odtažitější, než sociologie, která měla zkoumat jevy nejsložitější a pro lidský život nejpodstatnější. Astronomie se, kromě matematiky, ustanovila jako první (podle Comtova názoru proto, že jevy, které zkoumala pro svou abstraktnost jako první unikly pozornosti teologického dozoru) a zároveň její objevy podle Comta měly vliv na největší myšlenkové revoluce lidstva:

„... astronomické úvahy ... jsou dodnes, jak jsem poukázal, svou přirozeností povolány k tomu, aby svými logickými fázemi ohlašovaly největší myšlenkové revoluce lidstva.“⁷⁶

Této posloupnosti věd Comte říkal encyklopedická stupnice: *matematika, astronomie, fyzika, chemie, biologie (tehdy fyziologie), sociologie (sociální fyzika)*. Věřil, že každé vědě odpovídá určitá třída rovnorodých jevů, fyzice jevy fyzikální, chemii jevy chemické a že mezi vědami existuje subordinace, protože ke zkoumání jevů chemických je třeba znát zákony fyzikální, ke zkoumání jevů biologických zákony chemické, atd.:

„V této přednášce jsme tedy přesně, a ne na základě libovolných prázdných spekulací, určili racionální plán, který pokládáme za předmět nejvlastnějšího filosofického zájmu a který nás má při studiu pozitivní filosofie stále vést. Jeho konečným výsledkem je: matematika, astronomie, fyzika, chemie, fyziologie a sociální fyzika; taková je encyklopedická formule, jež z velkého počtu klasifikací, které je možno vytvořit pro těchto šest základních věd, jedině je logicky přiměřená přirozené a neměnné hierarchii jevů. Nemusím znovu připomínat význam tohoto výsledku, který by si měl čtenář dobře osvojit, aby ho mohl v průběhu tohoto kurzu ustavičně používat.“⁷⁷

⁷⁶ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Zpadesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 90.

⁷⁷ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Druhá přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 84.

Francouzská vášeň k encyklopediím se u Comta neprojevila sepisováním hesel, shrnujících všechny znalosti o světě; Comte k získání encyklopedické znalosti všech jevů a tedy reality celého světa nabídl svou *pozitivní metodu*. Pokud každé vědě přísluší celá škála rovnorodých jevů její třídy a pokud si uvědomíme, že i každá věda se vnitřně dělí podle stoupající složitosti jevů na různá odvětví, správným rozdělením věd, které obsáhne všechny třídy jevů a správným zařazením jevů získáme prostředek ke zhotovení encyklopedie lidských znalostí:

„Takovéto postupné budování encyklopedické stupnice, vycházející ze zkoumání každé z pěti hlavních věd, ji dále zpřesní a zvlášť jasně ukáže její opodstatněnost. Tyto přednosti budou tím zřejmější, čím lépe uvidíme, že vnitřní dělení každé vědy se řídí, přirozeně, stejným principem, takže budeme mít před sebou celý systém lidských vědomostí.“⁷⁸

Nejenže to byl jakýsi rastr, opravdová síť racionality, přehozená přes realitu heterogenního a chaotického světa⁷⁹ (Comte skutečně přiložil k druhé přednášce, která se encyklopedickou stupnicí zabývá, jakousi „přehlednou *tabulku*“), tento systém by fungoval i v čase jako prostředek, jehož pomocí by bylo možno ke korpusu již známých poznatků přiřazovat další nová a nová fakta:

„Teoretický úkol pozitivní metody je založen, pokud jde o individuum, hlavně v tom, že automaticky uspokojuje stálou dvojitou elementární potřebu našeho rozumu: rozšiřovat a spojovat, pokud se to jen dá, naše poznatky.“⁸⁰

Encyklopedická stupnice a způsob připojování nových poznatků měl být základem pozitivistického školství:

„Nakonec nejzajímavější vlastností naší encyklopedické formule pro její důležitost a množství bezprostředních aplikací, které z ní je

⁷⁸ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 77.

⁷⁹ Housková, Anna: *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha, Torst 1998. Str.

⁸⁰ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 101.

možno vyvodit, je, že přímo určuje skutečně všeobecnou soustavu vědecké a úplně racionální výchovy.⁸¹

To je základ Comtovy slavné *pozitivní metody* – návodu na připojování nových poznatků ke korpusu pozitivních (praktických) poznatků již známých, který měl být zároveň vyučován v co největším rozsahu, aby se stal samozřejmou součástí myšlení co největšího množství lidí a s konečnou platností připravil teology vedené scholastické školství o vliv nad masami moderních lidí:

„Skutečně přemýšliví lidé už jednomyslně uznávají potřebu nahradit naší evropskou výchovu, ve své podstatě ještě teologickou, metafyzickou a literární, pozitivní výchovou, přiměřenou duchu naší doby a přizpůsobenou potřebám moderní civilizace⁸² ... tato všeobecná výchova si přeci jen vyžaduje jakýsi celek pozitivních pojmů o všech důležitých třídách přírodních jevů. Je to celek, který se odedneška musí stát v poměrně značném rozsahu, dokonce i v lidových masách, trvalým základem všech lidských kombinací, základem všeobecného smýšlení našich potomků.“⁸³

Právě encyklopedická stupnice věd byla základem reformy mexického školství, tak jak ji zavedl Gabino Barreda po roce 1867 na Národní přípravné škole (Escuela Nacional Preparatoria) v paláci San Ildefonso a jak se postupně prosadila na provinčních, státem zřízených školách, zvláště na univerzitě v Morelii.⁸⁴ Mary Pickeringová vysvětluje smysluplnost tohoto učebního systému takto:

„Comte vysvětlil pět hlavních fází evoluce pozitivní metody: matematickou (která stále zůstává základem logické výuky, protože učí dedukci), astronomickou (protože rozvíjí schopnost pozorování), fyziologickou (podporující experimentování), biologickou (utvářející metody srovnávání) a sociologickou (pramen historické metody). V každé fázi se vědecký duch přiblížil duchu filosofickému.

⁸¹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 80.

⁸² Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 55.

⁸³ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 55.

⁸⁴ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporanea*. Sevilla, Escuela de estudios hispano – americanos de Sevilla 1992. Str. 100.

Comte cítil, že každé individuum a celá společnost by měla prodělat stejnou historickou evoluci jako on.⁸⁵

Zdá se ovšem pravděpodobnější, že Comte svou metodu chápal mnohem doslovněji, jak to ukazuje jeho zdůvodnění doporučené výuky specialistů; které je zároveň i vysvětlením toho, proč se tato výuka neujala, nedochovala, nebo byla v méně ortodoxním chápání smyslu pozitivismu pro svou nepraktičnost modifikována:

„Každému je známo, že než se dáme do metodického studia některé ze základních věd, musíme se na to nevyhnutelně připravit zkoumáním těch věd, které se vztahují k předcházejícím jevům v naší encyklopedické stupnici, protože vždy mají rozhodující vliv na vědy, jejichž zákony se snažíme poznávat ... Podotýkám jen, že tento princip je třeba aplikovat nejen ve všeobecné výchově, ale i ve speciální výchově vědců.

Podle toho fyzici, kteří alespoň ze všeobecného hlediska nestudovali nejprve astronomii, chemici, kteří předtím, než se začnou zabývat svojí vlastní vědou, nestudovali nejdříve astronomii a potom fyziku, fyziologové, kteří se nepřipravili na svoje speciální práce úvodním studiem astronomie, fyziky a chemie, nesplnili jednu ze základních podmínek svého rozumového vývoje. Ještě zřejmější je to u učenců, kteří se chtějí věnovat pozitivnímu studiu sociálních jevů bez toho, aby napřed získali nejprve všeobecné znalosti z astronomie, fyziky, chemie a fyziologie.“⁸⁶

V Comtových představách navíc smyslem celé pyramidy věd byla sociologie, stojící na jejím vrcholu jako věda o nové politice, pokud tedy adeptův duch prošel školením metodami jednotlivých věd a viděl, jak vyšší byly vyvozeny z nižších, nebylo pro něho obtížné pochopit a přijmout, že právě sociologie (sociální fyzika) v sobě „nevyhnutelně“ a „přirozeně“ koncentruje vyvození „přírodních zákonů“ lidského chování, kterým je nutno se podrobit, čímž se pro společnost, dle Comta, sloučí dvě zdánlivě protichůdné lidské hodnoty – pokrok (svoboda) a pořádek; společnost bude harmonizována přijetím nevyhnutelného a pokrok bude nasměrován tam, kde je dle Comta jedině užitečný – k praktické činnosti:

„Takto se moderní vědecká filosofie na základě nejhlubšího a nejabstraktnějšího logického zhodnocení ukazuje přímo

⁸⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte, An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 685.

⁸⁶ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 80.

předurčenou uspokojovat obě dvě neoddělitelné stránky velkého problému lidstva, zaručujíc současně pořádek a pokrok, které byly v rozličných etapách staré filosofie obětovávány jeden druhému.⁸⁷

Postavení matematiky a psychologie

Matematika měla v Comtově systému zcela výsadní místo. Zatímco encyklopedická stupnice začínala astronomií jako první vědou a končila sociologií jako vědou zcela novou, matematiku Comte umístil před astronomií jako nejen první historickou vědu, ale jako základ všech ostatních:

„Za současného stavu rozvoje našich pozitivních poznatků se, myslím, sluší pokládat matematiku ani ne tak za podstatnou část vlastní přírodní filosofie, jako spíš – začínajíc Descartesovým a Newtonovým obdobím – za opravdový základ celé této filosofie, ačkoliv je, abychom byli přesní, zároveň jedním i druhým. Matematika není dnes tolik významná tím, že poskytuje velmi důležité a velmi vzácné poznatky, z kterých se sama skládá, jako spíš tím, že je nejmocnějším tvořivým nástrojem, který má lidský rozum k dispozici při hledání zákonů přírodních jevů.“⁸⁸

Protože geometrické a mechanické jevy jsou ze všech nejnezávislejší na všech ostatních, nejvšeobecnější, nejabstraktnější a nejjednodušší, pyramida věd je vlastně technicky postavená na špici, již tvoří matematika. Díky dříve popsanému přecházení principů věd z nižších do vyšších, „vzlínají“ matematické principy do věd vyšších a Comte si takto vytvořil podklad pro to, aby se matematika stala základní metodou sociologie. Pozitivističtí sociologové byli vždy fascinováni vším, co se dalo spočítat, či kategorizovat a poměřovat.

Naopak vědou, kterou Comte ze svého systému výslovně vyřadil, byla vznikající psychologie:

„... v žádném ohledu tu není místo pro klamnou psychologii, nejnovější obměnu teologie ...“⁸⁹

⁸⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 101.

⁸⁸ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Druhá přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 83.

⁸⁹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 52.

Důvodem pro něho byla kolize s postulátem o založení pozitivismu jedině na pozorovaných faktech:

„Je jistě jasné, že lidský duch v důsledku neodvratné nevyhnutelnosti může přímo pozorovat všechny jevy kromě svých vlastních.“⁹⁰

Proti zastáncům metody psychologického sebezpozorování uvádí příklad zrakových vjemů, který je zároveň dokladem mezi jeho vlastní teorie, neboť je založen na mylném předpokladu:

„Musím se omezit na uvedení hlavního důvodu, který jasně ukazuje, že toto předstírané přímé pozorování ducha sebou samým je pouhý klam. Ještě donedávna se myslelo, že zrakové vjemy vysvětlíme, když řekneme, že světelné působení těles vyvolává na sítnici obrazy, představující vnější tvary a barvy. Fyziologové proti tomu právem namítali, že kdyby to, co je důsledkem světelných vjemů, byly obrazy, potřebovali bychom druhé oko, abychom je viděli. Neplatí to snad ještě více i v našem případě?“⁹¹

Nicméně dalším prvkem, který z Comtem ustanoveného komunikačního rámce vypadl, byl subjekt.

Spojitost přírodních a sociálních věd

Kromě složitosti a obecnosti Comte jevy rozdělil do dvou velkých tříd – jevů anorganických a organických. Bylo přitom jasné, že organické jevy je možno zkoumat až po poznání jevů anorganických, neboť jsou složitější a v živých bytostech se kromě chemických jevů odehrává ještě něco navíc. Nauka o anorganickém světě sestává ze dvou oborů: obecné procesy v kosmu studuje astronomie a neorganické děje na zemi jsou předmětem studia fyziky a chemie, přičemž fyzika je prvotní, jelikož zkoumá jevy jednodušší a nezávislé na jevech chemických.⁹²

⁹⁰ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 52.

⁹¹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 52.

⁹² Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 343.

Organické děje v individuálních živých organismech zkoumá biologie a jelikož procesy v druhu jsou složitější, jsou konečně předmětem studia sociologie.

Comte ale šlo především o odmítnutí představy, že anorganické a organické jevy jsou odlišné podstaty, což by narušilo kontinuitu jeho systému:

„Nemíníme tu zjišťovat, jestli obě dvě třídy těles mají nebo nemají tu samou podstatu, stavět neřešitelnou otázku, kterou dnes lidé ještě příliš často přetřásají, což je zbytek vlivu teologických a metafyzických zvyků. Tato otázka nepatří do oblasti pozitivní filosofie, která se otevřeně přiznává, že vůbec nezná vnitřní podstatu jakéhokoliv tělesa.“⁹³

Vnitřní podstata není Comtovým zájmem, neboť tělesa lze studovat s pomocí znalostí jevů nižší třídy, tak jak to určuje encyklopedická stupnice:

„Ať už si rozdíl v těchto dvou druhů bytí vysvětlujeme jakkoliv, je jisté, že v živých tělesech pozorujeme všechny jevy, ať už mechanické nebo chemické, s nimiž se setkáváme v neživých tělesech a kromě toho ještě zcela zvláštní druh jevů, jevy v pravém smyslu životné, takové, jaké vyplývají z organizace ... Skutečně, i kdybychom to, co současný stav fyziologie sotva dovoluje tušit, považovali za prokázané, že totiž fyziologické jevy jsou vždy jen pouhými mechanickými, elektrickými a chemickými jevy, modifikovanými strukturou a složením organických těles, naše základní dělení by i tehdy platilo. Neboť vždy zůstává pravdou, a to i při této hypotéze, že všeobecné jevy je třeba prozkoumat dřív, než začneme zkoumat speciální modifikace, které se vytvářejí v jistých objektech vesmíru v důsledku zvláštního rozložení molekul.“⁹⁴

Tím vzal teologům z rukou poslední a nejdůležitější oblast, na jejímž ovládní stála jejich moc a postavil lidské chování mimo vůli Prozřetelnosti:

„Nejnovější objev sociologických zákonů musí, přirozeně, zlikvidovat i tuto krajní protikladnost zanikající filosofie a to tím, že bez okolků odejme výkladům opírajícím se o Boží prozřetelnost, jedinou důležitou oblast, která jim zůstala po karteziánské reformě.“⁹⁵

⁹³ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 74.

⁹⁴ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 74.

⁹⁵ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 91.

Sociologie

Sociologii (v jeho původním názvosloví „sociální fyziku“) Comte vytvořil jako zcela novou vědu. Při popisu věd na nižších stupních se mohl opírat o pokrok, kterého dosáhly, než vstoupily do pozitivního stadia. Sociologii věnoval čtvrtý až šestý svazek svého „Kursu“. V pozdějším díle, vytvořeném pod vlivem zvýšené citové exaltovanosti, hlavně v „*Systému pozitivní politiky*“ ustanovil náboženství Humanity.

Často bývá zdůrazňováno, že Comtův návrh sociologie obsahuje v zárodečném stavu všechny součásti současné vědy, hlavně její rozdělení na sociální statiku a sociální dynamiku. Sociální statika v Comtově pojetí zkoumá zákony koexistence, tedy současné vztahy mezi individui v rovině – teorii řádu, či přirozeného uspořádání společnosti. Sociální dynamika, čili teorie pokroku zkoumá zákony sukcese – tedy to, díky čemu lidská společnost přetrvává v čase a „současnost je těhotná budoucností“.

Předmětem velké části kurzu o sociologii bylo uspořádání znalostí o lidské společnosti do uceleného systému. Comtova společenská nauka je současně filosofií dějin, do níž zahrnul nejen státní, právní a společenský vývoj, ale i vývoj umění, náboženství, vědy a filosofie. Ve všech oblastech zároveň našel zákon tří stadií a v každém našel nejlepší uspořádání společnosti vzhledem k jejímu soudobému stylu myšlení:

„Je to sklon, dnes velmi rozšířený hlavně mezi vzdělanci, k absurdnímu přeceňování dnešního rozumu, v důsledku čehož se většina předcházejících myšlenek lidstva vykládá jako výraz určitého chronického stavu pomatení mysli ... Tento nerozumný postoj, který je hlavním logickým základem čistě revolučních koncepcí a který je na překážku jakémukoliv vědeckému hodnocení celkového vývoje lidstva, byl v tomto díle automaticky poopraven na základě historického materiálu, který nám, naopak stále ukazoval, že nejen po sobě jdoucí teorie každé vědy, ale i monoteistické a polyteistické, případně fetišistické víry, které stojí v největším protikladu k našemu současnému poznání, tvořily vždy, v době svého nástupu i nějaký čas potom, takovou soustavu, která nejlépe odpovídala příslušné etapě vývoje lidstva, tj. podle možnosti se nejvíce přiblížily té

základní pravdě, již jsme my dnes blíže, ačkoliv k ní ani my, ani žádná jiná bytost nikdy úplně nedojdeme.⁹⁶

Teologickému stadiu tedy na poli sociálním odpovídá víra v božské právo a vládnoucí formou této epochy je feudalismus; metafyzická epocha je obdobím rozpadu náboženských věr a v sociální oblasti je to období revolučních převratů, zahájených Velkou francouzskou revolucí, která je vítězstvím metafyzického principu nad teologickým. A konečně v pozitivním období měla být společnost na základě pozitivní filosofie nově, moderně a racionálně uspořádána.

Nejdůležitějším tématem Comtovy sociologie byl však vztah jednotlivce ke společnosti. Celá stavba přírodních věd vlastně směřuje k tomu, aby duch, školený pozitivní metodou, pochopil, k čemu vede nevyhnutelnost a podřídil se Comtem navržené harmonizaci společnosti. Ačkoliv byla zmíněna důležitost matematiky, bezprostředním modelem pro zkoumání společnosti byla Comtovi biologie jakožto věda bezprostředně předcházející v jeho encyklopedické stupnici:

„Analogie mezi vědou sociální a biologií jest příliš zjevna, než abychom zvláště musili vytýkat nutnost, která sociologům ukládá předběžné studium biologických metod ... sociologie musí si vypůjčiti od biologie pozitivní obměnu dogmatu o posledních příčinách, kteráž obměna tvoří princip existenčních podmínek. Pomocí tohoto principu, sblíživíc oba filosofické významy slova nutný, nová filosofie politická bude, aspoň pokud se týče důležitých sociálních poměrů, směřovati k tomu, aby to, co se zprvu jeví jenom nezbytným (indispensable), představila nevyhnutelným (inévitabile) a naopak ... jak to ukazuje aforism de Maistreův: Vše, co jest nutné, existuje.“⁹⁷

Biologii měla být sociologie nadřazena, protože měla zkoumat druh v jeho historickém vývoji. Prostřednictvím nižších věd navazovala na půdorys věd a způsob konstruování přírodních zákonů v neorganickém stupni systému:

„Podřízení sociologie pod biologii připíná nepřímou sociální vědu k neorganické filosofii, ke které se pojí biologie. Je skutečně

⁹⁶ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 100.

⁹⁷ Comte, A.: *Výbor z díla. Praha*. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 115.

zvláštností naší vědecké stupnice, že v každém případě bezprostřední uclánkování dostačí k určení encyklopedického postavení, aniž bychom musili zkoumat méně vniterné svazky.⁹⁸

To Comtovi umožnilo přenést do oblasti společenských věd to, oč mu šlo nejvíce – totiž o možnost použít „přírodních zákonů“ k předvídání pohybů ve společnosti a v tomto případě i k jejich řízení:

“Biologie musí sociálním úvahám poskytnout východisko rozborem lidské spolčovosti (sociabilité) a různých organických podmínek, které povahu její určují. Nad to, poněvadž nejelementárnější poměry v sociální řadě nedají se zkoumati přímo, musíme je sestrojiti tím, že teorii lidské přirozenosti aplikujeme na úhrn okolností příslušných. Když sociální rozvoj stane se silnějším, takže dedukce taková není již možná, dlužno utéci se k biologické teorii člověka, kteréž vývoj lidstva vždy musí zůstati přiměřen. Z toho plynou verifikace, založené na měnitelnosti lidského ústrojí, jehož fyzické, rozumové a mravní vlohly nutné jsou na kterémkoliv stupni sociální stupnice tytéž a vždy stejně mezi sebou seřazeny.”⁹⁹

Comte zcela podřídil jednotlivce společnosti. Podobně jako později Spencer chápal Comte společnost jako jakýsi organismus, ačkoliv odlišný od organismu člověka nebo zvířete.¹⁰⁰ Základní jednotkou společnosti byl pro Comta nikoliv jedinec, ale rodina, jakožto přechod mezi individuem a druhem a současností a budoucností:

„Jelikož každá soustava musí být utvořena ze stejnorodých prvků, vědecký duch nám nedovoluje, abychom se domnívali, že společnost se skládá z individuí. Společenská jednotka spočívá v rodině, uvedené aspoň na jednu dvojici, která tvoří její podklad. Rodina podává zárodek společenského ústrojí; jest přechodem mezi individuem a druhem¹⁰¹ ... Pro doplnění úvahy o domácí podřizivosti je důležité poukázat k té vlastnosti rodiny, že podává první pojem sociální nepřetržitosti, vízic přítomnost k budoucnosti. Nechať sociální pochod dospěje ke kterémukoliv stupni, vždy půjde o to, aby se člověk nepovažoval za včera zrozeného a aby úhrn jeho zařízení a mravů směřoval pomocí soustavy rozumových a hmotných známek ke spojení vzpomínek z minulosti a nadějami na budoucnost.”¹⁰²

⁹⁸ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 115.

⁹⁹ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 112.

¹⁰⁰ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 59.

¹⁰¹ Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 127.

¹⁰² Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 132.

Na rozdíl od obou hlavních anglických pozitivistů nebyl Comte, alespoň v pozdějším věku (jako mladík krátce po VFBR pod vlivem radikálních stanovisek revolucionářů a proklamací emancipistek jako byla Mary Wolstonecraftová, používající revoluční hesla svých mužských kolegů k obraně vlastní věci, zaujímal téměř feministická stanoviska)¹⁰³ v žádném případě přívržencem ženské emancipace. Katolicismus chválil kromě jiného pro jeho tendenci udržovat ženy doma a čím dál užší omezení aktivit žen jen na tradiční ženské práce a roli oddané manželky a matky, typické pro jeho společenskou vrstvu, prohlašoval za „evoluční tendenci druhu“.¹⁰⁴

Jak zmiňuje Pickeringová, již koncem 18. století začali autoři s rostoucím zájmem hledat rozdíly mezi muži a ženami, aby posílili politickou podřízenost žen a tyto rozdíly se snažili nalézt v rozdílech biologických.¹⁰⁵ Tato tendence ještě zesílila v souvislosti se společenským oddělováním veřejné a soukromé sféry.¹⁰⁶ Nerovnosti ve společenském postavení obou pohlaví, které přešly téměř nezměněny z teologického systému do jeho doby, nehodlal Comte žádnému pozitivnímu zkoumání podrobovat, prostě je převedl z jazyka církve do svého jazyka vědy, vzal je jako fakt a hledal především důkazy k jejich potvrzení:

„Biologická filosofie, zejména Gallova, počíná již odmítati deklamace o domnělé rovnosti obou pohlaví, ukazujíc anatomickým pokusem a fyziologickým pozorováním fyzické a mravní rozdíly pohlaví u všech živočišných druhů a zejména u plemene lidského. Pozitivní biologie snaží se představit ženské pohlaví zejména u našeho druhu jakožto v jakémsi dětském stavu (u srovnání s druhým) se nacházející, který je vzdaluje od ideálního typu plemene. Sociologie pak, doplňujíc tento vědecký úsudek, ukáže, jak žádný sociální stav nesrovnává se s přeludnou rovností pohlaví, označujíc výkony, které každé z nich má zastávati.“¹⁰⁷

¹⁰³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 144.

¹⁰⁴ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 647.

¹⁰⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 627.

¹⁰⁶ Jako první použil tyto výrazy právě v této době John Stuart Mill.

¹⁰⁷ Comte, A.: *Výbor z díla. Praha. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 129.*

Hlavním důvodem pro podřízení ženy je pro Comta její mravní a hlavně intelektuální inferiorita:

„Úvahy, plynoucí ze sociologického studia ústrojí člověka, stačily by k nástinu takového filosofického důkazu. Dvě části tohoto zkoumání podávají jako princip jednak základní inferiornost, jednak podružnou superiornost ženského ústrojí se stanoviska sociálního. Přesila citových schopností jest u člověka menší než u kteréhokoliv živočicha a spontánní stupeň spekulativní činnosti tvoří hlavní cerebrální přívěsek lidstva, jakož i pramen charakteru společenského organismu. S toho pak stanoviska inferioritu ženy nelze popřít. Ona méně než muž vyhovuje nepřetržitosti a intenzitě rozumové práce pro menší vnitřnou sílu svého rozumu a pro živější vnímavost mravní a fyzickou.“¹⁰⁸

Protože rozum a jeho sídlo – mozek je hlavní distinkcí druhu, počínaje obdobím vlády biologie ve společenské sféře, bude se zdůvodnění rozdílů hledat v mozku:

„Co se týče schopností panovnických ... byť se vztahovaly jen na rodinu, ukazuje se nepovolnost ženy ještě zjevněji; neboť povaha úkonu tohoto káže obracet pozornost na úhrn velmi složitých okolností, z nichž žádná nesmí býti opominuta, a kromě toho vyžaduje větší neodvislosti ducha od vášní; slovem více rozumu. Ekonomie rodiny nemohla by tedy býti převrácena, leč bychom předpokládali nemožné *přetvoření organismu mozkového*.“¹⁰⁹

Právě vztahy podřízenosti a nadřízenosti mezi mužem a ženou a rodiči a dětmi byly pro Comta modelem vztahů společenských:

„Spontánní podřízenost, jež ustavila rodinu, je nezbytný typ vší moudré koordinace sociální. Všecky věky civilisace vzdaly úctu typu rodinnému. Kde našli bychom v takovém stupni na straně nižšího úctyplnější poslušnost, kterou beze vší poníženosti ukládá nejprve nutnost a pak vděčnost; a kde u vyššího absolutnější vážnost, spojenou s větší oddaností? Život rodinný zůstane školou sociálního života jak pro poslouchání, tak pro velení; obé musí se ve všech případech blížit co nejvíce tomuto vzoru.“¹¹⁰

Společnost, stejně jako manželství, podle Comta nemůže fungovat jinak, než na základě hierarchických vztahů¹¹¹, kde se jedno pohlaví *nebo*

¹⁰⁸ Comte, A.: *Výbor z díla. Praha*. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 130.

¹⁰⁹ Comte, A.: *Výbor z díla. Praha*. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 130.

¹¹⁰ Comte, A.: *Výbor z díla. Praha*. Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969. Str. 131.

¹¹¹ Sourozenecké vztahy, jak Comte výslovně uvedl, „nejsou důležité“.

třída dobrovolně podřídí druhému, jež je intelektuálně a morálně výše postavené:

„... je zřejmé, že lidé nejsou ani rovni mezi sebou, ba ani stejně cenní, a že nemohou mít ve společenství těchže práv, vyjímaje ovšem nutně společné právo volného rozvoje osobní činnosti, shodně upravené ...“¹¹²

Rezignace je pro ty, kteří mají náklonnost k poslušnosti (a těch je podle Comta většina) optimálním řešením jak pro ně, tak především pro společnost.¹¹³

„Pozitivní politika ustaví vnější pořádek tím, že vypěstuje moudrou rezignaci vůči nezhojitelným politickým zlům ... Jenom hluboké vědomí zákonů, které řídí různé druhy jevů, může vnuknouti pravou rezignaci, totiž schopnost snášeti vytrvale a bez naděje na náhradu nevyhnutelná zla. Jsou-li politická zla, proti nimž věda ničeho nezmuže (a myslím, že o tom nemožno pochybovati), bude alespoň vždy moci ukázat jejich nezhojitelnost a takto ukojit bolesti, které zla ta způsobují, a objeviti přirozené zákony, které je činí nezdolnými. Pro svoji větší složitost svět politický musí být špatněji upraven, nežli svět astronomický, fyzický, chemický nebo biologický.“¹¹⁴

Rezignace se samozřejmě měla týkat především těch, jejichž nároky nebyly revolucí uspokojeny a dělníků, jejichž počty v důsledku postupující industrializace narůstaly a jejichž revoluční vystoupení v roce 1848 přispělo k rostoucí konzervativnosti Comtova myšlení. Comte se sice zpočátku obracel i k dělníkům, protože je považoval vzhledem k vysoké ngramotnosti za méně zasažené vlivy metafyziky, ovšem od počátku bylo zřejmé, komu byla pozitivní filosofie především určena:

„Co pak se týče náčelníků průmyslových, jichž příští světskou přednost by potvrzovala a jež jen ona mohla by uchránit od vážných srážek s lidem, které jim nynější anarchie chystá, měla by se od nich nadíti přijetí co nejpříznivějšího, kdyby rozumové a mravní dispozice odpovídaly jejich sociální situaci.“¹¹⁵

¹¹² Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 7.

¹¹³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 328.

¹¹⁴ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 15.

¹¹⁵ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 16.

Právě postoj k dělníkům učinil z pozitivismu hlavního rivala marxismu, který má mnoho podobných myšlenkových rysů, ať už jde o společenský determinismus, ideu vývoje, pokroku a snahu o vědecké chápání společnosti, ale vyznění mají oba myšlenkové proudy vzhledem k tomu, že se opírají o společenské skupiny, které byly v konfliktu, právě opačné.

Irena Dubská¹¹⁶ podrobně rozebírá, jak daleko Comte zašel ve snaze harmonizovat společnost podle potřeb konformizující se buržoazie v potření osvícenských zásad „Volnosti, rovnosti a bratrství“, hesla Velké francouzské revoluce, která jeho společenskou skupinu vynesla na vrchol a jejímž ohnivým zastáncem byl v mladých letech.

Největší posun se týkalo právě zmíněného postavení individua ve společnosti; na rozdíl od osvícenců, pro něž osvobození jednotlivce a ustavení jeho práv bylo hlavním cílem, pokud pro Comta existoval jedinec, pak proto, aby mu byly uloženy *povinnosti vůči společnosti*:

„Nová filosofie nahradí určování práv určováním dotyčných povinností. První individuální stanovisko převládalo, dokud reakce proti dřívějším řádům ještě se nedovršila. Druhé přímo sociální stanovisko musí vládnout při organizaci nového společenského stavu. Zvláštní povinnosti nebudou již spočívat v respektování všeobecných práv, nýbrž naopak budou práva jednoho každého vyplývat z povinností bližních k němu ...“¹¹⁷

Cílem pozitivistické organizace společnosti, podtrženým nakonec pozitivistickým náboženstvím, bylo podřízení sebelásky společenskému citu, tj. vzájemným odevzdáním a láskou všech ke všem, dosáhnout podřízení individuálních a skupinových zájmů aktuálním celospolečenským zájmům, tedy zájmům buržoazie, která se pokládala za univerzální a konečné vyjádření vývoje lidské společnosti:¹¹⁸

„... pravá svoboda nemůže spočívat leč v rozumném podrobení se zákonům přírody ... Dokud jevy sociální nebudou redukovány na přirozené zákony a dokud budou odvozovány z vůlí, ať už božských

¹¹⁶ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963.

¹¹⁷ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 10.

¹¹⁸ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 19.

nebo lidských, nebude možno vyloučit libovůli z politických předpisů.¹¹⁹

Toto pojetí „sociální fyziky“ také objasňuje smysl hlavního pozitivistického hesla: „*Láska jako princip, Řád jako základ, Pokrok jako cíl.*“¹²⁰

Pozitivistická utopie a náboženství Humanity

Roku 1848 se Comte obracel na pařížské dělnictvo s výzvami, aby se zdrželo revolučního boje a na konci 40. let 19. stol. jeho konzervativismus spolu s nábožensky zabarvenou exaltací začaly narůstat. Začátek diktatury roku 1851 považoval za naplnění nezbytného politického předpokladu pro inauguraci Pozitivismu (dobu považoval za zralou zhruba od r. 1843) a sám se považoval za připraveného přijmout úřad nejvyššího kněze nového náboženství. Při prosazování své doktríny se nabízel do služeb ruského cara Mikuláše I., tureckého paši Rašida a dokonce u jezuitů.¹²¹

Jeho myšlení se subjektivizovalo, byrokratizovalo a pronábožensky vyhranilo zejména v pracích „*Système du politique positive*“ a „*Catéchisme positiviste*“ a „*Appel aux Conservateurs*“; přestože bylo pod vlivem pozdějšího vývoje pozitivismu zvykem badatelů ostře oddělovat „racionalistickou“ a „mystickou“ fázi Comtova myšlení, šlo pouze o vyhranění tendencí, které byly v Comtově uvažování přítomny již při koncipování „*Kursu*“.¹²²

Jde především o fascinaci katolicismem. Comte si sjednocující sílu náboženství uvědomil už v raném mládí, mezi svými sousedy v katolickém Montpellieru, které se za Revoluce vzbouřilo proti okupaci revolučními vojsky.¹²³

¹¹⁹ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. str. 8.

¹²⁰ Comte je v této souvislosti autorem slova *altruismus*.

¹²¹ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 17.

¹²² Již roku 1824 Comte vytvořil pro pozitivismus jako náboženství sociolatrii jako kult, sociokracii jako vládu a pozitivní kněžstvo. Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str.

¹²³ Pickering, Mary: *August Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str.

Jeho koncepce navíc respektuje duální podstatu člověka rozum/cit, tak, jak ji koncipovalo osvícenství, z něhož Comte vycházel. Spirituální rovinu navíc Comte na rozdíl od liberálů (i anglických), kteří své teorie stavěli na lidském egoismu a materiálních potřebách, nadřazoval rovině materiální. Zatímco rovina materiální vlády kontrolovala činy, rovina intelektuální vlády řídila názory, sklony a myšlenky. V Comtově návrhu „separace vlády“, v němž rozhodující úlohu při řízení má spirituální rovina, není těžké vidět předtuchu „symbolického řádu“, oblíbeného tématu moderní francouzské filosofie a pozoruhodně se shoduje také s moderním pohledem na úlohu citové angažovanosti při studiu budování národních států. Moc spirituální elity měla spočívat v její morální nadřazenosti, vyplývající z jejího vyššího intelektu a znalostí. Comtova koncepce tedy stojí na společenské nerovnosti.¹²⁴

Na katolicismu obdivoval především „nadvládu morálky nad politikou“, tj. absolutismus katolické církve, který na rozdíl od soudobých poměrů dokázal udržet stabilitu feudálního řádu a obejmout celou hierarchii společnosti: organizoval soustavu rozumové a mravní výchovy pro všechny třídy bez výjimky až k nevolníkům.¹²⁵ Tím se také objasňuje Comtův odpor k protestantismu, ačkoliv jeho systém přírodních věd byl založen také na anglické přírodní filosofii, stylu myšlení, který se právě v protestantském prostředí úspěšně prosadil – svým svolením k demokratickému bádání narušoval společenskou kohezi, smysl Comtova snažení.

Ve feudální společnosti bylo obecné, celkové, společenské, nadřazeno jednotlivci a nejvyšší obecnost – Bůh – byla zprostředkována prostřednictvím přísné, neměnné a nehybné hierarchické struktury stavů a hodností, přes pevnou provázanost všech oblastí a stránek společenského života v jednotném principu, mocensky i ideologicky vévodícím této pyramidě a obepínajícím všechny společenské údy a celý život každého

¹²⁴ Pickering, Mary: *August Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 346.

¹²⁵ Comte pro Francii v souvislosti s obdivem ke středověké společnosti znovuobjevil gotiku. Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str.

člověka – v katolické církvi.¹²⁶ A právě tato společenská proorganizovanost Comta fascinovala.

Bylo by chybou domnívat se, že Comte byl ateistou; byl agnostikem s velmi hlubokou katolickou výchovou¹²⁷, cílem jeho filosofie bylo odejmout vliv na společnost z rukou církevních teologů (ale i „literátů“ – tedy osvíceneckých spisovatelů a básníků, jako byl Rousseau, jejichž díla měla velký společenský vliv v předchozí epoše), současně chtěl zachovat institucionální podobu katolicismu v jakési sekulární podobě. Je třeba připomenout, že už v 18. století se mezi osvícenci objevila snaha nahradit katolictví „náboženstvím rozumu“, náboženstvím racionality, reformující skutečnost ku prospěchu lidstva, ale teprve Comte chtěl úmyslně přejmout pouze vnější represivně totalizující aspekty společensko - náboženské konstrukce. Chtěl okopírovat vnější podobu katolictví s jeho rituály, obřady u oltáře, sjednocujícími masy v posvátném odevzdání a s jeho panteonem svatých.

Teprve s tímto završením v duchovní oblasti byla Comtova utopie¹²⁸ završena. Další kapitola v dějinách utopií měla tedy vypadat takto: místo víry v nadpřirozené bytosti či abstraktní metafyzické principy by měl život společnosti určovat střídavý vědecký soud odborníků a specialistů. Rada pozitivních filosofů (kněží) a sociologů se měla stát nejvyšší instancí duchovního života a měla působit i na výchovu, kardinální bod celé Comtovy filosofie. „Kontemplativní třída“ pozitivistických kněží měla myslet za všechny, na místo nejvyššího z nich, jakéhosi papeže, navrhoval Comte sám sebe. Regionální organizace pozitivistické církve se měla podobat organizaci církve katolické; vrcholem měl být „Západní pozitivistický výbor“, jakýsi nový koncil pozitivistické církve. Výkonná vláda ovšem neměla být podřízena této radě, nýbrž grémiu hospodářských odborníků: bankéřů, obchodníků, továrníků a statkářů, protože feudalismu teologického období v období pozitivním odpovídá industriální organizace

¹²⁶ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 38.

¹²⁷ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 32 - 35.

¹²⁸ Stojí za pozornost, že kdysi v mládí byly Comtovou první vzorovou utopickou zemí USA. V roce 1815 dostal nabídku k práci v USA a v roce 1817, vzhledem k svému odporu ke konzervativnímu francouzskému režimu dokonce uvažoval o vystěhování. Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 42.

práce. V hierarchicky řízeném státě nebylo místa pro parlament, politické strany ani pro volební systém, v sociokratické diktatuře triumvirů určují své zástupce. Rodinný život měl být základnou režimu, občanská práva povinnostmi, vlastnictví společenským úřadem. Před invazí řídicích orgánů nezbýval žádný soukromý prostor. Podle Karla Marxe byl Comte znám jako prorok impéria (osobní diktatury) v politice, panství kapitalistů v politické ekonomii, hierarchie ve všech sférách lidské činnosti, dokonce i ve vědě a jako autor nového katechismu s novým papežem a s novými svatými místo starých.¹²⁹ V oblasti duchovní, podřízené pozitivistické církvi se Comte zabýval morálními a intelektuálními vlastnostmi čísel, hlásal podřízení rozumu citu, osvícení rozumu srdcem, zavedl kult žen – andělů (tedy oddaných manželek a matek), kult mrtvých, nové svátky podle pozitivistické tradice, nový kalendář¹³⁰, novou Trojici a nových devět svátostí, včetně inkorporace, zahrnující záhrobní život. Místo katolického Boha měla zaujmout „Velká Bytost“ (Grand Etre), personifikace „Lidstva“.

Mystická část Comtovy doktríny byla nazvána „katolicismem bez křesťanství“, či „vědeckým papežstvím“¹³¹. John Stuart Mill, který se nejprve o Comtově pozitivismu vyjadřoval zdrženlivě, poté byl nějaký čas Comtovým přítelem¹³², aby se s ním posléze rozešel, shrnul pozitivistický systém snad nejuvštějněji, když napsal, že jde o:

„... nejuvštějnější systém duchovního a světského despotismu, jaký kdy vyšel z lidského mozku, snad až na názory Ignáce z Loyoly.“¹³³

Pozitivismus po Comtovi

Po Comtově smrti se kroužek jeho žáků rozštěpil do dvou větví. Pozitivistickou ortodoxii, přijímající Comtovu doktrínu jako celek, včetně náboženství Humanity, vedl Pierre Laffitte (1823 – 1903), matematik a

¹²⁹ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 17.

¹³⁰ Měsíce nového kalendáře měly být pojmenovány po těch, kteří dle Comta nejvíce přispěli rozvoji lidstva: Mojžíš, Homér, Aristoteles, Archimedes, César, Svatý Pavel, Karel Veliký, Dante, Gutenberg, Shakespeare, Descartes, Bedřich, Bichat.

¹³¹ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 17.

¹³² Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. 505.

¹³³ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 20.

Comtův žák, pověřený správou pozůstalosti. Vydal díla „*Les Grands Types de l'Humanite*“ (1875) a „*Cours de philosophic premiere*“ (1889) a pořádal přednášky v Comtově pokoji na Rue de la Monsieur Prince. Spolu s následovníky se snažili zakládat pozitivistické náboženské obce; zaměřovali se hlavně na dělníky. Největší vliv nakonec měli mimo Evropu, hlavně v Latinské Americe. Ve Francii a na evropském kontinentu se náboženství Humanity neseťkalo s velkou vstřícností, vcelku dobře etablovanému evropskému měšťanstvu, které nepotřebovalo radit, jak dosáhnout svrchovanosti, připadalo směšné, lidovým vrstvám připadalo vyumělkované a netradiční, dělníci zase většinou poznali, že nesleduje jejich zájmy. Selhání náboženské části svého učení Comte ostatně stihl zaznamenat ještě řadu let před smrtí.¹³⁴ Pierre Laffitte byl pro vcelku povrchní neshodu nakonec exkomunikován brazilskými ortodoxními pozitivisty, svými bývalými žáky a přáteli.

Mnohem větší úspěch měla větev, která přejala pouze systém přírodních věd a na něm založený styl kritického myšlení, což byla nejpokrokovější část Comtovy doktríny, vyprofilovaná v boji s teologickou scholastikou, bránící rozvoji vědě, o jejíž konečné prosazení evropská buržoazie stála.¹³⁵ Tuto skupinu vedl Émile Littré (1801 – 1881), francouzský filosof a autor nejpoužívanějšího slovníku francouzštiny, známého pod jeho jménem „Littré“. Počkal na smrt svého mistra, aby nezkažil poslední roky jeho života a potom odmítl náboženskou část jeho doktríny. Právě velkému vlivu této školy je zřejmě třeba přičíst obecné chápání pozitivismu jako „čistého empirismu“, posedlého statistikami a čísly.

Po závratném úspěchu pozitivismu v 2. pol. 19. stol. přišel stejně prudký úpadek, ovšem vliv pozitivismus (ve svých mnoha verzích) přetrvával v širším smyslu spíše jako vědecký a filosofický postoj, založený na přesvědčení, že je zcela neúčelné a tedy nesprávné jít v oblasti filosofie, vědy nebo i v obecnějším smyslu a v praktické aplikaci za konstatování daných fakt a prozkoumání jejich vztahů a souvislostí. Pozitivistou by tedy

¹³⁴ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 40.

¹³⁵ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 40.

mohl být například právník v prostředí totalitního státu, který na případ politického vězně aplikuje existující zákon o protistátní činnosti, aniž by se ptal, zda je v souladu s vyššími principy spravedlnosti, nebo zda by obstál za jiného společenského zřízení. Důsledný pozitivismus neuznává ani idealismus, ani materialismus, neboť oba směry činí, ať už jakékoliv, výpovědi o podstatě věcí.¹³⁶

Filosofická škola konce 19. stol. zhruba do pol. 20. stol. bývá označována jako novopozitivismus či „druhá fáze pozitivismu“, „logický pozitivismus“ nebo „empirický pozitivismus“. Značně se liší od první fáze, reprezentované Comtem, Millem a Spencerem absencí pokusů o encyklopedičnost a ustanovení vědy o společnosti jako svého vyústění. Místo toho se soustřeďuje výslovně na gnoseologii a její uplatnění v přírodovědném zkoumání. Charakteristické je přitom vzájemné skloubení podnětů, přicházejících hlavně z fyzikálních věd, kde se již ohlašoval radikální zlom, zakončený Einsteinem, což si vyžadovalo revize toretických pohledů na poznání, s podněty vyspívající fyziologie smyslů a psychologie, jejichž nové poznatky umožňovaly na tyto otázky nově odpovídat.¹³⁷ Ke konci 19. stol. sem patřili například Richard Avenarius a Ernst Mach, na poč. 20. stol. se ustanovil „Vídeňský kroužek“, tvořený zejména zejména Otto Neurathem, Hansem Reichenbachem, Rudolfem Carnapem, Hansem Hahnem a Kurtem Gödelem, a styky s ním měli i další teoretici vědy jako Kurt Russel a Karl Popper¹³⁸, nebo filosofové jazyka jako Wittgenstein.

Pozitivismus 19. stol., ať už ve francouzské nebo v anglické variaci a v celé řadě odstínů škály mezi oběma, měl vliv například v Polsku (Henryk Sienkiewicz), mimo Evropu kromě Latinské Ameriky měl pozitivismus vliv ve westernizující se Číně a Japonsku a také ve Spojených státech, kde dokonce ovlivňoval soudní rozhodnutí. U nás byl pozitivismus zprostředkován dílem Tomáše Garrigua Masaryka a velkým propagátorem za 1. republiky byl zejména dr. František Krejčí; díky tomuto zprostředkování se u nás pozitivismu dlouho přisuzoval pokrokový, pozdně osvícenský charakter bez přihlédnutí ke Comtově morálně-společenské

¹³⁶ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 461.

¹³⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967.

¹³⁸ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. 470

doktríně.¹³⁹ K tomu došlo hlavně proto, že po roce 1948 byl pozitivismus jakožto velký „buržoazní“ rival marxismu přijímán s podezřením a invektivami (často oprávněnými, přesto tendenčními). Na druhé straně se u nás zájem o Comta probudil asi o desetiletí dřív než v Západní Evropě, tedy již v šedesátých letech a bylo rozšířováno totalizační a konzervativně - autoritářské poselství jeho společenské doktríny.¹⁴⁰

Intelektuální význam Augusta Comta

Po celý svůj život Auguste Comte trpěl nezájmem okolí a hlavně odborné veřejnosti, zato jeho doktrína letěla světem, jakoby „bez autora“. Charakteristická je v tomto smyslu poznámka Chilana Jorgeho Lagarriguea z jeho „*Intimního deníku*“, učiněná 24. Guttenbergu (4. srpna) 1880:

„Pan Bridges mi vyprávěl, že měl „*Kurs pozitivní filosofie*“ a „*Pozitivní politiku*“, které patřily Humboldtovi. Přečetl první čtyři svazky „*Kursu*“, ten o politice neotevřel; mají Comtovo věnování. Humboldt převzal mnoho jeho myšlenek, ale nikdy ho necitoval. Tehdy řekl pan Laffitte, že mnoho lidí převzalo Comtovy myšlenky, aniž by ho citovalo.“¹⁴¹

Tento nezájem se, jak konstatuje Mary Pickeringová, paradoxně udržel až do 2. poloviny 20. století, přesněji do roku 1993, kdy tento nedostatek sama napravila první vyčerpávající biografií Augusta Comta. Ta byla vyvrcholením zájmu, který se probudil zhruba dvacet let předtím, v důsledku zkoumání historie vědy, sociologie a moderního pozitivismu, kdy začala být vydávána Comtova díla v nových překladech (u nás lze tento zájem pozorovat již v 60. letech). V 80. letech tuto tendenci potvrdily filosofické práce, zkoumající Comtovy názory v oblasti genderu, semiotické analýzy jeho děl, studie jeho náboženství a profily jeho myšlení ve vlivných filosofických časopisech.¹⁴²

¹³⁹ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963. Str. 27.

¹⁴⁰ Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963.

¹⁴¹ Lagarrigue, Jorge: „*Trozcos del Diario Intimo*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. México, FCE 1985. Str. 157.

¹⁴² Kremer-Marietti, Angèle: „*Le Concept de science positive: Ses Tenants et ses aboutissants dans les structures antropologiques du positivisme*.“ Paříž, Klincksieck 1983; „*Entre le Signe et l'Histoire*:

Comte bývá na základě svého racionalistického systému a zvláště systému přírodních věd, což byla nakonec nejúspěšnější část jeho filosofie, často považován za suchopárného a simplicistního myslitele. Ve skutečnosti byl velmi rozporuplným, citově neuspokojeným a nešťastným mužem, který si jen těžko hledal místo ve společnosti svojí doby a zejména ke konci života se připravil téměř o všechny přátele. Přes odpor, který cítil k psychologii jako k vědě, vždy považoval svůj citový i intelektuální vývoj za jeden celek a city (poněkud křečovitě) nadřazoval rozumu, v druhé části svého života i ve své oficiální filosofii v náboženství Humanity. Přes snahu reorganizovat racionálně společnost, uznával prvotnost citů v lidské motivaci. Svoje osobní a citové zkušenosti používal při tvorbě svého filosofického systému, včetně zmínek o zkušenosti z ústavu pro choromyslné, sám byl vlastně prvním žákem pozitivistické filosofie a chtěl být jejím ztělesněním v realitě; proto považoval celistvost svého citového i intelektuálního života za velmi důležitou.¹⁴³ Těžce nesl, že právě práce na „Kursu“ a především snaha vypracovat sociologii jako novou vědu vedla k jeho prvnímu, nejvážnějšímu psychickému kolapsu.¹⁴⁴

Určujícím zážitkem Comtova života byla nejistota, „myšlenková anarchie“, společenský chaos a politické rozdělení, vytvořené ve společnosti vlivem VFBR, které zažil jako malý chlapec. Zasazení v rodinném prostředí, v němž cítil málo lásky a sounáležitosti, probudilo v jeho duši rebelství; jelikož jeho rodina byla promonarchisticky a katolicky orientovaná, stejně jako celý Montpellier, stal se přívržencem Velké francouzské revoluce, o níž byl od mládí přesvědčen, že hluboce proměnila celý západní svět a poprvé kolem sebe vytvořil situaci, v níž byl cizincem ve vlastním domě, tento archetyp se pravidelně opakoval v průběhu jeho dospělého života, ať už šlo o jeho manželství,

L'Antropologie positiviste d'Auguste Comte. Paříž, Klincksieck 1982; „*Le Projet antopologique d'Auguste Comte.*“ Paříž, Société d'Édition d'Enseignement Supérieur 1980.

Kofman, Sarah: „*Aberrations: Le Devenir-femme d'Auguste Comte.*“ Paříž, Aubier-Flammarion 1978.

Arnaud, Pierre: „*Le „nouveau Dieu“: Préliminaires a la politique positive.*“ Paříž, J. Vrin 1973.

Landes, Joan B.: „*Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution.*“ Ithaca, N.Y., Cornell University Press 1988.

Profily myšlení v: „*Revue philosophique de la France et d'étranger*“, č. 4 (1985), č. 3 (1988); „*Revue de synthèse*“, 112 (January – March 1991).

¹⁴³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography.* Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 401.

¹⁴⁴ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography.* Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 477.

profesionální kariéru ve škole či v akademické obci nebo osamocení na konci jeho života, kdy se znechuceně odvrátil od světa, v němž jeho současníci prováděli nové a nové politické experimenty a vše nasvědčovalo tomu, že jeho složitě promyšlený filosofický systém byl stejně daleko uskutečnění jako na samém počátku. Právě svým filosofickým systémem se Comte snažil semknout společnost a zabránit dalším otřesům, jako byl ten, který kdysi vzal pevnou půdu pod nohama jemu samotnému, jeho rodině i všem sousedům v Montpellieru a bezesbytku o něm platí, že to byl právě on sám, kdo byl svým světem „prostoupen až do poslední součástky“.

Snad by mu poskytlo zadostiučinění, že jeho zřejmě nejautoritativnější biografka Mary Pickeringová jej zařadila do desítky nejvýznamnějších intelektuálů moderní Evropy.¹⁴⁵ Kromě toho, že spoluvytvořil charakteristický způsob myšlení moderní doby, který nám dnes již připadá samozřejmý, kladl velký důraz na šíření své doktríny v co největším dosahu, vypracoval cíleně způsob tohoto přenosu do společnosti prostřednictvím školství a konečným cílem mu byla úplná přestavba mysli jeho současníků. Vzhledem k tomu, že jsme svědky stále častějších a průbojnějších pokusů o řízení společnosti a „konstruování“ kultury propagandou, podprahovými poselstvími a „think tanky“, nelze s Mary Pickeringovou než souhlasit.

Anglický pozitivismus

Zatímco Comte se především snažil zachytit celý svět a všechno v něm, do tenat své mysli, v Anglii se zvláště zásluhou Herberta Spencera, který rozpracoval myšlenku evoluce, dal pozitivismus do pohybu. Návratem do Anglie se také filosofie přírodních věd vrátila ke svým kořenům; vlivnou Comtovou inspirací totiž kromě krajanů Descartesa, Laplaceho a Condorceta byli i Angličané Francis Bacon (1551 - 1616), od něhož Comte převzal zaujetí vědeckou metodou a

¹⁴⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. ix.

David Hume (1711 - 1776), jeden z pramenů Comtova historismu, který prostřednictvím tzv. skotské školy ovlivnil i oba nejvlivnější anglické pozitivisty Johna Stuarta Milla a Herberta Spencera. Proto také měl pozitivismus v Anglii větší ohlas než ve vlasti svého tvůrce.¹⁴⁶

Historická situace v Anglii a její odraz ve filosofii

Historický vývoj Anglie v období od Slavné revoluce roku 1688 probíhal mnohem klidněji a kontinuálněji než ve Francii. Angličané si jako první Evropané vymohli politické svobody, což využili ke zvyšování svého blahobytu a vytváření koloniálního impéria. Protože měšťanstvo se prosazovalo vůči šlechtě a církvi po delší dobu a s menšími obtížemi než ve Francii, anglické osvícenství bylo méně radikální, více svázané s tradicí a nepřerušilo tak radikálně vztah s náboženstvím.¹⁴⁷ Roku 1673 byli puritáni a ostatní nonkonformisté prověřkovým zákonem vykázáni z politiky do soukromé sféry, kam vnesli kalvínskou etiku píše, šetrnosti a snahy po zisku, který se stal základem kapitálu, nutného k později k budování průmyslu.¹⁴⁸ Parlamentní monarchie zaručovala politickou stabilitu a sociální změny, jako agrární revoluce, vytvořily předpoklady k největší proměně světa za posledních 250 let – industrializaci, jejímž centrem a „dílňou“ Anglie byla až do konce 19. století.¹⁴⁹ Nové vynálezy jako parní stroj, tkalcovský stav s létacím člunkem, tavení železa ve vysoké peci, aj., systematicky uváděné do praxe, spolu s baconovským pojetím přírodovědy jako zdroje moci a bohatství, byly základem procesu, který z Británie učinil vedoucí průmyslovou zemi světa. Zároveň byla Británie koloniální velmocí, udržující mír na svém území přenášením válek za své hranice. Cenou za prosperitu však bylo vyostření společenských nerovností, nárůst chudoby a velká část společnosti si musela zvyknout na dosud nevídanou nutnost práce na pokraji fyzických sil, nezbytné k chodu továren¹⁵⁰.

¹⁴⁶ Störiq, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 345.

¹⁴⁷ Störiq, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str.261.

¹⁴⁸ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 321.

¹⁴⁹ Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998. Str. 321

¹⁵⁰ Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 137 - 138.

Anglická filosofie se mnohem více než o dedukce zajímala o empirické pozorování přírody a posléze o přemýšlení nad závislostí mezi přírodními podmínkami a společenským uspořádáním, z čehož vzešly první teorie „politické ekonomie“ a také první literárně zpracovaná představa *pokroku*. Původní přehledy rozdílů mezi lidmi různých světadílů, ještě bez hierarchizace, doplnil David Hume jako první představou vývojových stadií společností, během nichž lidé přešli od lovu, přes zemědělství k obchodu. Tuto myšlenku později rozpracoval Adam Smith (1723 - 1790) ve stadia čtyři: lov, pastevectví, zemědělství, obchod a podle tohoto schématu rozřadil světadíly, přičemž Evropa bez stopy pochybností stála na vrcholu. Jak říká Josep Fontana, spíše nežli pokrok byla vynalezena zaostalost ostatních kultur¹⁵¹.

John Stuart Mill¹⁵²

John Stuart Mill teoreticky promýšlel vztah jednotlivce a společnosti v duchu liberalismu a teorie, na níž pracoval již jeho otec se svým přítelem

¹⁵¹ Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 117.

¹⁵² **John Stuart Mill** (20.5. 1806, Pentonville v Londýně – 8.5.1873, Avignon)

Anglický filosof, politický ekonom, estetik a logik. Jako první použil slova *dystopie*, zavedl užívání opozice privátní/veřejná sféra, jeden z prvních feministů.

Narodil se jako nejstarší syn v rodině skotského ekonoma, filosofa a historika Jamese Milla a jako kmotřenec dalšího významného anglického filosofa Jeremyho Benthamu. John Stuart Mill byl velmi nadané dítě a jeho otec mu poskytl výjimečné vzdělání, podle některých autorů ve snaze vytvořit ze svého syna geniální intelekt, schopný pokračovat v promýšlení a prosazování utilitarismu, filosofické ideje, kterou propagoval on sám, spolu s Jeremy Benthamem. Malý John proto ve třech letech začal číst řecky, v osmi latinsky, v deseti letech se začal věnovat přírodním vědám a matematice, ve dvanácti se pustil do logiky, ve třinácti s ním otec prošel kompletní kurs politické ekonomie. Zázračné dítě neznalo prázdniny, nemělo kamarády mimo okruh svých sourozenců, nehrálo žádné hry - místo toho chodilo na dlouhé procházky s otcem, který je během chůze zkoušel z čtení. Svou první knihu Mill napsal ve dvanácti, v sedmnácti založil „Utilitaristickou společnost“ a zahájil skvělou novinářskou činnost ve Westminster Review. Krátce nato, ve svých 21 letech, se ovšem vlivem těchto okolností psychicky zhroutil. Podle jeho vlastních slov deprese pozvolna pominula, když našel útěchu ve Wordsworthově poezii. Jeho intelektuální kapacita zůstala neporušena. Studia na Oxfordu a Cambridge ovšem odmítl, protože se nechtěl podrobit anglickým předpisům. Místo toho po vzoru svého otce začal pracovat v Britské východoindické společnosti, kde zůstal až do roku 1858. Mezi léty 1865 – 1868 byl lordem rektorem (čestný titul) univerzity v St. Andrews. Ve stejné době byl nezávislým parlamentním poslancem za Westminster. Zde se zastával těžce zkoušeného Irsku a jako první zde prosazoval volební právo žen. Byl kmotrem Bertranda Russella. V roce 1837 se seznámil s myšlenkami Comtova „*Kursu pozitivní filosofie*“ a zahájil s autorem korespondenci. Později Comtovi finančně pomáhal a stejnou velkorysou službu nabídl i Spencerovi. Vzhledem k tomu, že Mill chápal pozitivismus mnohem „pozitivitější“ a hlavně nesouhlasil s Comtovými teokratickými sociálně politickými názory a Comte se zase vůbec nevěnoval logice, jejich vztahy nakonec ochladly. V roce 1851 se Mill po 21 letech oženil se svou velkou láskou Harriet Taylorovou. Když se setkali, Taylorová byla vdaná a přestože jejich přátelství bylo úzké, udržovali je v platonické rovině až do smrti jejího manžela. Taylorová měla velký vliv na Millovo myšlení, hlavně v oblasti obrany ženských práv. Je přímo zmíněna v jeho esaji „*O svobodě*“ a nepřímo v jeho knize „*Poddanství žen*“. Harriet ovšem zemřela v roce 1858, po pouhých sedmi letech společného života, na ledvinovou chorobu. John Stuart Mill zemřel roku 1873 v Avignonu; pohřben je po boku své manželky.

Zdroj: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Ryan, Alan: *J. S. Mill*. Londýn, Routledge and Kegan Paul 1974. Wikipedia.com.

Jeremy Benthamem – utilitarismu. Podobnost utilitarismu a pozitivismu, způsobená především zásadním ovlivněním obou Davidem Humem, pomohla Millovi seznámení s Comtem a to přesto, že Mill zprvu považoval pozitivismus za variantu filosofie svého otce, kterou poté, co během jejího studia utrpěl kolaps, odmítl jako škodlivou pro společnost.¹⁵³ Základní teze utilitarismu říká, že člověk má při sledování svých cílů jednat spíše tak, aby svým konáním zároveň přinesl prospěch co největšímu okruhu lidí, takzvaný „princip největšího štěstí“, ovšem v duchu anglické filosofie a politické ekonomie za základní hnací sílu jednotlivce považuje egoismus. V eseji „O svobodě“ Mill obhajoval právo jednotlivce sledovat své zájmy, pokud druhým nepůsobí „škodu“, na druhé straně společnost nemá právo zasahovat, pokud jednatel „páchá škodu“ sobě, a to ani když je to proti konvencím. Také prosazoval svobodu projevu, bez níž nemůže nastat společenský pokrok, svobodná diskuse také brání lidem propadat scestným tezím a tezím brání zkonstatět v dogmata. Svými pozdními názory se značně přiblížil utopickému socialismu.¹⁵⁴

Důležitou změnou v Millovi přístup k pozitivismu bylo zdůraznění psychologie v souladu s tradicí anglické filosofie a anglického individualismu. Snažil se vymezit způsob, jakým by bylo možno odlišit nahodilá spojení představ od spojení zákonitých a výsledkem bylo propracování metod induktivní logiky, základu empirických pozorování, jež měla být podstatou pozitivní filosofie a jimž se Comte příliš nevěnoval.¹⁵⁵ Jeho pět kánonů experimentálního zkoumání tvoří dodnes páteř metody vědeckého pozorování.

Jak už bylo řečeno, přestože Comtova filosofie Milla zaujala svou snahou utvořit nový řád společnosti, což byl cíl i jeho snažení a snažení jeho otce, ještě koncem roku 1829 se k pozitivismu stavěl vlažně.¹⁵⁶ V Comtovi viděl vtělení nejlepších tradic francouzského myšlení, tedy snahy po systemizaci a detailní domýšlení do důsledků, na druhé straně

¹⁵³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993.

¹⁵⁴ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 114.

¹⁵⁵ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 114.

¹⁵⁶ Pickering, Mary: „*Auguste Comte: An Intellectual Biography*.“ Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 512.

se mu zákon tří stadií zdál absurdní a zjednodušující. Nesouhlasil s Comtovým hledáním zákonitostí historie v jediném principu, což považoval za překroucení historické perspektivy. Spolu s otcem zastával názor, že člověk je produktem vlivů svého prostředí, takže odmítal představu jakéhosi předem daného univerzálního duševního a intelektuálního vývoje. Mill si navíc byl vědom toho, že společnost v různých obdobích dosáhla vynikajících výsledků v jedné oblasti za cenu zaostání v jiných, takže nevěřil nutně ve všeobecný pokrok.¹⁵⁷ Nesouhlasil také s Comtovými politickými názory, hlavně s potřebou zaměřit vládu na zvyšování produkce; sám žil v tomto směru pokročilejší zemi a uvědomoval si morální a intelektuální zaostávání průmyslových společností. Stejně rezervovaně se stavěl ke Comtově společenské utopii, vyzvedávající úlohu vědců. Krátce, celkově shledával Comta dogmatickým, úzkoprsým, příliš systematickým, příliš „francouzským“ soustředěným na dedukci. Podle Milla francouzské filosofy uspokojovalo, když mohli vyvodit politiku ze souboru premis a definic jako matematiku, přičemž zapomínali na to, že v matematice nehrozí neshody pro partikulární názory.¹⁵⁸ Přestože tedy obdivoval Comtův kritický pohled na anarchické tendence v soudobé společnosti, nebyl nakloněn Comtově autoritářství. Počátkem roku 1830 ovšem změnil názor.¹⁵⁹ Především přejal zásadní představu pozitivismu, že jejich epocha byla obdobím přechodu a názorová anarchie může být překonána. To jej vedlo k utváření představy o tom, čím by společnost v budoucnosti mohla být. Zatímco utilitaristé se věnovali spíše projektování nových institucí, Comte Milla inspiroval k hledání nových principů. Mill ovšem dovedl Comtův relativismus do důsledků a snahou o kombinaci různých filosofických „pravd“ zmírnil jeho dogmatismus.¹⁶⁰ Je třeba poznamenat, že jeho „logický systém“ byl také inspirován hledáním konsensu v chaosu názorů této doby. Sám Mill jej hodnotil jako diskusi o psychologii z vědeckého

¹⁵⁷ Pickering, Mary: „*Auguste Comte: An Intellectual Biography*.“ Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 511.

¹⁵⁸ Pickering, Mary: „*Auguste Comte: An Intellectual Biography*.“ Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 512.

¹⁵⁹ Pickering, Mary: „*Auguste Comte: An Intellectual Biography*.“ Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 514.

¹⁶⁰ Pickering, Mary: „*Auguste Comte: An Intellectual Biography*.“ Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 516.

hlediska.¹⁶¹ Na druhé straně však Mill odvrhl přesvědčení utilitaristů o svrchovanosti jednotlivce při posuzování svých zájmů a potřebě nedůvěry k autoritám ve prospěch Comtovy vědecké elity a duševní jednoty. Během osobního setkání ve Francii roku 1841 se oba muži stali přáteli.¹⁶² Udržovali korespondenční přátelství, v jehož rámci řešili především problém společenského konsensu v duchu Comtova pozitivismu. Hlavní důvod Millova přilnutí ke Comtovi spočíval v Millově aktuální osobní situaci. Utilitarismus viděl člověka jako egoistického tvora v čím dál tím víc atomizovanější společnosti, zatímco Comtova představa člověka jako organické součásti společnosti sjednocené regulováním citů, Millovi pomáhala zaplnit filosofickou prázdnotu, do níž se dostal po odvržení otcovy doktríny právě pro její jednostrannou racionalitu, jež mu způsobila kolaps.¹⁶³ Zatímco Comte měl na Milla velký vliv, Mill nepřidal ke společenské části Comtovy doktríny nic nového.¹⁶⁴ Jeho význam stoupl teprve po diskreditaci Comtovy společenské doktríny. Během svého přátelství považovali oba Millovu „*Logiku*“ spíše za „propagační prostředek“ Comtova systému. Právě Mill ovšem během 40. let 19. stol. zpopularizoval Comtovo učení mezi anglickými intelektuály. Později se Mill s Comtem rozešel, protože jeho náboženství Humanity shledával směšným, ale nepřestával Comta považovat za vynikajícího myslitele. Jak podotýká Pickeringová, zřejmě právě žáci jako Littré a Mill posunuli pozitivismus do mnohem schématictější podoby, blízké vulgarizaci, což pozitivismus z konkrétní filosofie sice proměnilo do podoby širšího intelektuálního hnutí, které dobývalo svět, ale autor by s jeho novou podobou nesouhlasil.¹⁶⁵

¹⁶¹ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 530.

¹⁶² Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 506.

¹⁶³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 535.

¹⁶⁴ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 538.

¹⁶⁵ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 697 – 698.

Herbert Spencer¹⁶⁶

Nové uspořádání společnosti

¹⁶⁶ **Herbert Spencer** (27.4.1820 v Derby – 8.12.1903 v Brightonu)

Nejvlivnější anglický filosof 19. století a významný klasický liberální politický teoretik a polyhistor. Jeden ze zakladatelů sociálního darwinismu a tvůrce teze o „přežití schopnějších“.

Narodil se v učitelské rodině, mezi jejímiž dávnějšími předky byli i urození husitští emigranti. Učitelem byl jeho otec William, jeho děd i strýc, proto první vzdělání získal (jak bylo tehdy u chlapců i dívek z lépe situovaných rodin obvyklé) doma. Jeho otec mu zprostředkoval neomezený přístup do své dobře vybavené knihovny. Suma vědomostí, jichž Spencer záhy dosáhl, byla obdivuhodná, v jedenácti letech navštěvoval přednášky dr. Spurzheima o frenologii a asistoval u fyzikálních a chemických pokusů. Ve třinácti jej otec poslal na další vychování do školy, kterou vedl jeho strýc, reverend Thomas Spencer, jehož Herbert zpočátku považoval za nesnesitelně nudného a když se ve škole navíc zuřivě vzbouřil proti euklidovské geometrii, utekl zpátky do domu svého otce, přičemž pěšky urazil bezmála sto mil za tři dny. Tato rozhodnost, odpor k autoritám a svéráz spolu s neskromným míněním o vlastním významu byla trvalým znakem jeho povahy. Vyčerpávajícím pramenem údajů o jeho životě je jeho „*Autobiografie*“ (*Autobiography*, 1904), v níž se výše uvedené vlastnosti spojily v bizarní jednotě s vědeckou střízlivostí a zaujetím, které se nezastavilo ani před věčným posouzením vlastního života. V pozdějším věku zůstal starým mládencem a v politice typickým anglickým „nonkonformistou“, tedy člověkem, který se nepřipojuje k žádné straně a k žádnému obecnému směru a zároveň rozhodným projevováním svých názorů popuzuje přívržence všech. Se strýcem se nicméně smířil a právě pod vlivem jeho radikálního reformismu se formovaly první Spencerovy politické a ekonomické názory. Strýc pro něj také v roce 1836 získal místo inženýra u železnice a Spencer pracoval jako inspektor, ale také při stavbě železnic, mostů, zabýval se i konstruováním hodin a podal množství patentů. Při všech těchto činnostech prokázal vynikající pozorovací talent a schopnost plnit svou mysl fakty, s nimiž se při své práci setkal a následně byl schopen je okamžitě uplatnit v praxi. Kromě toho jej zkušenost z tohoto zaměstnání odradila od snahy dělat kariéru v odvětvích, kde, jak cítil, šéfové exploatovali přepracované zaměstnance. V roce 1842 jej strýc, kterého nechal přečíst některé své politické úvahy, pobídl ke spolupráci s radikálními novinami *The Nonkonformist* a tak začala Spencerova dráha společenského komentátora, později mezi léty 1848 a 1853 redaktora časopisu *The Economist* a také jeho soustavný kontakt s filosofií, v níž byl nicméně samoukem. Ačkoliv je dnes v souvislosti s posunem, které jeho učení prodělalo během druhé půli devatenáctého století při aplikaci do společnosti, Spencer obviňován z necitelnosti k chudým a pracujícím, byl za svého života jedním z promotérů práv žen a dětí a horlivý odpůrce imperialismu a militarismu.

V roce 1853 Spencer skončil s prací v *The Economist*, aby mohl začít psát profesionálně. V roce 1855 podnikl cestu po Walesu a Francii, během níž si z blíže neznámého důvodu trvalým způsobem poškodil zdraví. Jeho životopisec J. D. Y. Peel udává, že utrpěl, podobně jako dva předchozí filosofové, duševní poruchu, způsobenou přepětím z obrovské práce, kterou si uložil. Upozorňuje, že toto pracovní vypětí mezi muži z vyšších vrstev, snažících se o nové pojetí společnosti v tomto století „nové syntézy“ bylo charakteristickým rysem doby. Po celý zbytek života Spencer trpěl únavou a nepravidelným spánkem, což mu znemožňovalo věnovat se vytrvalejší práci. Ze svých potíží obviňoval stres a špatně vyvinuté ledviny, chřtání jeho zdraví, patrně po šedesátém roce věku, však bylo způsobeno spíše závislostí na morfinu a opiu. Špatné zdraví otce teorie o „přežití schopnějších“ bylo také často ironicky komentováno.

Spencer měl vynikající smysl pro fakta, na vědomí ovšem bral většinou jen ta, která odpovídala jeho teoriím a věleňoval je do nich, jak jen to šlo, čímž porušil jedno ze základních pravidel kritického myšlení, které prosazoval jeho krajan Francis Bacon, totiž všimnout si především skutečnosti, odporujících vlastní teorii. Knihy jiných autorů nečetl. Omezil se jen na úzký kruh přátel. Pokud přišli hosté, které nemohl odmítnout, ucpal si nejprve uši a klidně jim naslouchal. „*Systém syntetické filosofie*“ vyvolal pro svůj vyzývavý agnosticismus bouři odporu, což autora zpočátku připravilo o odvalu a uvrhlo jej do finančních problémů. Nabídka pomoci Johna Stuarta Milla odmítl, přijal však pomoc amerických přátel a především Thomase Henryho Huxleye, jiného prominentního anglického filosofa, který Spencera uvedl do vlivné pánské společnosti v XClubu, kde se scházeli nejvýznamnější myslitelé doby, mezi nimi například několik prezidentů Královské vědecké společnosti. Pro obšírnost, s jakou zde Spencer dokázal pojednávat různá témata, když se dostal ke slovu, zde obdržel přezdívku Xhaustive Spencer. Samozřejmě ve zdejším publiku našel mnoho vlivných kolportérů svých myšlenek. Tato společenská okolnost a samozřejmě nabídka jednoduchého a všezahrnujícího myšlenkového uspořádání reality, nesmírně atraktivní pro společnost s námahou hledající svůj nový řád, byla příčinou rozsáhlé obliby Spencerových myšlenek, trvající po celé 19. století a končící krátce po roce 1900. Okolo roku 1869 byl schopen vydržovat se výnosy svých knih a vést nezávislou existenci. V roce 1884 se zúčastnil pohřbu Charlese Darwina, čímž porušil svoje předsevzetí nevstupovat do kostela. V roce 1902 byl nominován na Nobelovu cenu. Až do smrti v důsledku celkově se horšícího zdraví pracoval na svých dílech, často byl při tom nucen diktovat. Zemřel 8. 3. 1903 v Brightonu.

Zdroj: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Peel, J. D. Y.: *Herbert Spencer. The Evolution of a Sociologist*. Londýn, Heineman Educational Books 1971. Wikipedia. com.

Stejně jako v případě Augusta Comta a Johna Stuarta Milla bylo i Spencerovým důvodem a cílem celé jeho práce nové uspořádání společnosti, která, jak cítil - podobně jako jeho intelektuální předchůdci i mnozí současníci - potřebovala nalézt efektivní způsob řízení. Podobně jako Comte se ve svém obsáhlém díle pokusil koncipovat všezahrnující „syntetickou“ filosofii, výjimečnou svým obsáhlým využitím historismu k vysvětlení všech hlavních rysů reality a dosud nejtěsnějším filosofickým sblížením lidské společnosti a přírody, či spíše soudobých znalostí a představy „přírody“. Comtovi je Spencer blízký také tím, zákonitosti tímto sblížením vytvořené, měly sloužit k poznávání a řízení společnosti a celá jeho filosofie má také společenské, nikoliv přírodovědné vyústění. Ve Spencerově filosofii je soudobá znalost biologie hlavním modelem k chápání lidské společnosti. Za tím účelem postavil to, co se v Anglii nazývalo „přírodní filosofie“ na základy, poskytnuté Comtem (které si ovšem v duchu svého nonkonformismu upravil podle svých potřeb a o Comtovi samotném se ve svém intelektuálním sebevědomí vyjadřoval rezervovaně):

„Nejasná idea filosofie, jež se takto před námi začíná rýsovat, může se stát určitější, pokud dále porovnáme to, co je v Anglii známé jako „přírodní filosofie“ (Natural Philosophy), s vývojem jednoho z jejích směrů, nazvaným „pozitivní filosofie“.

I když se obě tyto filosofie, jak to připouští i pan Comte skládají z poznatků v podstatě stejného druhu, „pozitivní filosofie“ je uspořádává do o mnoho souvislejšího celku a tak jim vtiskuje více z povahy toho, na co se vztahuje výraz „filosofický“. Bez toho, abychom se vyjadřovali k vlastní povaze Comtovy koordinace poznatků, musíme přiznat, že díky této koordinaci má souhrn poznatků v jeho uspořádání větší nárok nazývat se filosofii než značně neuspořádaný souhrn poznatků, známý jako „přírodní filosofie“.¹⁶⁷

Že právě se Spencerem bylo v prostředí Latinské Ameriky spojováno evoluční vysvětlení reality, ovšem jako určitý aspekt či rozšíření proudu pozitivistických myšlenek, ovšem za otce pozitivismu byl pokládán Auguste Comte dosvědčuje argentinský pozitivista J. Alberto Perreira:

¹⁶⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 161.

„Jaké bylo chování pozitivistických center ke Spencerovi, vynikajícímu pozitivnímu duchu, filosofu totální evoluce: kosmické, biologické a sociální? Nebyl zařazen do obsáhlého proudu myšlenek; není vzpomínán a není oblíben. Ctihodný bratr Frederic Harrison, plnoprávný protivník ještě lépe se orientující v některých aspektech, mu dokázal, že jeho základní myšlenky pocházejí z Comta. To bylo jisté, s výjimkou koncepce evoluce, která byla u Spencera širší. Comte ji přijímal jen uvnitř lidské sféry jako historický vývoj. Ale pokud je Spencerova doktrína v základu stejná jako Comtova, kromě jeho metafyzické koncepce Náboženství ve sféře nepoznatelného, proč nebyl vřazen do Pozitivismu, ani není jmenován při oslavách?“¹⁶⁸

Ve skutečnosti i Spencerovy myšlenky potkal podobný osud jako myšlenky Comtovy, on sám příliš citován nebyl, ale jeho evolucionismus, smíšený s dobovými rasovými teoriemi měl v Latinské Americe silný vliv a byl jedním z problémů pozitivismu, proti nimž se ve své kritice později obrátili zejména José Vasconcelos a Antonio Caso, protože je považovali za nebezpečné vulgarizace a silný zdroj komplexů mexické společnosti i latinskoamerických společností vůbec. Kromě toho byly tyto teorie používány různými druhořadými mysliteli jak v rámci latinskoamerického kontinentu, tak mimo něj, k vysvětlování období anarchie a konfliktů v době po získání nezávislosti ke klasifikaci latinskoamerických společností jako „biologické katastrofy“ nebo „aberrace na evoluční cestě k pokroku“.

Úkol filosofie

Také Spencer se pro svou filosofii pokusil vymezit hranice poznávatelného a obsah pojmu pozitivity. Zatímco Comte vymezení své filosofie postavil na modelu matematického a fyzikálního uvažování, opírá se Spencer spíše o pozorování psychologických procesů v oblasti poznávatelného, tedy je o něco „filosofičtější“ než Comte, který byl ve vymezení pozitivního veden snahou zdůraznit praktičnost své filosofie v opozici k neužitečnosti absolutního poznání scholastiky, nástroje v rukou poražené reakce, vůči níž Francie postupovala ostřeji než tomu bylo v Anglii. Charakteristické je také Spencerovo časté používání přírodovědných paralel a příkladů v duchu anglického empirismu. Spencerova filosofie stojí na jeho vlastní teorii poznání, podle níž se

¹⁶⁸ Pereira, J. Alfredo: „*El estancamiento del positivismo*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 235.

poznání pohybuje v oblasti našich vněmů a představ, kombinací a diferenciací psychických elementů vznikají podle něho složitější duševní jevy a útvary.¹⁶⁹

Jak náboženské, tak metafyzické vysvětlení světa vede k neřešitelným rozporům. Naše myšlení se rozvíjí jen ve styku s jevy, které jsou projevy absolutna, jehož existenci Spencer nepopírá, ale podobně jako Comte je vyloučil mimo okruh zájmu své filosofie:

„Zákony myšlení, které nám brání ve vytváření představy absolutního jsoucna, brání nám současně vzdát se vědomí absolutního jsoucna, které je, jak se přesvědčujeme, jen druhou stranou našeho sebeuvědomění.“¹⁷⁰

Nechme tedy nepoznatelné stranou a obraťme se k tomu, co je v našich silách: vnést řád do nám daných jevů. Úkolem filosofie je vyčerpávajícím způsobem sjednotit rozmanitost jevů.

Když se Spencer zamýšlel nad posláním filosofie, vycházel přitom, jak už bylo řečeno, z domácí tradice „přírodní filosofie“ a samozřejmostí mu bylo uvažování nad vztahem filosofie a věd, jak vyplývá z jeho porovnání myšlenkových tradic evropských filosofických velmocí, což vyvstane, pokud si uvědomíme, že „*Philosophical Transactions*“, o němž se zmiňuje, je v současnosti pokládán za nejstarší vědecký časopis světa, do něhož přispíval jako jeden z prvních Newton¹⁷¹:

„Stoupenci Schellinga a Fichte se připojují k hegelovcům v zesměšňování toho, co se dnes považuje v Anglii za filosofii. Ne bez důvodu se smějí, když čtou o „filosofických prostředcích“ a zastávají názor, že ani jeden článek v *Philosophical Transactions* nemá nárok být zahrnutý do filosofie. Angličané oproti tomu mohou čelit této kritice odsuzováním spekulativní filosofie německých škol jako absurdní a mnozí to i dělají ... Angličané, když kritizují Němce, vylučují z filosofie všechno, co se považuje za absolutní poznání. Němci, když kritizují Angličany, oproti tomu mlčky předpokládají, že i když omezíme filosofii na oblast relativního, přeci jen se nemůžeme zaobírat těmi aspekty relativního, které jsou vyjádřené

¹⁶⁹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 15.

¹⁷⁰ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 157.

¹⁷¹ Slovo „scientist“ jako označení vědce se v angličtině objevilo až kolem roku 1830, do té doby sami sebe označovali jako „přírodní filosofové“ (natural philosopher). Viz Fara, Patricia: *Newton: formování génia*. Praha, BB art 2004.

v matematických formulích, zprávách o fyzikálních výzkumech, chemických analýzách či informacích o fyziologických pokusech.“¹⁷²

Při svém vymezení místa filosofie i on pracoval s hierarchizací jevů, i když méně rigidní než Comte, od vědeckých pravd nižšího stupně k vědeckým pravdám vyššího stupně, od poznání nesjednoceného k poznání zcela sjednocenému:

„Věda zkoumá jevy v jejich současnosti a následnosti, sdružuje je nejprve v zevšeobecnění jednoduššího nebo nižšího řádu a potom krok za krokem postupuje k čim dál tím vyšším a rozsáhlejším zevšeobecněním. Pokud je to tak, kde zůstal vůbec ještě nějaký předmět pro samotnou filosofii?

Na to je možno odpovědět, že věda i za těchto okolností stále ještě může být výrazem pro poznání nejvyššího stupně všeobecnosti. „Věda“ je totiž je výrazem pro souhrn věd jako takových. Vztahuje se jen na souhrn poznatků, vytvářených jejich závěry a ponechává stranou poznání, vznikající ze *sloučení* závěrů jednotlivých věd v jeden celek ... filosofie vzniká rozvinutím uvedeného procesu ještě o jeden další stupeň. Pokud vědecké pravdy poznáme samy o sobě jako navzájem nezávislé, ani nejvšeobecnější z nich nemůžeme nazvat filosofickou, pokud se tím nemáme prohřešit proti zvyklostem jazyka. Jen tehdy, když každou z nich dovedeme až do axiómu mechaniky, do principu molekulární fyziky či zákon společenského konání a začneme ji chápat jako projev jakési konečné pravdy, dostaneme se k tomu druhu poznání, které je filosofii ve vlastním smyslu slova ... neboť pokud máme dovést naše vymezení do nejjednodušší a nejjasnější podoby, můžeme říci, že poznání nejnižšího druhu je *ještě nesjednocené*, věda je *částečně sjednocené* a filosofie *úplně sjednocené poznání*.“¹⁷³

Filosofie tedy stojí ještě o jeden stupeň výše než „částečně sjednocené poznání“, tedy věda a završuje celý systém. Ve Spencerově podání je filosofie empirickou vědou, sjednocující poznání tím, že na rozdíl od speciálních věd pátrá po společném zákoně všech jevů. Stejně jako rozsahem bylo Spencerovo dílo velkolepé pojetím – pochopení základního zákona by znamenalo pochopení vesmíru:

„Nejvyšší sjednocení poznání, o něž usiluje filosofie, zakládá se tedy na pochopení vesmíru jako podřízeného tomuto zákonu vzájemného působení.“

¹⁷² Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 161.

¹⁷³ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 164.

Základní zákon

Spencer tedy hledal základní princip, kterým by sjednotil svou filosofickou koncepci; formuloval jej v zákonu o nepřetržitém znovurozdělování hmoty a pohybu.¹⁷⁴ Koncentrace hmoty podle Spencera znamená rozptýlení pohybu a absorpce pohybu znamená difúzi hmoty.¹⁷⁵ Na něm vystavěl svou teorii evoluce, jíž prostoupil vývoj vesmíru, přírody i člověka:

„Změny, probíhající okolo nás, od těch, které zvolna mění strukturu naší Galaxie, až po ty, které způsobují chemický rozklad, jsou změnami vzájemné polohy jednotlivých částí celku a všude nevyhnutelně předpokládají, že po novém uspořádání hmoty bude následovat nové uspořádání pohybu. Z této skutečnosti vyplývá, že musí existovat zákon současného znovurozdělování hmoty a pohybu, který platí pro každou změnu a který proto, že takto sjednocuje všechny změny, musí tvořit základ filosofie.“¹⁷⁶

Celý proces je podložen Spencerovým pojetím „síly“, či sil, jejichž rovnováha podkládá celý proces rámcem stability agregátu, který nelze překročit.¹⁷⁷

Evoluce

Herbert Spencer prostřednictvím svého promýšlení společenských vztahů a systémů v duchu racionalistické filosofie, „pozitivního prospěchu“, myšlenky linárního pokroku a součinnosti přírodních zákonů vývoje a „přirozenosti“ člověka, dostal ve svých esejích „*Teorie populace*“ a „*Vývojová hypotéza*“ a ve své knize „*Sociální statika*“ (1851) k první obecné formulaci evolučních principů, sedm let předtím, než Darwin poprvé veřejnosti předložil při své přednášce v Linnéově společnosti empirické důkazy, podporující jeho vlastní evoluční teorii.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 167.

¹⁷⁵ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str.168.

¹⁷⁶ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 167.

¹⁷⁷ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 143.

¹⁷⁸ Evoluční teorie v této době v Anglii doslova „visela ve vzduchu“. V Derby existoval debatní klub Philosophical Society, jehož členy byl dědeček Herberta Spencera a prarodiče Charlese Darwina. Téma evoluce zde bylo častým tématem, takže není přehnané říci, že Charles Darwin byl vítězem v jakémsi „závodu o objevení evolučních principů“.

Vývojovou teorii, aplikovanou na vývoj ducha ještě před zpětným ovlivněním Darwinem, předložil Spencer ve své knize „*Principy psychologie*“ (*Principles of psychology*) v roce 1855, kde mysl pojal jako pozvolným vývojem utvořenou biologickou součást těla, nikoliv jako spirituální protiklad tělesnosti. Evolucionistické pojetí tématu odradilo konzervativní vydavatele, takže byl Spencer nucen financovat vydání díla z vlastních prostředků.

Po roce 1858 se Spencer seznámil s Darwinovými myšlenkami a rozhodl se reorganizovat a pod zorným úhlem evolucionistických idejí přehodnotit celý historický komplex poznání a už příštího roku poslal vyhlédnutým potenciálním abonentům podrobný rozpis svého projektu „*Systému syntetické filosofie*“ (*System of Synthetic Philosophy*). Spencerovu osobnost výrazně dokresluje fakt, že celý tento projekt, mezi jehož zahájením a dokončením uběhlo téměř čtyřicet let, autor celý a bez jakýchkoliv závažnějších změn realizoval v následujících svazcích: „*Základní principy*“ (*First principles*, 1862), „*Základy biologie*“ (*Principles of biology*, 1864 – 1867), „*Základy psychologie*“ (*Principles of Psychology*), 1870 – 1872), „*Základy sociologie*“ (*Principles of Sociology*, 1877 – 1896) a „*Základy etiky*“ (*Principles of Ethics*, 1879 – 1893). Ačkoliv nebyl vědcem, ale erudovaným systematikem vědeckých poznatků své doby, pokusil se zde encyklopedický komplex znalostí, počínaje vznikem planetárních mlhovin až po současný stav lidské společnosti, sloučit v jednotný systém na základě evolucionistických principů a agnostického rámce. Původnost Spencerových evolucionistických myšlenek bývá podceňována, ostatně i Darwinovu teorii většinou používal jen jako empirické východisko.

Spencerovo pojetí evoluce je mechanicistické. Celý proces podléhá zákonům nestálosti rovnírodého, zákonu seskupování podobného, zákonu množování následků a zákonu vyrovnávání. V rámci Spencerovy evoluce dochází ke střídání tří momentů: *integraci* či *koncentraci* (přechod od jednoduchého ke složitému); *diferenciaci* (přechod od rovnírodého k různorodému a konkretizace (přechod od neurčitého k určitému). Evoluce je tedy neustále přerozdělování hmotných částic dle určitých principů, které Spencerovi dovolily tuto představu aplikovat prakticky na

všechny agregáty a navíc na každý okamžik jejich vývoje. Pod pojmem agregát si Spencer představoval dynamickou rovnováhu jednotek a jejich funkcí.

Nepřekročitelným rámcem Spencerovy evoluce byla stabilita agregátu. Evoluce směřuje podle Spencera k dovršení rovnováhy sil, pokud se tato rovnováha naruší, nastupuje opak evoluce – *disoluce*. Disoluce je ale pouhým narušením neustálého, rytmického všeobecného evolučního procesu, rozrušení starých struktur, které připravuje další cyklus vývoje.¹⁷⁹

Svou evoluční teorii Spencer aplikoval prakticky na všechno – na vývoj Galaxie, vývoj lidského plodu i vývoj lidské společnosti:

„Tak například hmota, vytvářející sluneční soustavu, přechází v průběhu rozdělování od jednotnosti k rozmanitosti, čímž současně nabývá i hutnější formy. Zhutňování Země provázal proces přechodu od poměrné jednotvárnosti ke krajní mnohotvárnosti. V jeho průběhu se každá rostlina a každý živočich vyvíjeli od klíčku nebo zárodku až po masu poměrně velkých rozměrů a tím současně jednoduchost přecházela ve složitost. Průvodním jevem číselného nárůstu společnosti a její konsolidace je nárůst různorodosti jak politické, tak výrobní organizace společnosti. To samé platí také pro všechny výtvořiny, jako jsou jazyk, věda, umění nebo literatura.“¹⁸⁰

Spencerova evoluce se podstatně liší od evoluce Darwinovy. Především nebyla vědeckou teorií, byť si to možná Spencer myslel, ale teorií společenskou, pro kterou Spencer provedl obsáhlou, ale neuspořádanou syntézu svých značných přírodovědných a historiografických znalostí, které navíc, jak je z úryvků patrné, seskupoval značně arbitrárně tak, aby zapadly do jím *a priori* vytvořeného systému.

Nejzajímavější na této syntéze je její velkolepý – přímo kosmický rozměr:

„Doposud jsme však nevěnovali patřičnou pozornost tomu, že současně s evolucí každého jednotlivce se vyvíjí i společnost, jejíž je jednatel podřízenou jednotkou, že současně s tím, jak se integruje a stává se určitěji různorodou sdružená masa, tvořící společnost,

¹⁷⁹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 143.

¹⁸⁰ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 169.

integruje se a diferencuje i celý agregát Země a že nakonec k větší koncentrovanosti struktury směřuje nejen Země, která nepředstavuje celkem ani milióntinu sluneční soustavy, ale i samotná sluneční soustava.“¹⁸¹

Právě toto velkolepé pojetí bylo nejatraktivnějším prvkem srozumitelného, všezahrnujícího, encyklopedického systému, stejně snadno přijatelného učení jako byl systém Comtův. Na rozdíl od Comta, který vytvořil metodu, Spencer dal do pohybu přírodovědné soustavy skotské školy a odvyprávěl dynamický příběh o tom, jak na planetě Zemi vznikla lidská společnost a jak se v jejím rámci dostali na vrchol vývoje její nejschopnější členové – příslušníci jeho společenské vrstvy, tedy buržoazie; vytvořil tedy cosi jako „kosmickou genealogii buržoazie“.¹⁸²

Tím, že lidskou společnost situoval tak přímočaře do lůna přírody, zejména prostřednictvím mnoha analogií mezi vývojem různých součástí, ať už planetárního systému, rostlin, živočichů, člověka, či různých částí jejich těl a vývojem společnosti a různých jejích institucí, obohatil Comtovo „ustanovování přírodních zákonů“ tím, že vnesl do představy společnosti jakousi ideu přirozeného, nezadržitelného a harmonického *růstu*, řídicího se danými a předvídatelnými pravidly. Spencerovská evoluce vylučuje jakékoliv podstatné kvalitativní změny v životě společnosti a jakékoliv subjektivní zásahy do jejího chodu.¹⁸³ Revoluce považuje za patologický jev, tento růst narušující a rozkládající společnost v samotné její strukturální podstatě. Tím se zásadně odlišuje od evoluce darwinovské, jejíž samotná podstata spočívá v revolucích – evolučních skocích, v nichž probíhají změny organismů. Také linearita vývoje celého systému, směřujícího ke stále složitějším systémům, mezi nimiž je navíc předem znám výsledek odlišuje spencerovskou evoluci od darwinovské, v jejímž rámci se předpokládá, že organismy se přizpůsobují prostředí *ad hoc*, bez ohledu na to, zda prospěšné adaptace budou vzápětí příčinou jejich evolučního krachu, nikoliv teleologicky.

¹⁸¹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 171.

¹⁸² Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 119.

¹⁸³ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str.144.

Společnost jako nadorganismus

Základním problémem Spencerových prací o společenské teorii je tedy jeho přímočaré mechanicky biologizující pojetí společnosti a civilizace, které nepovažoval za umělý výtvar člověka, ale za přírodní a organický produkt sociální evoluce, zcela analogický biologickému organismu:

„Pokrok v organizovanosti, který vyplývá z pokroku v seskupování, podléhá jak u individuálních orgánů, tak u společenského organismu stejnému všeobecnému zákonu: diferenciaci postupuje od všeobecného k zvláštnímu ... Jak se tento zákon uplatňuje u živočichů, velmi názorně ukazují jednotlivé stupně ve vývinu páteře. Zpočátku jen protáhnutá prohlubeň na blastodermu, nazývaná „zárodečná rýha“, představuje celý cerebrospinální kanál ... Brzy však začínají okraje, lemující tuto rýhu, růst a vytvářet záhyby ... Analogické přeměny nacházíme i v kterémkoliv období společenského vývinu. Jako příklad je možno uvést vývoj náboženských struktur, řídicích společností ...“¹⁸⁴

Spencer pojímá sociologii jako vědu o všeobecných společenských vztazích, jako zkoumání společenského agregátu, jeho „... uspořádání a způsobu, jakým se postupně utvářejí jeho ústrojí a funkce.“ Tento přístup byl základem sociologie jako zkoumání struktur a kvantit, nikoliv vztahů a souvislostí. Pokud v přírodě existuje jednotka pro celek, společnost je ovšem pro Spencera jakýsi „nadorganismus“, existující jako celek pro jednotku. Tento přístup je východiskem pro Spencerovu důsledně individualistickou etiku a je přímým protikladem ke Comtovu pojetí společnosti, od něž se také odlišoval liberalismem a zdůrazňováním významu empirického poznání. Spencerova sociologie se zakládá na rozsáhlém historiografickém materiálu, na němž Spencer dokládá působení evolučního principu v lidské společnosti, chápané jako organismus, který prozkoumává od nejjednodušších struktur až k nejsložitějším, až se nakonec dostává k náboženství.

Spencerův liberalismus

¹⁸⁴ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 184.

Spencer sám byl liberálem, vyznávajícím heslo „Každý má právo sledovat své zájmy a naplňovat svou vůli, dokud nezačne porušovat zájmy a vůli druhých.“ Základní rozpor mezi jeho bytostným liberalismem, příznávajícím po etické stránce jednotlivci v krajním případě právo na *sacro egoismo* a jeho stanoviskem, uznávajícím základní společenskou nerovnost jako východisko moderního elitářství, je důvodem vlivu Spencerova učení na velmi široké spektrum politických protivníků, z nichž každý si k podpoře své ideologie vybíral jednu z jeho částí. S největším úspěchem Spencerovo učení o „přežití schopnějších“, využívala konzervativní pravice k rozbíjení snah dělníků o odborové hnutí, ale stejně tak je užívali mnozí socialisté a anarchisté k povzbuzení úsilí dělníků o dosažení jejich práv. Spencer je také mnohými považován za předchůdce eugenických snah. Mezi krajním liberalismem a elitářskou frází o „přežití schopnějších“ Spencer neviděl rozpor, snížení vlivu státu chápal jako podklad pro uplatnění „přirozených práv“, konceptu, v jehož rámci působí princip „přežití schopnějších“ v kulturní oblasti lidské společnosti nejefektivněji a je zároveň důkazem evoluce a pokroku lidské společnosti.

Náboženství

Spencerův pozitivismus ve své „teorii nepoznatelného“ mnohem nepokrytěji než Comtův nechává volné pole náboženství a víře jako jediným formám uvědomování si „absolutní reality“, toho, co je za věcmi a čehož poznání se pozitivistické učení vzdává:

„Všimněme si nejprve, že jakýkoliv argument, s jehož pomocí dokazujeme relativnost našeho poznání, zjevně předpokládá pozitivní existenci něčeho za hranicemi relativního. Říci, že nemůžeme poznat absolutní, znamená přirozeně, uznat, že je tu něco absolutního.“¹⁸⁵

Opět se tu projevila menší potřeba radikálních změn společnosti. Zde je zajímavé srovnat jeho myšlenkový postup s Comtovým. I Spencer viděl různé fáze jeho vývoje od primitivní víry v duchy až po představu ústředního pojmu boha.

¹⁸⁵ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 151.

Sám Spencer charakterizuje svůj světonázor jako „filosoficko – náboženskou doktrínu“.

Přechod od militaristické k industriální společnosti

Velmi často přejímanou a populární částí Spencerova pozitivismu byla představa přechodu společnosti „*militaristické*“ ke společnosti „*industriální*“.

Dle Spencera se společnost vyvíjí od válečných „militaristických“ společností, založených na loupežích a dobytčích a uplatňujících absolutní panství státu, příkré třídní rozdíly, patriarchální moc hlavy rodiny a podřízené postavení ženy. Změna nespočívá v povrchním střídání různých státních forem, nýbrž v postupném nahrazování primitivní společenské formy, spočívající na násilí a válce, formou mírovou a průmyslovou.

Není bez zajímavosti, že socialismus Spencer chápe, nikoliv jako novou formu, ale jako jednu ze starých absolutistických forem.

S přechodem k industriální společnosti se i lidský zájem obrací od náboženství, které je osou života jednotlivce i společnosti v nejistotě a ohrožení k reálnému světu.

V souladu se svou tezí o „přežití schopnějších“, viděl Spencer v čele toho vývoje Anglii, která jako první vykročila k industrializaci, zatímco Francie a Německo podle něho stále vězelo v „militaristické“ a absolutistické éře. Místo na průmysl a obchod tyto země vynakládaly větší část svých veřejných prostředků na zbrojení.

Spencer byl, aniž si to zřejmě uvědomil, ovlivněn mimořádně stabilní politickou situací, které se Anglie v jeho době, díky své izolovanosti od Evropy těšila, což jej vedlo k příliš optimistickému hodnocení mírumilovnosti průmyslových společností (tento jeho předpoklad drasticky vyvrátila první a druhá světová válka), stejně jako si neuvědomil, že liberální hospodářskou politiku bez jakýchkoliv regulativních zásahů státu, které považoval za zbytečné a zhoubné, si Anglie mohla dovolit právě jen

díky své tehdejší ekonomické převaze a zámožným koloniím, které získala v jím tolik kritizované „militaristické epoše“.¹⁸⁶

Nebyl také schopen, či ochoten uznat, že sociální protiklady v průmyslové společnosti se v porovnání s feudalismem spíše vyostřily než zmírnily.¹⁸⁷

Základní teze jeho sociálního darwinismu ve spojení s eugenikou se v mnoha společnostech jeho doby po celém světě staly, aniž by si to přímo přál, často doslova vražednou společenskou doktrínou.

Jeho knihy byly známy v německých, italských, francouzských, španělských, ruských, ale i čínských a japonských překladech. Měly vliv ve Spojených státech, Latinské Americe a dokonce i ve westernizující se Číně a Japonsku. Mnohé americké soudní dvory sdílely jeho myšlenky a uplatňovaly je ve svých rozsudcích proti dělníkům a odborářům.

Spencer byl po dlouhý čas více než kdo jiný filosofem reprezentujícím „ducha doby“, zároveň však byl jeho systém natolik uzavřenou soustavou historicky získaných poznatků, že jakýkoliv další pokrok vědeckého poznání zákonitě vedl k jeho vyvrácení.

Shrnutí evropského pozitivismu

Hledání základního zákona

Charakteristickým prvkem, spojujícím styl Comtova a Spencerova uvažování je představa existence „základního zákona“.

„Myslím, že při zkoumání celkového vývinu lidského rozumu, objevil jsem velký základní zákon“, psal Comte ve své první přednášce.¹⁸⁸ Tento zákon prý objevil jednoho zimního dne brzy zrána roku 1822 po dvou nocích usilovného přemýšlení.¹⁸⁹ Bezprostředně potom jej prý napadla myšlenka hierarchie věd, s tímto zákonem bezprostředně spjatá. Je sice

¹⁸⁶ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 353.

¹⁸⁷ Störig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991. Str. 353.

¹⁸⁸ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 39.

¹⁸⁹ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 199.

pochybné, jestli bylo toto vysvětlení, které Comte poskytl později svému žáku Pierru Laffittovi, pravdivé, protože v jeho nepublikovaných pracích se objevují nejasné zmínky již před rokem 1822. Je možné, že si chtěl vytvořit odstup od Saint-Simonistů, v jejichž okruhu se mohl seznámit s myšlenkami Jean Burdina, mezi nimiž se objevila představa o průchodu každé vědy různými fázemi úplnosti, završenými fází pozitivní. Stejně jako v případě složitého a šroubovaného slohu svých prací, který působil velké obtíže jeho čtenářům a který si zvolil, aby svým dílům dodal vědecké autoritativnosti¹⁹⁰, vzhledem k tomu, že svůj filosofický systém považoval za vědecké vysvětlení společnosti, i v případě zákona tří stadií poskytl veřejnosti vysvětlení, které tento dojem potvrzovalo a zřejmě mu i sám věřil. Zákon tedy *nevytvořil*, ale *objevil*.

Připomeňme, že podle Comtovy koncepce, každá z věd jeho hierarchie i celý filosofický systém měl směřovat k završení formulací jednoho sjednocujícího zákona v jeho podloží:

„Završení pozitivního systému, ke kterému ustavičně směřuje, spočívá v tom, že rozličné pozorovatelné jevy by se mohly považovat za zvláštní případy jediného všeobecného faktu, jakým je například gravitace.“¹⁹¹

Je potřeba poznamenat, že i toto tvrzení, stejně jako většinu ostatních svých radikálních prohlášení relativizoval zcela opačnými konstatováními, že tohoto výsledku nebude pravděpodobně nikdy dosaženo:

„Počet skutečně neredukovatelných názorů je o mnoho větší, než to naznačují nebezpečné iluze, vycházející z nesprávného zhodnocení našich duchovních sil a těžkostí, na které naráží věda. Takováto jednota výkladu je nejen nesmyslnou utopií, pokud jde o celkový souhrn našich rozličných věcných poznatků, ale vždy bude

¹⁹⁰ Například v roce 1824 se Comte ohradil proti výčitkám, že píše nudně a nesrozumitelně a že je „nejhorší spisovatel na světě“ s tím, že styl není důležitý a že píše „vědecky“; později však vyložil zásady svého stylu, totiž, že prý žádná věta nesmí být delší než pět tiskových řádek; žádný odstavec nesmí mít víc než sedm vět; všechny knihy musejí mít sedm kapitol; každá kapitola musí mít tři části a každá sedm oddílů; každý oddíl musí uzavírat hlavní odstavec o sedmi větách a tři odstavce po pěti větách. Není vyloučené, že se zde kříží prvek mystické části Comtovy povahy, přičítající magický vliv číslům, jak se projevuje i v jeho náboženství Humanity a výchova prestižní školy Ecole Polytechnique, příkládající velký význam číselným vyjádřením a matematice. Srov. Johnson, Paul: „*Zrození nové doby*.“ Devatenácté století. Praha, Academia 1998. Str. 628.

¹⁹¹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „První přednáška“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 41.

nerealizovatelná v každé základní vědě; jen nejjednodušší větev přírodní filosofie tvoří v tomto ohledu výjimku, která se příliš snadno povyšuje na všeobecný typ, i když je jinak velmi neúplná, protože teorie gravitace nestanovuje žádnou všeobecnou souvislost mezi většinou základních údajů o rozličných hvězdách našeho světa.“¹⁹²

Comtův „*Kurs*“ je velmi obsáhlé dílo a těchto protichůdných prohlášení je v něm skutečně celá řada, týkají se prakticky všech Comtových radikálních myšlenek. Nejblíže vysvětlení této záhady je zřejmě Pickeringová, která je přičítá Comtově snaze zaujmout v každém ohledu vyvážený postoj. Pro naši snahu pochopit některé rysy Comtova pozitivismu stačí dodat, že takto vyváženě nikdy chápán nebyl, většina jeho žáků, zvláště ortodoxních, si Comtovu nauku vyložila zcela v instrumentalistickém duchu.

V Comtově hledání „základního zákona“, stejně jako v případě Spencerově, jehož „základní zákon“ dokonce používá jako hybatelského prvku pojmu *síly*¹⁹³, se odráží ohromení Newtonovým geniálním sjednocením nebeské i pozemské mechaniky:

„Abychom uvedli jeden z nejobdivuhodnějších příkladů, připomeňme, že všechny jevy ve vesmíru se vysvětlují, pokud je to možné, Newtonovým gravitačním zákonem, protože tato pěkná teorie nám na jedné straně ukazuje, že všechna nesmírná rozmanitost astronomických faktů je jeden a tentýž fakt, jeví se z rozličných stran: ustavičný pohyb všech molekul směrem k sobě, přímo úměrný jejich hmotám a nepřímo úměrný čtverci vzdálenosti, zatímco na druhé straně se nám tento všeobecný fakt podává jakou pouhé rozšíření jevu, který je pro nás celkem běžný a který proto pokládáme za celkem známý: přitahování těles k zemskému povrchu. Pokud jde o vymezení, co jsou přitažlivost a tíž samy o sobě, jaké jsou jejich příčiny, to jsou otázky, které všichni považujeme za neřešitelné, takové, jaké nespádají do oblasti pozitivní filosofie a které právem přenecháváme imaginaci teologů nebo ostrovtipu metafyziků.“¹⁹⁴

V průběhu renesance a baroka došlo k zásadnímu pokroku v chápání postavení Země ve vesmíru. Aristotelovská představa Země,

¹⁹² Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Z padesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 86.

¹⁹³ „Power“.

¹⁹⁴ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „První přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 45.

spočívající přirozeně v jeho středu - centrum tíže¹⁹⁵, byla pomalu nahrazována modernějšími představami, především vlivem Koperníkova, Brahova a Keplerova pozorování planetární soustavy¹⁹⁶ a Galileova zkoumání pozemské mechaniky. Stále ale šlo o zcela oddělené světy. Až Newton, který se prý ve svém mystickém chápání reality považoval za Galileovo vtělení a dědice, protože se narodil v roce jeho smrti, měl v roce 1665¹⁹⁷ na zahradě svého domu geniální vhled, během něhož jej napadlo vztáhnout zemskou tíži až k Měsíci, obíhajícímu kolem Země a uvědomil si, že kombinace síly, která jej žene vpřed a zemské tíže, která jej váže k Zemi, způsobuje jeho obíhání. Pomocí matematické metody, kterou sám vyvinul, se mu později podařilo tuto mechaniku popsat jednoduchou rovnicí mezi čtyřmi veličinami a oba oddělené světy scelil v jeden.¹⁹⁸ Stejně principy potom použil k vysvětlení celé řady pohybů ve vesmíru i na Zemi ve fundamentálním díle moderní civilizace „*Philosophiae naturalis principia mathematica*“, jehož význam vtipně vystihl jeden z astrofyziků, když řekl, že celá jeho disciplína je vlastně poznámkou pod čarou v této velkolepé knize.

Při zpětném pohledu je teoretiky vědy za okamžik zrodu vědy jako společenské instituce považován rok 1758, kdy se objevila kometa, předpovězená Edmundem Halleym, který použil k provedení výpočtů Newtonových návodů. V té době byl Halley již 16 let mrtev a o to přesvědčivěji se poprvé v lidské historii ukázalo, že člověk má v rukou prostředky, díky nimž přestane být závislý na libovůli Přírody a bude číst v její otevřené knize dokonce i budoucnost. Archetyp návratu komety může být jednou z částí podloží Comtova shrnutí přírodovědné části jeho systému: „*Savoir pour prévoir, prévoir pour travailler*“, tedy „*Vědět, abychom mohli předvídat, předvídat, abychom mohli konat*“ a také příčinou Comtova dogmatického „ustanovování“ přírodních zákonů a důvodem koherentnosti jeho systému věd. Zdá se, jako by se Comte snažil

¹⁹⁵ Tuto aristotelovskou představu lze ilustrovat představou, v níž by Země v rámci aristotelského systému byla vyňata ze svého místa. Předměty by nepadaly ke středu Země, ale do místa, kde byla Země předtím situována – tedy do středu vesmíru. Při Aristotelově antropocentrické koncepci uspořádání světa Země zcela přirozeně a bez pochyb trůnila přímo ve středu všehomíra.

¹⁹⁶ Zájem o vesmír za hranicemi planetární soustavy, s výjimkou komet, je moderního data.

¹⁹⁷ Vekerdi, László: *Isaac Newton* Bratislava, Smena 1981.

¹⁹⁸ Malíšek, Vladimír: *Isaac Newton. Zakladatel teoretické fyziky*. Praha, Prometheus 1999.

mimeticky napodobit tento Newtonův zakladatelský čin¹⁹⁹ a proto *a priori* navrhl svůj koherentní systém věd, jehož prostřednictvím měl prostoupit matematický základ tohoto archetypu do společenských věd. Chtěl, aby jeho sociologie byla schopna předvídat společenské pohyby, nebo se alespoň snažil, aby se tomuto principu blížila. Pokud Octavio Paz psal v souvislosti s aplikací západních sociologických rámců v Mexiku o „mimologickém napodobování“²⁰⁰, byli Mexičané v souvislosti se sociologií jen další obětí této mimologické nápodoby v řadě.

Důsledek všeobecného vědeckého optimismu 19. stol., kdy se zdálo, že věda kráčí při vysvětlování zákonitostí přírody od úspěchu k úspěchu a před lidstvem, kterému budou její objevy k dispozici, leží světlá budoucnost, je obecná snaha téměř všech myšlenkových systémů, snažících se o vědecké vysvětlování reality, hledat tuto „zázračnou řadící páku“, prapůvodní princip a výchozí bod, z něhož lze pohnout světem.

Sám Comte zdůraznil význam astronomických revolucí:

„... astronomické úvahy ... jsou dodnes, jak jsem poukázal, svou přirozeností povolány k tomu, aby svými logickými fázemi ohlašovaly největší myšlenkové revoluce lidstva.“²⁰¹

Snad je možno říci, že tento optimismus v aplikaci vědy na všechny oblasti reality skončil s převratem ve fyzice a Einsteinovými objevy, kdy se ukázalo, že ona „Kniha Přírody“, v níž chtěli číst osvícenci a v níž s takovým úspěchem přečetl celý odstavec Newton, je šifrovaná mnohem

¹⁹⁹ O neodolatelné přitažlivosti „Génia Gravitace“ pro moderní civilizaci viz vynikající: Fara, Victoria: *Newton. Formování génia*, v níž autorka sleduje na proměnách společenské prezentace Newtona jako vědecké ikony vzestup důležitosti vědy ve společnosti. Slovo „génieus“, původně označující duševní nadání spíše uměleckého rázu se stalo v souvislosti s rostoucí prestiží vědy a její vlajkové lodi – Isaaca Newtona - postupně označením nadání a vynikajících úspěchů v oblasti přírodovědy a především matematiky. Tento posun zajímavě koresponduje s Comtovými výslovnými snahami vzít vliv na společnost z rukou „literátů“, tedy básníků a spisovatelů a předat ji do rukou vědců. Zároveň je třeba poznamenat, že během 18. – 19. stol. byl vytvořen Newtonův veřejný obraz značně odlišný od reálného muže, jímž Newton byl, především byl zamlčován jeho zájem o alchymii a mystiku, i když počet slov v jeho spisech, týkající se těchto oblastí, převyšuje rozsah jeho přírodovědné práce. V 19. stol. také univerzity začaly pěstovat svůj nový „vědecký“ image; v Cambridgi, která k jeho posílení využívala svého slavného žáka, vznikla sbírka memorabilií, to vše přesto, že v jeho objevech nehrála univerzita nijak zvlášť velkou roli, stejně jako ji univerzity nehrály v této době vzhledem ke své scholastičnosti ve vědě obecně, Cambridge byla v době Newtonových studií škola pro kněze.

²⁰⁰ Paz, Octavio: *El Laberinto de la Soledad. Posdata. Vuelta a El laberinto de la Soledad*. México, FCE 1992. Str. 321.

²⁰¹ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Z padesáté osmé přednášky“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antolória z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 90.

složitěji, než se původně zdálo²⁰²; tedy skončil samozřejmě v době, kdy se tyto nové poznatky staly součástí všeobecného vzdělání.

Se vzestupem buržoazie je spojena industrializace Západu. Industrializace je zdroj bohatství buržoazie a její stability, která je v očích téže společenské vrstvy základem pořádku, nutného k vybudování politického systému moderního státu, který právě buržoazie potřebuje k posilování své stability. Jak podotkl Jean Francois Lyotard, na konci 18. století, v době první průmyslové revoluce, dochází k objevu oboustranné závislosti: není techniky bez bohatství²⁰³ a není bohatství bez techniky.²⁰⁴

Když se zamyslíme, nad významem vědy v moderní společnosti, zjistíme, že velmi brzy opustila ideu bádání pro poznávání Pravdy (či Božího záměru, jak svůj zájem o poznávání fyzikálních zákonů pojímal ještě Isaac Newton) jako důvod své existence. Jak už bylo řečeno výše, věda se stává společenskou institucí v okamžiku, kdy zjevně a nepopíratelně prokazuje svou reálnou schopnost radikálně ovlivňovat životní prostředí člověka, včetně schopnosti s velkou jistotou předvídat děje, které byl člověk zatím nucen brát jako "osud" – tedy děje nepředvídatelné a potencionálně ohrožující, alespoň podle Comta, když říká:

„Ať už jsou služby, které poskytují průmyslu vědecké teorie, jakkoliv obrovské, ať už je podle slavného Baconova výroku určitá moc nevyhnutelně úměrná poznání, nesmíme zapomínat, že vědy mají především bezprostřednější a vyšší poslání, a to uspokojit základní potřebu, kterou pociťuje náš duch, toužící poznat zákony jevů. Abychom poznali, jak hluboká a naléhavá je tato potřeba, stačí pomyslet na fyziologické účinky zděšení a uvážit, že nejstrašnější pocit, který můžeme zakusit, vzniká tehdy, když se nám zdá, že se některý jev děje proti obvyklým zákonům přírody. Potřeba seřadit fakta do jakéhosi pořádku, který bychom mohli lehko pochopit(což je vlastně předmětem všech vědeckých teorií), natolik souvisí s naší organizací, že kdybychom jí nemohli vyhovět pozitivními pojmy, nevyhnutelně bychom se vrátili k teologickým a metafyzickým výkladům, jejichž vznik, jak jsem vysvětlil v předcházející přednášce, původně podnítila.“²⁰⁵

²⁰² Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 709.

²⁰³ „Hry vědeckého jazyka se stanou hrami bohatých, při nichž nejbohatší má největší vyhlídky, že bude mít pravdu. Rýsuje se určitá rovnice mezi bohatstvím, účinností a pravdou.“ Lyotard, Jean Francois: *O postmodernismu*. Praha, Filosofický ústav AVČR . Str. 151.

²⁰⁴ Lyotard, Jean Francois: *O postmodernismu*. Praha, Filosofický ústav AVČR . Str. 151.

²⁰⁵ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie*. „Druhá přednáška“, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 64.

Schopnost radikálně ovlivňovat prostředí má především technika, která se postupně stává hlavním výstupem vědy, nejprve v podobě mechanických strojů, využívajících fyzikálních zákonů (parní stroj) a nakonec velmi subtilních aplikací fyzikálních či biologických objevů jako jsou nanotechnologie či genové manipulace. Produkovat techniku je hlavním určením vědy v moderní i postmoderní (či radikálně moderní)²⁰⁶ společnosti, základ její společenské autority.

Tuto souvislost si uvědomoval už Comte, který rád citoval Baconovo heslo „Vědění je moc“:

„V tom stupni vývoje, kterého náš rozum dnes dosáhl, není možno vědy bezprostředně aplikovat na umění²⁰⁷, alespoň ne v nejdokonalejších případech. Mezi těmito dvěma kategoriemi idejí existuje střední třída, která i když je co do svého charakteru nedostatečně určená, stane se zřetelnější, když si všimneme sociální třídy, třídy inženýrů, jejíž zvláštním posláním je organizovat vztahy mezi teorií a praxí. Bez toho, že by nějak pracovala na pokroku vědeckých poznatků, přebírá je v současném stavu, aby z nich vyvodila ty průmyslové aplikace, které z nich vyplývají²⁰⁸...Tedy nejfilosofičtější stanovisko vede v této otázce nakonec k tomu, abchom studium přírodních zákonů chápali jako předurčené ukazovat nám vnější svět, při současném respektu k základním sklonům našeho rozumu, a to v takové míře, jak to připouští stupeň přesnosti, určovaný v této souvislosti souhrnem našich praktických potřeb.“²⁰⁹

Zároveň bylo jeho snahou vytvořit politický rámec, v němž by každý jedinec byl součástí tohoto industriálního systému.

Mnoho moderních autorů, počínaje Michelelem Foucaultem, se zabývalo způsoby a institucemi, jejichž prostřednictvím byla unifikována a disciplinována moderní společnost, ať už to byla škola, justice nebo vězeňství²¹⁰, ale také armáda a továrny industriálního věku.

²⁰⁶ Anthony Giddens: „radikální modernita“, Zygmunt Bauman: „tekutá modernita“ jako pouhé zradikalizování a zrychlení těchže procesů, které vedly ke vzniku modernity jako takové.

²⁰⁷ Comte chápe umění spíše jako „artefakt“ či užité umění, jako praktickou činnost, k níž je zapotřebí zručnosti a znalostí - řemeslo, nikoliv v moderním slova smyslu jako specifický způsob sebevyjádření.

²⁰⁸ Comte, Auguste: *Kurs pozitivní filosofie. „Druhá přednáška“*, v: Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 65.

²⁰⁹ Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967. Str. 109.

²¹⁰ Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 135.

Comte si vybral školu, jejímž prostřednictvím se k novým občanským cnostem²¹¹, které pomáhala vštěpovat, snažil přiřčenit cosi jako „občanskou zodpovědnost stroji“; snažil se vnést do lidových mas, kam nejdále byl schopen dosáhnout „systém myšlenek a návyků, potřebných k přípravě jedinců pro sociální řád, v němž žijí“²¹², čili povědomost o tomto novém politickém rámci, výhodném pro buržoazii. Comte věřil, že ovládnutí školství je klíčové pro vliv jeho duchovní moci. Comte se s liberály shodoval v chápání školství jako zásadní instituce, která bude příslušníky nové společnosti, zvláště její novou skupinu, rodící se na rozhraní mezi vědou a uměním - třídu inženýrů, vyzbrojovat znalostmi, potřebnými pro úspěch v meritokracii. Kromě toho zcela v duchu svého myšlení požadoval od školství konzervativní vliv. Podle jeho konceptu měla školní výchova posilovat společenskou hierarchii tím, že naučí lidi přijmout jim vymezené místo ve společnosti.²¹³ Leopoldo Zea nazval Comtův plán na přestavbu společnosti brainwashingem.²¹⁴

Stvoření sekulárního světa

Pozitivismus je tedy jedním z moderních filosofických směrů 19. století a počátku 20. století, s nimiž sdílí celou řadu společných rysů, především víru v lineární Vývoj (pohyb vpřed), v Pokrok (hierarchické uspořádání Vývoje), který má navíc předem daný cíl²¹⁵ a především v emancipační sílu výhradně vědeckého poznání. V pozitivismu je obsažen mimo jiné předpoklad, že věda je transkulturní, že věda stojí na výsledcích, které jsou nezávislé na osobnosti a sociálním postavení badatele, že vědecké teorie nebo vědecké metody jsou založeny na výsledcích z velké části měřitelných jevů a přestože je poznání dle jednotlivých tříd

²¹¹ „Občanské náboženství“ kultu vlasti a několika vymyšlených symbolů jako základ laické soudržnosti společenství vzniklého po rozpadu starých monarchií „z vůle Boží“, viz: Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 134.

²¹² Takto Comte charakterizoval výchovu (education): Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 346.

²¹³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 346.

²¹⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str.

²¹⁵ Teleologismus.

poznávaných jevů rozděleno do různých vědních oborů, v podloží existuje jediná věda o jediném reálném světě.

Agnosticismus pozitivismu byl zbraní proti elitám feudálního světa, hlavně proti církvi, která prostřednictvím školství, tonoucího ve scholastice, což bylo v podstatě prolnutí Aristotelova výkladu světa s učením církevních otců, udržovala svět ve statické neměnnosti, která byla v příkrém rozporu se společenskými i gnoseologickými potřebami dravě se prosazující buržoazie:

„Traktáty neplodné a abstraktní vědy, svět termínů, jež samy o sobě nic neznamují, ta nejbizarnější a nejpracnější pitvání a dělení imateriálních věcí, které existují pouze v mysli.“²¹⁶

Takto počátkem 19. století ohodnotil oxfordskou vědu, rozebírající aristotelské termíny Charles Lyell, autor prvního výkladu geologického vývoje Země. Příslušníci nové inteligence potřebovali provádět empirický výzkum, pozorovat, vycházet ven do přírody.

Představa vývoje byla nejen výsledkem zkušenosti, kterou lidé prodělali před a hlavně během Velké francouzské revoluce, ale také ideologickou zbraní, která měla vzít legitimitu představitelům *ancien régime*, odeslat je skutečně do minulosti. Představa *evoluce* tedy vyvěřela spíše ze společenských pohybů, doprovázejících vzestup buržoazie, nežli z pozorování přírody, kde byla postupně dohledán, nejprve v geologických vědách a posléze i v biologii.

Na počátku moderní epochy byl tedy rozchod se starým světem. Aby byl potlačen vliv jeho ideologických představitelů, vynalezl pozitivismus „vědecký“ komunikační rámec, jímž měl být „obestavěn“, či „obetskán“ jejich hlavní argument – totiž Bůh. Takto nepřístupné místo však již nebylo možno obývat a bylo třeba odejít ze sebe – do světa.

V tomto pohledu je modernita dlouhým pochodem, na nějž se vydal západní svět zhruba před 250 lety. Cílem a tedy mobilizačním a legitimizačním prvkem tohoto masového pochodu, který si vyžádal nesmírné úsilí a vyvolal řadu brutálních srážek jak v Evropě, tak mimo ni, byl Pokrok, respektive každá nová etapa jako Pokrok byla

²¹⁶ Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998. 433.

prezentována²¹⁷, již od počátku a postupně stále více se pod tímto pojmem rozuměl spíše nežli cokoliv jiného materiální blahobyt a s ním spojená industrializace; pokud klesá víra v jeho hodnotu, roste malověrnost a ochota společenstva tento pochod absolvovat, jak jsme tomu dnes svědky.

„Vědeckost“ současného světa, jak o ní píše Josep Fontana²¹⁸ není ničím jiným, než vyznáním víry v toto paradigma, jehož *credo* plní stránky novin s nadpisem Věda, vyprávějících příběhů o důležitosti vědy v dnešní společnosti a jejichž články a ještě spíše diskuse pod nimi v internetové variantě médií se mívají ke skutečné vědě asi jako lidový katolicismus k papežské encyklice.

Josep Fontana také upozorňuje, že dalším vestavěným mobilizačním prvkem může být hledání „vnitřních nepřátel“, ohrožujících pokrok a blahobyt většiny, ať už jimi byli Židé, tuláci, stávkující, extrémisté všeho druhu nebo *retrográdní* obyvatelé území, které však spíše slouží posílení iluze o společných zájmech nesegregované většiny občanů a jejich vůdci a současně je možno obviňovat „vnitřní nepřátele“ ze neúspěchů, či selhání podniku.

Justo Sierra napsal:

„... osudem všech myšlenek je a vždycky bude, aby se, tím, že se promění v city, jediný prostředek, schopný pohnout duší národů, zlidštily, abychom tak řekli, a převzaly žár všech povah, zapálily se žářem všech srdcí a vlály jako standarty ve všech rvačkách a jmenují se spiritualismus, materialismus, positivismus a dnes agnosticismus a zítra pragmatismus.“²¹⁹

Pozitivismus tak ovšem činil velmi sofistikovaně, dalo by se říci až zákeřně; svou iracionalitu odíval do hávu strohé racionality. Pozdním dědictvím pozitivismu a obecně vědeckého optimismu 19. stol. je dnešní komunikační rámec, v němž elity šíří ve společnosti svoji představu pokroku a masová společnost je v komunikaci s nimi i mezi sebou odkázána na jazyk, jehož jednotícím prvkem byla dohoda, že bude

²¹⁷ Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 121.

²¹⁸ „Ve světě, který je teoreticky „vědecký“ většina vědu nezná: ve Spojených státech „21 procent lidí si myslí, že Slunce obíhá kolem Země“ a 47 procent umí sotva číst a psát.“ srov.: Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str.148.

²¹⁹ Ramos, Samuel: „*La filosofía en el siglo XX*“, v: *Obras completas*. II. díl. México, UNAM 1990. Str. 203.

vynechán Bůh, nahodilost a nahodilost dění („osudová náhoda“, či renesanční „kolo Štěstěny“), svrchovanost imaginace a subjekt; jazyk vyvlastněný, *zvnějšněný*.

G.G. Márquez ve svém románu „Sto roků samoty“ popsal, jak ztrácejí význam slova, jejichž citové podloží mizí. Co se však naopak děje s city, když slova, která je vyjadřují, není možno legitimně používat, zvláště v rámci diskurzu (nejen) politického společenství?

V průběhu moderního globálního pochodu Comtova nová „třída inženýrů“, jako byl například Euclides da Cunha, vybavených pozitivním vědomím nebo přímo pozitivismem, v polovojenských podnicích roztínala realitu Starého i Nového kontinentu, Afriky i Asie silnicemi, železnicemi a posela je továrnami, při setkání s obyvateli jiných světů, na které narážela, často projevovala iracionální převahu racionality.²²⁰

Problematickým prvkem Comtovy filosofie jako systému, je také její *jednohlasost*. Pozitivismus je opravdovým „městem na zelené louce“²²¹, utopii společenského života všech, vyprojektovanou ve vzruchu epochální syntézy jednou lidskou hlavou pro všechny ostatní jaksi zvenčí. Ačkoliv Comte vycházel z liberálních tradic, popřel nakonec dvě nejdůležitější zásady evropského liberalismu – důraz na individuum a pluralitu. Autoritářství francouzského pozitivismu pravděpodobně leží ve společenských institucích a návycích, zděděných (nejen) ve Francii po absolutistické monarchii, které se teprve postupně „rozpouštěly“ v proudu modernosti²²². V části této práce o společenské doktríně bylo například poukázáno na to, jak bylo Comtem přijato bez jakéhokoliv kritického zhodocení podřízené postavení žen a model potlačení jedné části populace se dokonce měl stát modelem disciplinace jejího zbytku.

Ve stejném pokušení inkorporovat bez prověřování staré instituce do nového světového řádu byli často Latinoameričané. Zvláště je to vidět v případě Brazilce Miguela Lemose, který popisoval, jak odvrhl starou

²²⁰ Cunha, Euclides da: *Los Sertones*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

²²¹ „Městem na zelené louce“ se v architektuře rozumí město, založené v jediném okamžiku a vystavěné podle předem připravených plánů, na základě příkazu např. vladaře, nikoliv vzniklé na základě přirozené (postupné) architektonické evoluce, která je navíc znakem, že pro existenci města byl v místě nějaký konkrétní důvod jako například strategická pozice, křížení obchodních cest nebo naleziště nerostu apod. Pokud takový důvod existuje, nezřídka se jasně odráží v dispozici města i jeho životních strukturách.

²²² Viz Zygmunt Bauman: *Tekutá modernost*. Praha, Mladá fronta 2002.

katolickou víru – a nahradil ji novickým slibem pozitivismu. Selhání VFBR při redefinici společnosti kolem nového typu legitimacy vedlo k politickému rozdělení, které vzbudilo sentimentální stesk valné většiny francouzské společnosti, od katolíků až po republikány, po mravní a citové jednotě starého režimu a nechť k politice a politikům. Comte tuto společenskou objednávku dovedl do extrému.²²³

Objevení reality

Přestože v pozitivismu ve všech jeho podobách i v příbuzných filosofických směrech bylo mnoho projekce společnosti do vědy, šlo nakonec o celé spektrum myšlenek, v jehož rámci se mohly rozvíjet i kritické přístupy k realitě, byť se zpočátku neobešly bez řady předsudků.

Pozitivismus své žáky nekompromisně postavil čelem k realitě. S konečnou platostí zničil jakákoliv metafyzická útočiště mimo tento svět, ať už to byla nesmrtelnost duše, život věčný nebo převaha duše nad hmotou. Bylo třeba postavit se tváří v tvář realitě, naučit se ji poznávat, aby bylo možno ji přetvářet. Od této chvíle existovalo pouze já - tady a teď.²²⁴

Nejen pozitivisté, ale všichni lidé „pozitivního ducha“, ať už to byli první systémoví vědci, technici či umělci, prokazovali žízňivost všech svých smyslů po poznávání hmotného světa kolem sebe, podobně jako inženýr James Naysmith, který prohlásil, že nesnáší inženýry, kteří nosí rukavice, neboť ty člověka izolují od technických znalostí.²²⁵

Z velké části právě v tomto rysu pozitivismu spočívá těsná sepiatost latinskoamerických literatur a myšlení s příslušnou společností²²⁶ a nejen s ní, ale i s jejím prostředím; stačí vzpomenout hybridní dílo Euclidese da Cunhy „*Los Sertones*“ či Sarmientova „*Facunda*“, z poloviny prozaická díla, z poloviny vědecké traktáty, v nichž Latinoameričané, probuzení z intelektuálního spánku kolonie, využili sítě racionality doslova k naysmithovskému ohmatávání reality svých zemí, která pro ně byla téměř neznámá. Docházelo nejen k zeměpisným objevům, ale také, jako

²²³ Pickering, Mary: *Auguste Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 70.

²²⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XL.

²²⁵ Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998. Str. 442.

²²⁶ Polišínský, Josef a spol.: *Dějiny literatur Latinské Ameriky*. Praha, Nakladatelství Svoboda 1979. Str. 681.

v případě da Cunuhově, k objevování existence celých neznámých částí populace, jež se teprve měly stát součástí nových národů na latinskoamerickém kontinentu, často za cenu děsivých srážek.

V neposlední řadě jeden z nejoceňovanějších rysů literárního seskupení mexického Atenea de la Juventud, které provedlo jednu z nejzásadnějších kritik filosofických a estetických vad pozitivismu na kontinentu – intelektuální a umělecká poctivost a kritická pronikavost²²⁷ - jsou rysem, vypěstovaným v pozitivistické tradici, vždyť téměř všichni byli žáky mexické Národní přípravné školy (Preparatorie), působící jako centrum pozitivismu.

²²⁷ Monsiváis, Carlos: „Ateneo de la Juventud“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 968 – 976.

II. LATINSKOAMERICKÝ POZITIVISMUS

Historická situace v Latinské Americe v 1. pol. 19. století

Již před vypuknutím samotných bojů o nezávislost se začali kreolové vymezovat proti španělské nadvládě, ovšem hlavně kvůli ekonomické a politické nadvládě, která je nepřipouštěla k žádným důležitějším veřejným úřadům a podnikání. Boje o nezávislost začalo Mexiko, *Provoláním z Dolores* roku 1810; zpočátku byl boj věcí spíše nižších vrstev, teprve poté, co znovunastolený španělský král Ferdinand VII. opět zahájil vůči koloniím konzervativní politiku, stal se boj věcí všech vrstev. Po bojích s royalistickými vojsky o nezávislost, probíhajících na celém kontinentu pod vedením Simóna Bolívara a generála San Martína v Jižní Americe, Hidalgo, Morelose, Guerrara a Itúrbideho v Mexiku, začaly kolonie vyhlašovat nezávislost; v roce 1811 Venezuela, Mexiko a Venezuela v roce 1821. K úplnému osamostatnění všech bývalých kolonií Latinské Ameriky došlo až koncem 19. století, kdy v roce 1898 získaly po vyhrané válce a intervence USA v duchu tzv. Monroeovy doktríny nezávislost Kuba a Portoriko. Trochu jiný vývoj prodělala Brazílie, která se nezávislosti dočkala vcelku klidnou cestou – roku 1822 se stala císařstvím, roku 1850 získala ústavu a roku 1889 byla vyhlášena republika.²²⁸ Na kontinentu vznikaly politicky a územně vymezené státy, které se jejich elity snažily naplnit národy. Podkladem bylo spíše vlastenecké než národnostní pojetí soudržnosti²²⁹ a nemalou úlohu v tomto utváření politických společenstev hrála snaha přeměnit zásadně jejich mentalitu podle potřeb moderní doby.

Přijetí pozitivismu v Latinské Americe

Se získáním nezávislosti se iberoamerický kontinent ocitl na křižovatce. Zbavil se ochranného, ale i tísnícího zastřešení španělské metropole a společnost bývalých kolonií stála před mnoha otázkami ohledně politické i sociální podoby budoucích společenství, která se na kontinentu začala utvářet. Dědictví španělské kolonie bylo odmítnuto jako

²²⁸ S použitím: Polišenský, Josef a spol.: *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha, Svoboda 1979. Kinder, Hermann – Hilgermann, Werner: *Encyklopedický atlas světových dějin*. Mapy a chronologický přehled. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.

²²⁹ Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 13.

system, v němž koloniální obyvatelstvo mělo postavení v lepším případě pouhých pasivních konzumentů španělské civilizace, v horším případě služebníků a nevolníků²³⁰, jejichž servilitu španělští páni všestranně podporovali politikou i výchovou. Když se hispanoamerický kontinent zbavil svých utlačovatelů, neocitl se ovšem ve vakuu, nýbrž ve zcela konkrétní politické situaci. Prvním problémem bylo institucionální prázdno, druhým téměř úplná nadvláda přírody nad člověkem. Jak napsal Domingo Faustino Sarmiento ve své „*Argirópolis*“:

„Jižní Amerika se v roce 1810 nacházela v unikátních podmínkách, pokud jde o historii civilizovaných nebo křesťanských národů ... nezměrným kontinentem a řídkým osídlením; se splavnými řekami, ale bez lodí a bez zvyku se po nich plavit; s plodnou zemí a bez vědy o tom, jak ji kultivovat; s městy ve vnitrozemí bez snadné komunikace s přístavy; s lidem přizpůsobeným zvykům a potřebám civilizovaného života a bez dovedností a průmyslu, který by je uspokojil.“²³¹

Druhým důvodem odmítnutí španělského dědictví byl tedy fakt, že sama španělská kolonie právě v této době začala i ve světovém měřítku rychle ztrácet dominantní postavení, právě proto, že nezachytila nástup industrializace, která začala nezadržitelně vynášet do popředí anglosaský svět. Hispanoamerické elity ani na okamžik nezapochybovaly o tom, že jejich Amerika náleží do okruhu euroamerické civilizace²³², ale ve snaze dovést své země mezi plnoprávné členy tehdejšího světového společenství považovaly za nutné osvojit si právě tento nový prvek moderního světa, ke kterému chtěly náležet a ohlížely se po prostředku, který by jim pomohl jejich země industrializovat:

„V daných podmínkách, které nikdo neuvádí v pochybnost, čas sám o sobě nemůže způsobit zlepšení této politováníhodné situace; protože není opravdového pokroku než tam, kde jsou nějaké základy, které je možno rozvíjet, jako věda, průmysl, atd. Dobyta nezávislost nemůže

²³⁰ Simón Bolívar: „*Carta de Jamaica 1815*“: „*Američané nemají ve španělském systému, který dosud platí a s větší silou než kdy jindy, jiné místo ve společnosti než služebných pracovníků a v nejlepším případě nejjednodušších spotřebitelů*“, v: Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XI.

²³¹ Sarmiento, Domingo Faustino: „*Argirópolis o la capital de los estados confederados del Río de la Plata*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 68.

²³² J. B. Alberdi: „*My současní Američané jsme Evropany, kteří změnili učitele: španělské vedení bylo nahrazeno anglickým a francouzským. Ale pořád je Evropa tvůrkyní naší civilizace*“, v: Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XI.

být dobrem pokud to nebude proto, že nám dá svobodu napravit chyby kolonizace ... ve vnitrozemí je málo početná populace a žádná, pokud se týká průmyslových schopností, protože nezdělala po svých otcích ani mechanické schopnosti, ani stroje, které by jim pomáhaly, ani znalost věd, které je řídí a přeměňují ... americké vlády, zrozené z nezávislosti, musely se tedy přednostně zabývat tím, aby z této nesmírné rozlohy země udělaly stát, z řek dopravní a vývozní cesty; z tak nízké populace učinit národ.²³³

Domnívaly se, že jej našly v pozitivismu, evropské filosofii, jež měla za cíl vybudovat novou společnost na vědotechnických základech, filosofii, v níž se ztělesnil duch „*hombres de acción*“, mužů schopných vybudovat civilizaci. Pozitivismus měl v Latinské Americe tak silný vliv právě proto, že se tu protnula významná náhoda a přelomový okamžik – nová společenství Nového světa na rozhraní dvou epoch přijala filosofii Starého světa, který se jejím prostřednictvím také chtěl učinit novým.

Leopoldo Zea, jehož práce o pozitivismu nejen v oblasti Mexika se staly klasickým základem téměř všeho dalšího uvažování o vlivu této filosofie na latinskoamerickém kontinentu²³⁴, rozdělil časové období od získání nezávislosti latinskoamerickými zeměmi obecně a koncem vlivu pozitivismu, který nastal s přelomem 19. a 20. století a s konečnou platností a rozhodností tuto filosofii jako oficiální doktrínu smetla mexická revoluce, na dvě období – období „*civilizadores mentales*“, čili „osvobozovatelů myšlení“ nebo „*civilizadores*“ „civilizátorů“ a skutečné deklarované pozitivisty. U některých se vlivy setkaly, ale obecně se dá říci, že zatímco „osvobozovatele myšlení“ byli často spíše demokraticky laděni, „civilizátory“ s pozitivisty spojuje velmi urputná snaha měnit dané skutečnosti, ale pozitivisté znamenali vzhledem k autoritativnosti Comtovy doktríny a později agresivitě spencerovského pozitivismu jistý

²³³ Sarmiento, Domingo Faustino: „*Argirópolis o la capital de los estados confederados del Río de la Plata*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 68.

²³⁴ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985, v kde jsou sdruženy dvě práce *El positivismo en México a Apogeo y Decadencia del Positivismo*. Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Tentýž autor: *Dos etapas del pensamiento en Hispanoamerica. Del romanticismo al positivismo*. Dále o pozitivismu např. Hale, Charles A.: *José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965), str. 196 – 227.

„konzervativní zvrát“ v liberálním myšlení.²³⁵ Obdobím nástupu pozitivismu jsou zhruba 60. léta. 19. století. Dále Leopoldo Zea rozdělil latinskoamerický kontinent na dvě oblasti podle toho, jaké důvody zde při přijetí pozitivismu převažovaly:

Sever: Mexiko. Převažujícím důvodem zde byla obrana před expanzí Spojených států amerických, jejichž invazi Mexiko prožilo na konci mexicko – americké války roku 1847, kdy přišlo téměř o polovinu území. Válka prokázala nesoudržnost mexického národního společenství a neschopnost elit ubránit zemi. Podle Justa Sierry během následujícího zápasu o Reformu došlo ke konečnému vyrovnání se s koloniálním režimem: bojem o nezávislost (1810 - 1821) se Mexiko odtrhlo od metropole, následným bojem o Reformu (1857) se zbavilo koloniálního režimu – s konečnou platností byla poražena reakce (konzervativci, vojáci, klér).²³⁶ Strach z expanzivního souseda byl rozhodující i během 2. pol. 19. století:

„Přechod musel být rychlý, protože gigant, který vyrostl vedle nás a přibližoval se k nám čím dál tím blíže prostřednictvím průmyslového a zemědělského rozvoje svých pohraničních států a vlakových tratí, měl snahu pohltnout nás a rozpustit, pokud nás shledal slabými.“²³⁷

Právě případ Mexika ukazuje, jakou roli v síle hobsbawmovského „industriálního víru“, strhávajícího okrajové země do prostředí moderního světa, může hrát vojenské ohrožení. Své postavení Mexiko chápalo do značné míry jako otázku života a smrti. Přijetí pozitivismu, ale i etapa předchůdců se nese v duchu konkurenčního souboje, ale i odporu, Mexiko se rozhodlo osvojit si mentalitu silnějšího soupeře, aby dokázalo vzdorovat.

Jih: Argentina, Chile, Brazílie. V jižní oblasti hrála hlavní roli snaha zařadit se do hlavního proudu euroamerické civilizace, mezi „rozvinuté

²³⁵ Hale, Carles A.: *José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965), str. 196 – 227.

²³⁶ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. IX.

²³⁷ Justo Sierra, v: Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. X.

země“ v čele pokroku. Podle Juana Bautisty Alberdiho (Argentina, 1810 – 1884) byl celý americký kontinent, jak hispanoamerická část, tak Spojené státy produktem evropské kolonizace. Evropané původem nemohli být dobytí Evropou; jelikož feudální Španělsko bylo překonáno a proměněno v součást evropské civilizace, jeho jižní kolonie si vzaly za vzor severoamerický model jakožto vrchol evropské civilizace na americkém kontinentu, aby se samy staly jejím nejvrcholnějším vyjádřením.²³⁸ Bývalé jižní kolonie nebyly v takové situaci jako Mexiko, které se muselo USA podobat, aby se jim ubránilo, Jihoameričané se chtěli ve *Spojené státy jihoamerické* proměnit, aby se stali součástí stejné Evropy, jejíž součástí byl i mocný severoamerický hegemon. Projekt Spojených států jihoamerických navrhl v roce 1850 Domingo Faustino Sarmiento (Argentina, 1811 - 1888) ve svém díle „*Argirópolis*“. Ve snaze „načerpát evropskou krev a mentalitu“ také tkví původ jihoamerických imigračních projektů.

Brazílie jako jediná země získala nezávislost bez boje. V roce 1823 ji prohlásil nezávislou Pedro I., syn samotného portugalského krále Juana VI. Portugalského, který se sem uchýlil do azylu před napoleonskou invazí. Vzhledem k absenci osvobozovacího konfliktu později přijala spenceriánskou variantu pozitivismu, akcentující „přirozený růst“.

Hispanoamerický kontinent podrobil v tomto období sám sebe dvěma souvisejícím procesům, které L. Zea nazývá „*deslatinización*“²³⁹ a „*sajonización*“, čili ve snaze zbavit se tří set let kolonializace, jejíž výsledky nepovažovali Hispanoameričané za svou minulost, či spíše za minulost, na které by chtěli stavět, se přijetím pozitivismu svobodným rozhodnutím svých elit podrobili nové kolonizaci ať už ve snaze „*yankeeyi jihu*“ být nebo se *yankeeům* ze severu ubránit. Místo duše, jejíž zvláštnosti jim vtiskla nadvláda Španělska, chtěli získat duši, která jim byla cizí, na realitu, vytvořenou třemi sty lety odmítnuté historie se pokusili naroubovat výtvary ducha, který s ní neměl mnoho společného.²⁴⁰

²³⁸ J. B. Alberdi: „*Dnešní Evropa v Americe jen dokončuje práci Evropy středověké ... Nástrojem jejího současného vlivu ale už nebude meč, ani conquista*“, v: Leopoldo Zea: *Prólogo*, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XI.

²³⁹ „*Odlatinštění*“ hispanoamerické kultury kritizoval později Enrique Rodó.

²⁴⁰ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XII.

Předchůdci

Ve všech zemích, kde byl pozitivismus v 2. pol. 19. stol. přijat, existovali, jak už bylo řečeno, předchůdci z řad buržoazie, kteří svými spisy předjímalí zájmy své společenské vrstvy, často v pojmech podobných či identických s těmi, které potom patřily do arzenálu pozitivistické rétoriky, což této nové filosofii usnadňovalo nástup. Jde pravděpodobně o následek orientace Latinské Ameriky v této době na Británii²⁴¹, díky jejímuž vlivu se do Latinské Ameriky dostával jako filosofický proud utilitarismus Jeremyho Benthama a J. S. Milla, dalo by se říci „starší bratr pozitivismu“, s nímž má společné předchůdce v anglické filosofii. Mnozí tito „předpozitivisté“ se potom domnívali nalézat v pozitivismu svá vlastní slova, stejně jako byl na vážkách samotný J. S. Mill po svém setkání s Comtem a jeho pozitivismem. Španělského kolonizátora tito „emancipátoři“ jednomyslně odsuzovali za vytvoření intelektuálního prostředí, plodícího podřízenost a neschopnost vládnout vlastní zemi a využívat její zdroje, jak to vyjádřil již Simón Bolívar:

„Ve španělském systému, který platí stále a snad více než kdy dřív, nezastávali Američané ve společnosti jiné místo než to, které přísluší pracujícím otrokům, a když přece, tak jenom v postavení obyčejného spotřebitele; v takto omezeném prostoru existovala další šokující omezení: zákaz pěstování evropského ovoce, královův monopol výroby, zákaz zakládání továren, které existují ve Španělsku samém, výhradní právo na obchod dokonce s předměty prvotní potřeby, hradby mezi americkými koloniemi, aby se nemohly stýkat, nerozuměly si a neobchodovaly mezi sebou. Zkrátka chcete vědět, co je naším osudem? Pole pro pěstování indiga, obilovin, kávy, cukrové třtiny, kakaa a bavlny, odlehlé roviny pro chov dobytka, pustiny pro lov dravé zvěře, vnitrozemí k dobývání zlata, které nestačí ukojit ten chamtivý národ.

Náš stav je tak žalostný, že nenacházím srovnání v žádné jiné civilizované společnosti, jakkoli probírám jednotlivá období a politiku všech národů. Není urážkou a znásilněním lidských práv usilovat o to, aby země tak šťastně utvářená, rozlehlá, bohatá a lidnatá byla zcela pasivní?“²⁴²

Osvobozovatelé myšlení a civilizátoři považovali Ameriku za „retardovanou“ a kladli si otázku, jak vychovat novou generaci, schopnou

²⁴¹ Polišínský, Josef a spol.: *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha, Svoboda 1979. Str. 311.

²⁴² Simón Bolívar: „*Dopis z Jamajky*“, v: Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 32. Psáno 6. září 1815.

zaplnit mocenské vakuum v zemích bez pevných institucí, bez vlastní minulosti, mimo té otrocké, v zemích, kde improvizace byla zatím jediným dostupným prostředkem.²⁴³

Mezi předchůdce pozitivistů, kteří podrobili španělské dědictví uzavřenosti v důsledku katolicismu, jenž před útoky modernity svíral tísnivými obručemi jak metropoli, tak její kolonie a tak ji odsunoval mimo proud pokroku, ostré kritice, L. Zea řadí:

José Victorino Lastarria (Chile, 1817 – 1888)

„Investigación sobre la influencia de la Conquista y del sistema colonial de los españoles en Chile“, 1843.

„Lecciones de Política Positiva“

José María Luis Mora (México, 1794 - 1850)

„Revista política de las diversas administraciones que la República Mexicana ha tenido hasta 1837“, 1837.

Domingo Faustino Sarmiento (Argentina, 1811 - 1888)

„Civilización y Barbarie. Vida de Juan Facundo Quiroga. Y aspecto físico, costumbres y hábitos de la República Argentina“, 1845.

„Conflictos y armonías de las razas en América“, 1883; v této knize již Sarmiento uspořádal myšlenky mnoha pozitivistických proudů.

Juan Bautista Alberdi (Argentina, 1810 - 1884)

„Bases y puntos de partida para la organización política de la República Argentina“ 1852.

Francisco Bilbao (Chile)

„Sociabilidad Chilena“, 1844.

José Antonio Saco (Kuba, 1797 – 1879)²⁴⁴

„Memoria sobre la vagancia en la Isla de Cuba“.

Jak je patrné, někteří z těchto předchůdců v setkání s pozitivismem spatřili dodatečné filosofické potvrzení svých koncepcí.²⁴⁵

²⁴³ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XI.

²⁴⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIX.

²⁴⁵ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIX.

Osvícenský projekt proměňování reality rozumem

Simón Bolívar (1783 – 1830) byl předním členem osvoboditelské generace a prvním, kdo ve chvílích, kdy mohl odložit meč, přemýšlel a psal o budoucnosti Ameriky. Jeho slova o služebném místě kreolů ve španělském koloniálním systému se týkala zákazu metropole účastnit se války Španělska s Napoleonem, jehož invaze vyvolala první boje, které nakonec vyústily ve vzpuru proti kolonii. Španělské kolonie měly pokorně přijmout výsledek.²⁴⁶ Improvizaci viděl jako jediný prostředek k přechodu od podřízenosti ke svobodě; ten Evropa prodělala během staletí, ale Latinoameričané museli totéž zvládnout v rozmezí let, měsíců a dnů:

„Byli jsme posledními v řadě, přehlíženi a, řekněme to tak, jakoby nepřítomni ve světě, pokud jde o umění vládnout a spravovat stát. Nikdy jsme se nestali místokráli ani guvernéry, a pokud ano, tak jen ve výjimečných případech; arcibiskupy a biskupy jsme byli málokdy; diplomaty nikdy; vojáky pouze jakožto podřízení; šlechtici jen bez skutečných privilegií; nebyli jsme úředníky ani finančníky, a dokonce ani obchodníky to vše za přímého porušování našich zřízení.“²⁴⁷

Otázkou bylo, jak improvizovat. Bolívar srovnával nabytí svobody koloniemi s rozpadem římského impéria. Zatímco Řím asimiloval rasy a kultury, Španělsko se staralo jen o ovládnutí. Po rozpadu Říma se obnovily staré evropské národy v nové podobě, po rozpadu kolonií zbyly jen trosky, obývané kýmsi na půli cesty:

„... nejsme ani Indiáni, ani Evropané, nýbrž cosi mezi legitimními vlastníky země a španělskými uchvatiteli: zkrátka protože jsme rodilými Američany a naše práva jsou z Evropy, musíme je přizpůsobit právům této země, abychom se v našich krajích udrželi“²⁴⁸
...

Bolívar přiznával neexistenci *pozitivní* skutečnosti v Americe po rozpadu koloniálního systému a uvažoval o tom, že Amerika bude muset přijmout zřízení, které jí není vlastní. Jako osvícenec měl na mysli osvícenský program, jehož nejlepším ztělesněním pro něho byly Spojené

²⁴⁶ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: Pensamiento positivista latinoamericano. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIII.

²⁴⁷ Simón Bolívar: „*Dopis z Jamajky*“, v: Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 32.

²⁴⁸ Simón Bolívar: „*Dopis z Jamajky*“, v: Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 31.

státy a Evropa. Věděl, že to byl osvícenský rozum, který dovedl Evropu i USA do čela národů, proto si přál, aby se právě rozum střetl s americkou realitou a přetvářel ji; zároveň věděl, že si Amerika bude muset pomoci vlastní silou. Kromě nechuti obcházet problémy jednodušší cestou jej od pozdějších pozitivistů ostře odlišoval realismus a střízlivost. Bolívar si připouštěl bolestivou realitu své Ameriky a vycházel z ní; nepropadal urputné touze pozitivistů změnit ji za každou cenu. Velmi dobře si proto uvědomoval, že tyto dva vzory jsou prozatím mimo dosah Latinoameričanů.

Obyvatelstvem také zmítaly vnitřní rozpory a skrytá nenávist. Kreolové neměli práva srovnatelná s dobyvateli, ve vztahu k podrobeným masám však byli jejich pokračovateli. Mestici se cítili být odmítnuti svými iberskými otci, bez možnosti nalézt útěchu u mateřského lidu, který je odmítal jako tyrany; jelikož se chtěli podobat podobat svým iberským otcům, uráželi mateřský lid, jimi porobený a zubožený.²⁴⁹ Právě americké míšenectví, jiné, než míšení, které dalo vznik Evropě a USA, míšenectví, jehož složky zůstávají odlišné a bez integrace, vedlo Bolívara k názoru, že plody evropské kultury se nehodí do latinskoamerických rukou. Evropské či americké instituce, odpovídající duchu každodenních praktik, který je stvořil a umožňuje kdykoliv je pozměnit, nemohou být přijaty v tak nedotvořené americké realitě:

„Myslím, že lepší by pro Ameriku bylo přijmout Korán, než vládní systém Spojených států, ačkoliv je nejlepší na světě.“²⁵⁰

Právě protichůdná americká realita měla být podle Bolívara východiskem a rozum nástrojem jejího opracování. Jako politický prostředek navrhol Bolívar osvícený despotismus²⁵¹. Bolívarovým cílem bylo sjednocení; uvědomoval si ovšem, že nejednota se snadno může zvrhnout v anarchii a ta zase v despocii:

²⁴⁹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIV.

²⁵⁰ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIV.

²⁵¹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XV.

„Jsou to spíše národy než vlády, kdo nad sebou rozestírá tyranii.“²⁵²

To se také stalo, před Bolívarovou smrtí Amerikou zmítaly větší rozbroje než kdy předtím a zklamáný Bolívar zemřel s pocitem, že oral v moři.²⁵³

Civilizační projekt totální změny reality

Osvícenský program Bolívarův se postupem času změnil v civilizační projekt, zatížený bolívarovským předsmrtným pesimismem; mýty o neovladatelné Americe, rasovém konfliktu a *negativních* skutečnostech, které měly být odstraněny, aby Amerika mohla být zchráněna, našly konečné vyjádření v pozitivismu.

Juan Bautista Alberdi rozřal Ameriku na dvě poloviny – indiánskou, divošskou a barbarskou a evropskou, čili „*nás, kteří jsme se narodili v Americe a mluvíme španělsky, věříme v Krista a ne v Pillána (bůh Indiánů)*“. **Sarmiento** tento pohled ještě vyhrotil, když prohlásil, že defekty Indiána, černocho a Španěla se spojují v mestici, americkém člověku, vyňatém z civilizace a cizím pokroku. Jihoameričtí pozitivisté, na rozdíl od Mexičanů, kteří šli jinou cestou, kladli důraz právě na tento konflikt civilizace a barbarství, který zakládal realitu, jež měla být radikálně změněna.²⁵⁴ V době, kdy rasy byly pokládány za fixní skutečnosti a byly jim přiřítány zcela určité soubory vlastností, aniž by si autoři povšimli arbitrárnosti tohoto dělení, považovali jihoameričtí pozitivisté za nutnou transfúzi evropské krve, schopné eliminovat vliv krve amerických ras, které prokázaly neschopnost pokroku.

Vzdělávání jako cesta ke změně mysli

Řešení neutěšeného stavu společnosti a hospodářství navrhl například Mexičan **José María Luis Mora**, liberál, jehož slovník nejvíce

²⁵² Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XVII.

²⁵³ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XVII.

²⁵⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XIV.

předjímal pozitivistické vyjadřování.²⁵⁵ Postavil proti sobě do protikladu „*cuerpos*“ neboli zájmové skupiny starého režimu, vojáky a klér, skupiny podřizující stát svým zájmům pod heslem „*orden público y religión (veřejný pořádek a náboženství)*“ a tedy, podle Mory, rozbíjející společnost a „*hombres positivos (lidé pozitivní)*“, liberály, lidi reforem, jejichž heslo znělo „*libertad y progreso (svoboda a pokrok)*“. Mora uznával, že podloží mexického charakteru je španělské, ale dlouhý konflikt s metropolí, vedl k nenávisti ke všemu španělskému. Cílem „*hombres de progreso (lidí pokroku)*“ bylo zbavit zemi zbytků španělského vlivu, neboť poté, co se zbavili španělské nadvlády, zjistili, že jsou v zajetí španělských zvyků a institucí.²⁵⁶

Proti nim stáli dle Mory „*hombres de retroceso o statu quo (zpátečníci)*“, skupiny dědiců starého režimu, tvořené vojáky a klérem, které neměly zájem cokoliv měnit; liberály nazývali „*anarquistas y canallas (anarchisté a lůza)*“ a sami sebe „*hombres decentes y hombres de bien (slušní lidé, dobře postavení)*“. Těmto skupinám bylo zapotřebí vzít moc z rukou a to především tím, že jim měla být odňata výuka nových generací, protože tradiční koloniální výuka:

„... překrucuje a ničí základ všech přesvědčení, která konstituují pozitivního člověka ...“²⁵⁷

Mora proto navrhoval provést reformu sérií „*revoluciones mentales (myšlenkových revolucí)*“, které se měly šířit celou společností a měly změnit nejen názory určitých osob, ale celých lidových mas.²⁵⁸ Ještě důrazněji a s ohledem na potřeby již ustanovené buržoazní společnosti zásadu této reformy formuloval v roce 1852 Juan Bautista Alberdi:

„V našich vzdělávacích plánech musíme uniknout sofistům, kteří vytvářejí demagogy, i monarchismu, který produkuje otroky a

²⁵⁵ O Morově ovlivnění utilitarismem viz: Hale, Carles A.: *José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965), str. 196 – 227.

²⁵⁶ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXII.

²⁵⁷ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXII.

²⁵⁸ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXII.

pokrytecké charaktery. Ať klér vychovává sám sebe, ale ať se nesnaží formovat naše advokáty a státníky, naše obchodníky, námořníky a válečníky. Copak klér může předat naší mládeži obchodní a průmyslové instinkty, kterými má vynikat jihoamerický člověk? Copak donutí její ruce k té horečné aktivitě a podnikavosti, která z ní udělá *hispanoamerické yankeeye*?²⁵⁹

Mora ve své knize z roku 1837 nejen mluvil o „*hombres de progreso*“ a „*hombres de retroceso*“, ale také o nutnosti přejít od „retrográdnosti“ k „pokroku“ a předjímal nepochybné vítězství *pozitivních lidí*.

Zatímco Mora viděl v mexické společnosti vnitřní sociální konflikt, Sarmientův přístup rovnou část společnosti vyloučil:

„Před rokem 1810 byly v Argentinské republice dvě odlišné společnosti, vzájemně spolu bojující a neslučitelné, dvě civilizace: španělská, *evropská*, civilizovaná a druhá *barbarská*, americká, téměř indiánská.“²⁶⁰

Růst měst jen urychlil jejich střet, který měl skončit vítězstvím jedné z nich a pozřením té poražené. Úpěnlivá touha napomoci Argentině zmocnit se všech vynálezů, které vynesly do čela pokroku Evropu a USA – techniky, komunikací, továren, vedla argentinské i „civilizátory“ k myšlence změny mentality, ovšem prostřednictvím imigrace:

„Chceme, aby se v Americe usadila a aklimatizovala anglická svoboda, francouzská kultura, pracovitost Evropana a občana USA? Přivezme jejich živé kousíčky ve zvycích jejich obyvatel a zasadme je zde.“²⁶¹

Spojené státy získaly svobodu prací a vzděláním, jak řekl Sarmiento, v dobách, kdy španělské kolonie ničil kříž a Španělsko; dobytelská rasa vnesla do Severní Ameriky cnost pracovitosti, Španělé byrokracii a parazitismus. Tento životní styl José María Mora nazval „*empleomanía*“. Severoameričané podle Sarmienta nevpustili Indiány do svého společenského uspořádání a proto museli každý, i ten nejvšednější, úkol

²⁵⁹ Juan Bautista Alberdi, v: Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. IX.

²⁶⁰ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXIII.

²⁶¹ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXIII.

zvládnout vlastní pracovitostí, zatímco Španělé Indiány včlenili do koloniální společnosti, aby si mohli uchovat svůj lenošský životní styl. Vznikla společnost, plná servilních služebníků s lenochy na špici. Když lenoši odešli, zůstali jen služebníci. Jak řekl Chilan Bilbao, latinskoamerickou minulostí bylo Španělsko. A Španělsko, to byl středověk.²⁶² V roce 1880, ovlivněn rasovými úvahami sociálních evolucionistů a pozitivistů, se Sarmiento obával, zda američtí kreolové nemají vlivem přimíšení Indiánů, rasy se „zřetelně menšími mozky“ ještě menší mozek než Španělé poloostrovní. Američtí „progresisté“ stáli plni pesimismu před latinskoamerickou populací, složenou ze tří elementů, španělského, černošského a indiánského, ani jeden z nich nestál v čele vývoje ras, tak jak ho 19. století chápalo²⁶³, totiž v závislosti na rozvinutosti industrializace, druhé dva elementy byly stigmatizovány „prokázanou“ nízkou inteligencí, tedy s malou či žádnou možností zasáhnout do vývoje industrializace kontinentu a všechny tři neschopny vládnout si v rámci

²⁶² Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXI.

²⁶³ Odborně a historicky fundovanou analýzu vzniku této hierarchizace a jejího vývoje i související myšlenkové pozadí předložil Stephen James Gould ve své knize „*Jak neměřit člověka*“. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1995. Tato kniha je koncipována jako odborně – popularizační polemika s „Gaussovou křivkou“, autorů Charlese Murraye a Richarda Herrnsteina, v níž Gould nejprve z titulu své specializace vysvětlil podstatu faktorové analýzy a jeden ze způsobů jejího výkladu, na němž je postavena jím kritizovaná teorie „g²“ - obecného faktoru inteligence, čili inteligence, měřitelné jediným číslem. Svě odborné znalosti doplnil textovou kritikou mnoha vědeckých článků a pojednání respektovaných autorit 19. století, jako byli Broca, Galton, Lombroso nebo Goddard, Terman a Spearman, aby ukázal, jak byla tehdejší sociální nerovnost apriorním východiskem vědeckých teorií, které ji kodifikovaly, často aniž by tato arbitrárnost byla jakkoliv reflektována. Novým průzkumem výsledků doložil, jak někteří vědci ovlivňovali, či prakticky falšovali výsledky tak, aby odpovídaly apriorním rámcům, jako například Broca, když srovnával velikosti mozků mužů a žen, nebo když Goddard retušoval fotografie rodiny Kallikaků. Ukázal, jak nejoblíbenější metody 19. století pro rozřazování populace do vzestupné (nebo sestupné) lineární křivky dle ideje pokroku, jako byla kranioetrie a měření obsahu mozku, byly na začátku 20. století nahrazeny testy inteligence. Původní test inteligence byl vypracován Binetem za účelem zachycování dětí, které potřebovaly zvláštní pedagogickou pomoc, potom se však začalo s plošným testováním populace (prostřednictvím armády), přičemž smysl se v určité době postupně přesunul až ke snaze změřit každého člověka, samozřejmě vzhledem k jeho upotřebitelnosti v industriální společnosti, a podle čísla mu přiřadit nejlépe odpovídající povolání; jeden z psychometriků – Lewis M. Terman – dokonce doufal, že časem bude možno „určit minimální inteligenční kvocient, nutný pro úspěch v každém důležitějším povolání“ (str. 200). Gould poukázal na to, že v prostředí USA, tradičně vyzdvihovaném jako demokratické, měl během 2. pol. 19. stol. a v předválečném období, vzhledem k přítomnosti početné černošské, indiánské a další nebělošské populace, spencerovský pozitivismus, spolu se spektrem další soudobé filosofie a gobineauovského rasismu silný vliv na vytváření systemizovaných rasistických teorií, které měly přímé důsledky v životě určitých skupin lidí a které se v Evropě v této aktivně realizované podobě objevily až v průběhu II. SV; jde například o sterilizaci tzv. „moronů“. Ukázal také, jaký vliv měly tyto ideje na ovládání určitých skupin obyvatelstva, hlavně žen, černochů, ale i dalších (a jak bylo možno tyto skupiny libovolně zaměňovat, protože 1. místo v hierarchizační stupnici bylo vždy předem obsazeno). Patří sem také historie vynálezu rozřazení inteligence do stupňů, aby se při plošném měření americké populace v roce 1921 ukázalo, že průměrný mentální věk dospělého bílého Američana byl podle této škály 13, 08 let (str. 214), což vyvolalo řadu otázek a obav o genetický stav americké populace, tolik charakteristický pro euroamerickou civilizaci konce 19. a začátku 20. století.

demokratického systému.²⁶⁴ Úkolem argentinských „civilizátorů“ a „progresistů“, kteří si příliš neuvědomovali, že přijetím evropských hierarchických měřítek, založených na úrovni industrializace, odsoudili své země k prakticky stálé druhořadosti, bylo snažit se usnadnit fyzickou přítomnost imigrantů. Výsledkem bylo jednostranné prosazování průmyslu, silná imigrace, předávání podniků cizímu kapitálu, zvýhodňování cizinců na úkor domácích.²⁶⁵

Řád jako prostředek, pokrok jako cíl

Kromě prostředků k potýkání se s místní realitou v Comtově pozitivismu jako „doktríně středu“, smiřující protiklady, hispanoameričtí myslitelé viděli prostředek k vedení amerických společností, roztržitých dlouhými boji za nezávislost i mezi sebou, ke sjednocení.²⁶⁶

Jak už bylo řečeno, hispanoameričtí myslitelé viděli v pozitivismu filosofii, která by dokázala smířit svobodu s pořádkem, který ji zaručí.²⁶⁷ To byl zásadní problém přechodu od liberalismu k pozitivismu. Hispanoameričtí pozitivisté se považovali za pokračovatele tradic liberalismu, ale zároveň za *realisty*.²⁶⁸

Pozitivisté si přáli trvalou změnu až do hloubi společnosti. Konstituce, reformy, prohlášení, jejichž pomocí se snažili společnost měnit liberálové, byly příliš povrchní, jak řekl Justo Sierra, plavaly po povrchu, aniž by svými kořeny dosáhly dna.²⁶⁹ Byli přesvědčeni, že mají v rukou filosofický prostředek, kterým bylo lze tohoto cíle dosáhnout. Byli skálopevně přesvědčeni, že Comte (a později Spencer) prostředky takřka matematicky přesnými vyvodili nezvratné přírodní zákony pro optimální rozvoj společnosti, který chápali jako evoluci, postupný, pomalý a pracný, ale víceméně nezadržitelný růst, ohrožovaný dočasnými *disolucemi*,

²⁶⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXI.

²⁶⁵ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXV.

²⁶⁶ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVI.

²⁶⁷ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXI.

²⁶⁸ Hale, Charles A.: *José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965), str. 225.

²⁶⁹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXIV.

ztělesněnými v prvcích *retrográdnosti*. Přáli si evoluci, nikoliv revoluce a proto začali s kritikou liberalismu jako ideologie, která už splnila svůj účel (rozbití kolonie) a nyní bylo třeba nahradit ji novou myšlenkovou základnou, platnou pro celou společnost.²⁷⁰

Chtěli zničit zbytky koloniálního režimu, ale zároveň viděli důsledky romantické svobody pro svobodu liberálů – osvoboditelů, vedoucí v nekonečné občanské války, potyčky a anarchii. Chtěli přejít od destrukce, tak jak ji praktikoval „jakobínský“ či „romantický“ liberalismus osvoboditelské generace ke konstruktivnímu jednání a přitom zachovat svobody jimi dobyté. Chtěli ustanovit režim, který bude svobodu udržovat stejně jako ten starý udržoval porobení.²⁷¹ Zároveň v pozitivismu viděli filosofii, která měla na americký kontinent vnést ducha, který vytvořil svět, k němuž chtěli patřit, svět jednající již na základě vědy a techniky; jak napsal Justo Sierra, - postavit železnice, telegrafy, silnice a továrny, bylo národní *desideratum*.^{272,273} Spencerovskými pojmy řečeno, bylo zapotřebí přejít od společnosti *militaristické* ke společnosti *industriální*.²⁷⁴ Přitom zřejmě šlo o cosi jako optický klam, neboť pozitivismus sice přicházel ze zemí, které stály na špici rozvoje, ale počátky vědy jako takové byly dílem několika osamělých empiriků²⁷⁵, stejně tak jako průmyslová revoluce byla dílem armády nadšených samouků²⁷⁶, v každém případě šlo o aktivitu zdola, nikoliv o organizovaný podnik, sjednocený oficiální filosofií. Naopak vnášení techniky na americký kontinent ve většině případů (zřetelně je to vidět v mexickém prostředí) posílilo roli státu, který byl jejím promotérem.²⁷⁷

Nový řád, který by šel až za boje mezi konzervativci a „jakobíny“ či centralisty a federalisty hledaly v polovině 19. století liberální kruhy

²⁷⁰ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXV.

²⁷¹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXI.

²⁷² Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVII.

²⁷³ Rivero Alvisa, Daisy – Rojas Requena, Ileana: *Justo Sierra y la filosofía positivista en México*. La Habana, Editorial de Ciencias Sociales 1987. Str. 43.

²⁷⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVII.

²⁷⁵ Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001. Str. 97.

²⁷⁶ Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998. Str. 442.

²⁷⁷ Rivero Alvisa, Daisy – Rojas Requena, Ileana: *Justo Sierra y la filosofía positivista en México*. La Habana, Editorial de ciencias sociales 1987. Str. 39.

Portalesova Chile, dále Bolivie, Peru, Ekvádor, Kolumbie, Uruguay, karibské země i Brazílie, která díky odlišnému vývoji žádnou anarchii nepoznala. Realita těchto zemí byla prozkoumávána za pomoci intelektuálních nástrojů pozitivismu v jeho různých formách, na jejím základě byla navrhována politická řešení a hlavně v řadě zemí bylo reformováno školství za účelem „myšlenkové emancipace“.

Přijetí pozitivismu

Byl to právě **Juan Bautista Alberdi**, který v roce 1840 v Colegio de Humanidades v Montevideu proslovil přednášku, v níž použil termíny soudobé evropské filosofie (z nichž byl souběžně odvozen Comtův pozitivismus), v níž vyjádřil myšlenku, že Amerika by si měla osvojit filosofii, s jejíž pomocí by bylo možno převychovat Američany tak, aby byli schopni přejít ze zaostalosti k pokroku.²⁷⁸ Filosofii konkrétnosti, praktičnosti, s jejíž pomocí by bylo možno vyřešit problémy a změnit realitu, které se Latinoameričané chtěli zbavit. Objevuje se zde dvojznačnost přejímání cizích rámců a současně empirické pozornosti ke konkrétní realitě, typická pro pozitivistické aktivity.

Ve stejném roce se podobně vyslovil panamský **Justo Arosemena** v práci *„Apuntamientos para la introducción a las ciencias morales y políticas“*.²⁷⁹

Obecně je možno na americkém kontinentu konstatovat vliv podobných filosofických idejí, z nichž později vyšli Comte, Stuart Mill a Spencer, ať už to byl francouzský tradicionalismus, eklekticismus, utilitarismus nebo skotská škola a utopický²⁸⁰ socialismus v podání Saint – Simona, Benthamy, Jamese Mill, Benjamína Constanta, Cabanise, Lammenaise, Quineta, Micheleta, Lermeniera, Condillaca, Víctora Cousina, Jouffroye, Bonalda a dalších.²⁸¹

²⁷⁸ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXIV.

²⁷⁹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXV.

²⁸⁰ L. Zea používá označení „socialismo romántico“, v: Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXV.

²⁸¹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXV.

Lastarria nicméně dodal, že do roku 1868 nebyl Comtův „Kurs“ v Chile znám. Dokonce došlo k tomu, že jej v Hispánské Americe předběhl vliv Comtova žáka Littrého.²⁸²

Leopoldo Zea uvádí jako nejlepší zdroj informací o konkrétních okolnostech osobního setkání jednotlivých myslitelů s pozitivismem „*Diario Íntimo*“ **Jorgeho Lagarriguea**. Ten si jej vedl od roku 1874 do roku 1883, kdy již spolu se svými bratry **Juanem Enriquem** a **Luisem** a brazilskými pozitivisty patřil k americké pozitivistické ortodoxii.²⁸³

Vliv pozitivismu v jednotlivých zemích

Brazílie

Do brazilského prostředí vnesl pozitivismus **Pereira Barreto** (1840 – 1923). Brazílie neměla zkušenost násilných bojů, ale stejně jako zbytek kontinentu se cítila odříznuta od soudobého světového vývoje.²⁸⁴ Brazilská pozitivistická škola patřila k nejvlivnějším na kontinentu, dostala se, podobně jako v Mexiku, až do blízkosti vládních skupin.

Roku 1822 se Brazílie stala císařstvím, za Pedra II. roku 1850 získala Ústavu. Ovšem teprve válkou s Paraguayí (1865 – 1870) se dostala Brazílie do kontaktu s jinými politickými mentalitami na kontinentu, především uruguayskou a argentinskou.

Současně vláda vstoupila do konfliktu s církví, která brzdila rozvoj Císařství, konec občanské války v USA, zrušení otroctví a prohlášení Třetí republiky ve Francii roku 1871 způsobily, že v Brazílii získal převahu republikánský proud. V této době se zde také projevuje vliv pozitivismu, který stojí v pozadí dalších událostí jako bylo zrušení otroctví a vyhlášení republiky.

Centrem pozitivismu byla **Escuela Militar de Río**. Zdejší učitel matematiky **Benjamín Constant** (1836 – 1891) navázal při svém výkladu

²⁸² Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXV.

²⁸³ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVI.

²⁸⁴ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXVII.

brazilské historie v duchu pozitivismu na první impuls Luise Pereiry Barreta. Právě Escuela Militar hrála významnou roli jak v aboli, tak ve vyhlášení republiky, dvou krocích nezbytných předtím, než se Brazílie mohla zařadit do kolony latinskoamerických zemí na cestě k pokroku. Heslo brazilské vlajky „*Orden y progreso*“ je zkrácená verze Comtova „pozitivistického katechismu“: „*Láska, řád, pokrok*“.

Brazilští pozitivisté ovšem odmítli cestu „republikánské diktatury“ dle comtovské ortodoxie, od hispanoamerických pozitivistů se brazilští lišili důrazem na pozvolnou evoluci.

Brazilská pozitivistická ortodoxie, reprezentovaná **Miguelem Lemosem**²⁸⁵ (1854 – 1916) a **Raimundem Texeirou Mendesem** (1855 – 1927), ustanovila „Apostolado do Brasil“ a navrhovala pro Brazílii Ústavu podle Comtovy sociologie s trvalou funkcí diktátora, sjednocujícího výkonnou a zákonodárnou moc, kterou by předával jím vybranému kandidátovi, schválenému veřejností. Dále navrhovali odliku církve a státu, zrušení státního školství s výjimkou základního, právo svobodné diskuse, pod podmínkou podpisu autora a úplnou profesní svobodu danou zrušením všech vědeckých, technických a dalších titulů a privilegií. V souvislosti s tím, byli ortodoxní pozitivisté proti vytvoření univerzity jako elitářské instituce, bránící pokroku. Leopoldo Zea nazývá tento návrh *socialismem sui generis*.²⁸⁶ Parlament měl být jednokomorový a jeho jedinými povinnostmi mělo být ukládat daně a kontrolovat výdaje. Nakonec ovšem v brazilském vývoji převládl obvyklý výklad Comtova učení, snažící se o utvoření buržoazní společnosti, schopné industrializovat zemi.

Chile

Chilané viděli, jak konzervativní prezident Diego Portales skoncoval s anarchií tím, že Chile zavalil „tíhou noci“, podobnou té španělské, ale bez Španělska. Jeho režim nicméně odřízl zemi od zbytku světa a s tím chtěli skoncovat liberálové jako **Lastarria** a **Bilbao**. Lastarria později rozezna

²⁸⁵ Brazilskou pozitivistickou církev, kterou založil, lze nalézt na internetové adrese: <http://www.igrejapositivistabrasil.org.br/english/>

²⁸⁶ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XLVII.

kongenialitu svého myšlení s pozitivismem, ale vždy zůstal „neortodoxní“, neusiloval o „vědecké“ čili doslovné převzetí pozitivismu a s Comtem se rozcházel v hlavní věci – nechtěl nahradit jednu diktaturu druhou. Ve své práci *„Lecciones de política positiva“* vyjádřil svůj názor, že svoboda má být cílem pro celou společnost a nevíru, že je možno dosáhnout jí přechodem přes diktaturu, ať už dočasnou a míněnou sebeušlechtleji. Pozitivismem byl ovšem ovlivněn jeho názor na války za nezávislost, v nichž neviděl neschopnost Latinské Ameriky, vládnout si sama, ale výraz evoluce, který prodělávají americké národy; ovšem Chile dosud neudělalo rozhodný krok k odstranění koloniální společnosti, která přežívá v Portalesově režimu. Učinit jej, bylo cílem chilských pozitivistů. Navrhovali především zmenšit výkonnou moc, v níž viděli pokračování bývalé moci španělské koruny a zvýšit vliv moci zákonodárné

Později se pozitivisté v Chile podle věrnosti Comtově doktríně rozdělili do dvou skupin. Lastarria byl obklopen skupinou heterodoxních žáků, z nichž vynikal **Valentín Letelier**, oponujících autoritativnosti evropského pozitivismu, reprezentovaného bratry **Lagarriguy**.

Vítězství ve válce proti Peru a Bolívii nicméně přineslo Chile další utužení autoritativního režimu a výkonné moci, tentokrát pod vedením prezidenta Josého Manuela Balmacedy. Místo kroku k industriální společnosti, utužila militaristickou společnost, jíž se chtěli chilští liberálové zbavit.

V roce 1891 vypukl svár mezi prezidentem a Kongresem, který se Balmaceda snažil zakončit rozpuštěním Kongresu. Vojsko se postavilo na stranu prezidenta, námořnictvo na stranu Kongresu a krize přešla v ozbrojený boj. Osm měsíců poté Balmaceda rezignoval a spáchal sebevraždu. Letelier a jeho stoupenci, stojící na straně kongresu v tom viděli vítězství liberalismu a pozitivního ducha. Ne tak Lastarria, reprezentant evropské pozitivistické ortodoxie, který v roce 1890 ve svém díle *„Propuesta de solución para la actual crisis política“* napsal, že jedinou správnou možností řešení soudobé chilské krize je vítězství vlády, reprezentující pořádek nad Kongresem, reprezentantem chaosu.

Republikánská diktatura podle něho reprezentovala nejlepší způsob vlády, zatímco parlamentní demokracie ten nejhorší.²⁸⁷

Argentina

Po vítězství Juana Manuela Rosase v bitvě u Caseros roku 1852 se argentínští pozitivisté pustili do odstraňování negativní reality, popsané **Domingem Faustinem Sarmientem a Juanem Bautistou Alberdim**.

Roku 1868 nastoupil do prezidentského úřadu Sarmiento a rozhodl se uskutečnit svůj imigrační plán jako transfúzi nové *pozitivní* krve a prostředek, který umožní Argentincům osvojit si prostředky pokroku. Od roku 1870, kdy byla v Paraná založena **Escuela Normal**, započal také edukativní plán, šířící po Argentíně myšlenky vzdělání pro pokrok a svobodu v duchu Comtovy doktríny, upravené pro argentinské poměry.

Podle Sarmienta měla svoboda pramenit z vůle individua. Význačným učitelem na Escuela Normal byl italský imigrant **Pedro Scalabrini** (1848 – 1916), jehož výchovné metody si vzaly za úkol povzbuzovat iniciativu žáka jako základ této svobody.

Escuela Normal se svou svobodou interpretace byla centrem, z něhož vzešli argentínští pozitivisté. Jejich vůdcem byl **Alfredo Ferreira** (1863 – 1935), Scalabriniho žák, který zůstal věrný interpretační svobodě svého učitele.

Spolu s americkými učiteli, které povolal Sarmiento, se věnoval reformě školství. Z Comtovy doktríny, kterou nepojímal jako ucelenou soustavu, ale jako prostředek k pochopení reality, vyzdvihoval hlavně používání svobodného rozumu a relativismus, Comtem vyjádřený ve větě:

„Jediný absolutní princip zní, že všechno je relativní.“²⁸⁸

Brojil proti uniformizaci výuky, podporoval svobodnou diskusi a odmítal dokonce vliv státu na všeobecnou výuku²⁸⁹; zařadil se tedy

²⁸⁷ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXVII.

²⁸⁸ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXVIII.

²⁸⁹ Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXVIII.

k nejheterodoxnějším pozitivistům kontinentu, neboť odmítl účel Comtových dedukcí a ponechal jen metodu poznání.²⁹⁰

Uruguay

Rosasův pád zavínil v sousední Argentině také pád Manuela Oribeho, jehož podporoval. Také Uruguayci, částečně vlivem významných argentinských emigrantů jako byl Alberdi, se pokusili dohonit světový pokrok. Mezi léty 1865 – 1866 vedla Uruguay s Argentinou a Brazílií válku proti Paraguayi, což k uklidnění anarchie nepřispělo. Roku 1873 nastoupil do prezidentského úřadu José Ellauri a v jeho okolí se dostala k moci řada univerzitních intelektuálů, známých jako „**Girondini 73. roku**“²⁹¹. Byli ovšem poraženi vojenskou diktaturou Lorenza Latorreho, která vládla mezi léty 1875 – 1877 a která sebe samu představovala jako východisko z chaosu.

Uruguayská intelektuální elita si lámala hlavu s tím, proč byli „girondini“ poraženi a odpověděla si: protože se obraceli zády k uruguayské realitě. Z prostředí těchto nespokojenců v roce 1880 přišla nová generace, „**El Ateneo del Uruguay**“, která se pokusila utkat s diktaturou. Jako pozadí svého politického realismu přijala pozitivismus.

Jeden z ateneistů, **José Pedro Varela** (1845 – 1879), upřímný obdivovatel USA, kde studoval tamější výchovné metody, zastával názor, že je třeba proniknout mezi vojáky a přesvědčit je o účinnosti racionální myšlenkové obrody. Diktátorovi poslal svou knihu „*De la legislación escolar*“, kde na základě některých myšlenek pozitivismu vysvětloval, jak by mohla školská reforma skoncovat s anarchií. Latorre byl knihou nadšen a pověřil Varelu školskou reformou, která byla nakonec pod názvem „*Zákon o obecném vzdělávání*“²⁹² uskutečněna roku 1877. Kolegům z Atenea, kteří Varelův čin považovali za zradu, Varela vzkázal, že Latorre za tyranii nemůže, jelikož je spontánním plodem sociálního stavu Uruguaye. Se současnou diktaturou se tedy skoncovat nedá, ale dá se

²⁹⁰ Chalupa, Jiří: *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny. Str. 520.

²⁹¹ „Girondines del 73“. Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXIX.

²⁹² „Ley de Educación Común“. Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XL.

zamezit těm dalším. Ateneo jako pozitivistický tábor se ujalo urugayského školství a boje proti spiritualistům, idealistům, obviňujícím pozitivismus z demoralizace. Podle svědectví Ángela Flora Costy dosáhl pozitivismus v Uruguayi alespoň sekularizace smýšlení a vzdělání určitých částí populace.²⁹³

Kolumbie

I Kolumbie se potýkala s anarchií. Pomocí vzdělávací reformy se s ní pokusil skoncovat **Rafael Núñez** (1823 -1894), který byl prezidentem celkem třikrát (mezi léty 1880 – 82, 1884 – 86, 1887 – 1888). Podle jeho názoru vedl chaos v Kolumbii k dekadenci, vůči níž bylo zapotřebí postavit se obrodnou akcí. Roku 1880 pronesl na půdě Národní univerzity řeč, v níž vyhlásil nutnost přijmout logiku Johna Stuarta Milla a jako první stupeň politického vzdělání přijmout Spencerovu sociologii. Comtovu doktrínu odvrhl pro jeho zaujetí náboženstvím. V souladu se Spencerem tvrdil, že je nutno:

„... dokázat životní důležitost harmonie a postupnost pohybových zákonů, stejně jako spásnou potřebu hierarchického řádu pro každou složitější existenci a pro pokrok ... „²⁹⁴

V souladu se Spencerem vyložil i kolumbijskou historii: kolumbijská společnost kráčela evoluční cestou od heterogenního chaosu, vyjádřeného anarchií k homogenitě, vlastní vyspělé společnosti. Kolumbijci měli být vzděláni, aby byli schopni tohoto nevyhnutelného vývoje.²⁹⁵

Peru

Po prohrané válce s Chile roku 1879 došlo v Peru k prověřování národní identity. **Manuel González Prada** (1848 – 1918) učinil poznámku o tom, jak peruánské vojáky překvapilo, když viděli umírat chilské vojáky se jménem své vlasti na rtech, zatímco oni sami bojovali za svého caudilla

²⁹³ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. XL.

²⁹⁴ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XLI.

²⁹⁵ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XLI

a o národním pojmání společnosti neměli ani ponětí; znamenalo to, že v Peru dosud vládl středověký feudální systém? A jak, Chilané, kteří měli tutéž zkušenost anarchického vývoje z extrému do extrému, dokázali pod Portalesem tento krok, který jim zjevně dodal tolik síly, udělat? Manuel González Prada navrhoval svým krajanům, aby se vzdělávali v pozitivních vědách, které by jim pomohly „zmírnit tyranii přírody“, ovládnutím místní reality. Byl to právě on, kdo do peruánského prostředí vnesl myšlenky Comtovy, Millovy, Spencerovy, ale Darwinovy.

Vůči Indiánům zastával reformní postoj, domníval se, že jejich charakter byl zformován poslušností, k níž byli donuceni a doporučoval jejich aktivní včlenění do společnosti především prostřednictvím výchovy. Jeho pokrokové postoje dokumentuje jeho výzva:

„Situace Indiánů se může změnit dvěma způsoby - buď se srdce utlačovatelů obměkčí do takové míry, že rozeznají práva utlačovaného, nebo duch utlačovaných nabude mužnosti dostačující pro potrestání utlačovatelů. Kdyby indián nakoupil pušky a náboje za všechny peníze, které utratí za alkohol a *fiesty*, pokud by v koutě své chaty nebo v puklině skály schoval zbraň, změnil by podmínky, donutil by respektovat svůj majetek a svůj život. Na násilí by odpověděl násilím, trestaje pána, který mu zabavuje vlnu, vojáka, který jej zatýká ve jménu republiky, honákovi, který mu krade dobytek a tažná zvířata. Ať se indiánovi nekáže poníženost a rezignace, ale hrdost a vzpoura.“²⁹⁶

Zanechal také svědectví o jednom ze střetů mezi státní mocí, vyzbrojenou novou technikou a místním obyvatelstvem, ke kterému došlo v té době v Amantani, na jehož základě je možno představit si nepoměr sil a chápaní na rozhraní dvou světů a brutalitu takto vyvolaných střetnutí:

„Věrohodná a dobře informovaná osoba nám poskytla tato data o masakru v Amantani – po první inauguraci Piérola jako diktátora, indiáni z Amantani, ostrova na jezeře Titicaca zlynčovali kasika, který se dopustil toho nerozumu, že vyhlásil povinnost vojenských cvičení. Odpovědí bylo vyslání dvou válečných lodí, které prudce ostřelovaly ostrov od 6 hodin ráno do 6 hodin odpoledne. Vraždění bylo hrozné a dodnes se neví, kolik Indiánů bez rozdílu věku a pohlaví toho dne zahynulo. Stále ještě je vidět kostry, jak se bělají rozhozené v puklinách skal, jak smrt zastihla Indiány na útěku. K podobným

²⁹⁶ González Prada, Manuel: „*Naši Indiáni*“, v: Housková, Anna: „*Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur.*“ Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 89.

událostem v Llave a Huantě došlo v průběhu druhé Piérolovy vlády.²⁹⁷

O něco mladší generaci peruánských pozitivistů tvořili **Mariano Cornejo** (1866 – 1942), **Javier Prado y Ugarteche** (1871 – 1921) a **Manuel Vicente Villarán** (1873 – 1958). Pozitivistické pojmy vnášeli do diplomacie, politiky a školství. Cornejo vnesl do pozitivistické diskuse pojmy silně ovlivněné Lyellem a Darwinem.

Prado y Ugarteche zastával vůči Indiánům silně rasistické postoje, podložené darwinismem a doporučoval vliv „přirozeně slaboduchých“ Indiánů, kterému přičítal zaostalost celého Peru, eliminovat imigračními projekty.

Villarán také viděl v koloniální minulosti původ všeho zla, ovšem překonatelného výchovou. V názorech na postavení Indiánů se shodoval s Pradou. Kolonie podle Villarána udržovala ve školách nepraktickou literární výchovu, posílenou kastovním systémem, která způsobila, že Peruánci vynikali v byrokracii a bezpracném zisku, nikoliv v průmyslu. Na včlenění Indiánů do společnosti podle něho závisel osud Peru, *negativní* prvek neviděl v nich, ale v jejich utlačovateli.

Bolívie

Ve válce proti Chile přišla o přístup k moři, takže se rázem cítila ještě více odříznutá od světa, což zchladilo idealismus, vtištěný její politice samotným Bolíwarem. I zde došlo k hledání příčin porážky, opět za použití pozitivismu. Roku 1876 se zformoval kroužek „**Círculo Literario**“ a roku 1877 časopis, probírající pozitivistické přístupy a možnosti jejich uplatnění v bolivijské realitě. Comte, Spencer a především Darwin nabídli myšlenkové přístupy, Bolívie začínala od důtklivého průzkumu svého životního prostředí a jeho vlivu na společnost. Zprostředkoval je Bolivjec, žijící v Buenos Aires, **Nicomedes Antelo**, napájící se z pramene argentinského „civilizačního programu“. Vůči Indiánům zastával povýšený eliminační až exterminační postoj; navrhoval imigrací eliminovat jak

²⁹⁷ González Prada, Manuel: „*Naši Indiáni*“, v: Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004. Str. 85.

indiánskou, tak mestickou populací, protože obě zdržují Bolívii na cestě k pokroku.

Podobně **Alcides Arguedas** (1879 – 1946), který ve své knize „*Pueblo enfermo*“ zastával velmi pesimistické názory, odvozující ve Spencerovském duchu povahu člověka z krajiny, kterou obývá. V jeho pojetí byli Indiáni vlivem krajiny a kultury „negací člověka“, zřejmě proto, že u nich neshledával žádné z jím obdivovaných vlastností, vedoucích k pokroku: vůli, sílu ducha, inteligenci ani dobrotu. Nebýt Indiánů, byla by možná Bolívie na úrovni jiných, šťastnějších zemí. Paradoxně na druhé straně přiznal, že právě Indiáni byli nejpracovitější částí bolivijské společnosti:

„Bílí a mestici si přidělují vyšší úlohy. Jejich role, daná vyšší kulturou, je řídit; ale skoro nikdy tak, že by koordinovali různá úsilí nebo inspirovali myšlenkami. Také nepracují. Bohatnou. Kdo pracuje, to jsou Indiáni při zemědělských pracích. Po nich a inteligentněji, protože přitom využívají stroje a moderní vynálezy, pracují a obchodují *gringové*. Hodně jich přichází chudých, vyděděných, sledujících náhody svého osudu, ale se schopností šetřit, hospodařit, předvídat a s pojmem hodnoty času. Pracují, šetří, stírají ... a odcházejí se svým bohatstvím, aniž by v zemi zanechali něco podstatného. A nakonec to končí krvavým bojem o to nic, které nakonec končí ve špatných rukách vojenských vůdců a barbarských, despotických vojáků.“²⁹⁸

Ignacio Prudencio Bustillo (1895 – 1928) se postavil proti comtovskému, spencerovskému a darwinovskému pesimismu svých předchůdců. Zkritizoval „vesnické pozitivisty“ za to, že bez jakéhokoliv předběžného studia napadli církve, což vedlo pouze ke zformování antiklerikálů, aniž by myšlenky pozitivismu měly nějaký skutečný vliv na bolivijskou realitu, kromě prázdných gest, která měla do země vnést techniku, na kterou stejně nebyla připravená. V pozitivismu viděl nové možnosti, jdoucí až za návrhy Comtovy a Spencerovy. Ve stejnou dobu takto přemýšleli ve Francii Bergson a v USA James. Intuice se v jeho podání stávala jednou ze součástí lidského myšlení.

Venezuela

²⁹⁸ Arguedas, Alcides: „*La dictadura y la anarquía*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 363.

Centrem pozitivismu zde byla Universidad de Caracas mezi léty 1863 – 1866 díky **Adolfo Ernstovi** a **Rafaelu Villavicenciovi**, ovlivněným Comtem i Spencerem. Venezuelský pozitivismus tíhl k despotické verzi. **Laureano Vallenilla Lanz** napsal studii o césarismu, v němž viděl charakteristický rys Hispánské Ameriky. Další rozbor venezuelské reality za použití prostředků pozitivismu provedli Cecilio Acosta a César Zumeta.

Kuba

Karibská oblast zůstávala pod španělským vlivem velmi dlouho, prakticky až do války Španělska s USA roku 1898. Navzdory cenzuře se obyvatelé těchto zemí připravovali na vhodný okamžik k získání svobody sledováním soudobé filosofie i dění v sesterských zemích, které se osvobodily již na počátku 19. století. V roce 1898 konečně Kubánci dosáhli svobody, aby zjistili, že přešly pod kuratelu jiné velmoci – USA.

José Augustín Caballero (1765 – 1835), **Félix Varela** (1788 – 1853), **José Antonio Saco** (1797 – 1879) a **José de la Luz y Caballero** (1800 – 1862) patřili ke generaci předchůdců, díky nimž se na Kubu dostaly různé filosofické proudy, spíše bližší praktické Comtově doktríně, jako eklecticismus nebo filosofie konkrétna, upřednostňované před spiritualismem nebo hegelovským idealismem.

Enrique José Varona (1849 – 1933) používal pozitivismu k boji proti filosofiím, které mohly narušit mentální emancipaci Kubánců, jež měla předcházet nezávislosti. Vybral si především Spencerovy evoluční myšlenky, ačkoliv odmítl jeho kosmologii; stejně odmítl comtismus pro jeho přitakávání despotismu.

Jeho politickým oponentem byl **Rafael Montoro** (1852 – 1933), který, když byla poražena revoluce Carlose Manuela Céspedesese, snažil se dosáhnout pro Kubu autonomie bez plné nezávislosti na metropoli; vyzbrojen Hegelem se totiž obával, že Kubánci mohou dosáhnout nezávislosti dřív, než ji budou schopni používat, jako otrok v Hegelově příkladu. Hegela již předtím odmítl José de la Luz y Caballero, protože se mu zdálo, že zdržuje Kubánce od revoluce.

Idealisticky zaměřenému Montorovi odporoval realistický Varona použitím Spencerovy myšlenky evoluce. Desetiletá válka se Španělskem

nedokázala nic jiného, než snahu metropole držet se na ostrově všemi silami bez ohledu na okolnosti. Podle Varony revoluce není v rozporu s evolucí, pouze umožňuje její pokrok tam, kde se jí anachronické síly snaží zadržet a tím způsobí výbuch. Potom si kubánská společnost zase najde rovnováhu a bude pokračovat ve své evoluci.²⁹⁹

Portoriko

S kolonialismem se zde utkal filosof **Eugenio María de Hostos** (1839 – 1903). S pomocí liberálního spencerovského pozitivismu se pokusil o osvobození mysli Portoričanů; zabýval se poznáním místní reality a za účelem její proměny. Nesouhlasil s anexí Portorika Spojenými státy, považoval ji za přechod od jednoho kolonialismu k druhému. USA, země svobody, podle Hostose popřely samy sebe a své principy a anexe také zpochybnila principy latinskoamerického pozitivismu, který byl přijímán právě proto, aby se tyto země zařadily mezi národy, podobné severskému modelu; také proto, že odmítly Hostosovu ideu výuky, která by Portoričany připravila na vstup jako rovnoprávný nový národ, nikoli v podřízenosti, která jim byla určena.

Pozitivistický absolutismus

Osvícenský absolutismus osvoboditelské generace byl nahrazen absolutismem pozitivistickým.³⁰⁰ V inspiraci Comtem byl ve společnosti zakládán pořádek podle řádu přírody, protože dle anglického pozitivismu měl pořádek zaručit svobodu a růst společnosti. Lidé se měli naučit, že mají svobodu v rámci práv daných jim společností.

Tato práva přitom vlastně byla určena „vědeckými“ metodami samotných pozitivistů. Díky tomu a v rámci vtiskování tohoto nového pořádku společnosti se po celém americkém kontinentu objevily početné oligarchie, udržující „intelektuální diktatury“³⁰¹ - v Mexiku a v Argentině;

²⁹⁹ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XLIX.

³⁰⁰ Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXIV.

³⁰¹ Výraz Francisca Garcíi Calderóna. Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 602.

oligarchie hlídačů pořádku, který vyhovoval jejich společenské skupině – buržoazii a cílům, které sledovala.

I v částech, věnovaných přírodním vědám má v sobě Comtova doktrína silně autoritářské prvky, o Comtově politické inklinaci k despotismu, vyjádřené v jeho souhlasu s převratem Napoleona III. nebo v jeho obdivu k ruskému caru jako největšímu monarchovi křesťanstva, ani nemluvě; nepřekvapí proto, že na mnoha místech amerického kontinentu, například v Mexiku, se pozitivističtí liberálové semkli kolem silného muže, schopného zaručit pořádek, nutný podle jejich představ k práci, kterou chtěli ve společnosti vykonat a tak napomohli k diktatuře nebo diktátor využil těchto představ k posílení svojí moci.

V průběhu druhé poloviny 19. století se na hispanoamerickém kontinentu objevily základní pozitivistické vlivy, od comtovského, přes Spencerovský, až po sociální darwinismus a dokonce se utvořily nezvyklé kombinace, označované jako „neortodoxní“; mnoho z těchto autochtonních kombinací uvádí Evropany dodnes do rozpaků a ve své době vyvolaly nesmírné množství polemik a článků, stejně jako bojů. Nepřekvapí, že v prostředí tak vypjatém, nakonec došlo i k exkomunikacím. Brazilští a chilští ortodoxní pozitivisté odsoudili samotného Pierra Laffitta, vedoucího francouzské pozitivistické ortodoxie a žáka samotného Augusta Comta, když nechtěl potvrdit vyloučení jednoho brazilského člena, schvalujícího otrokářství, jakožto příliš drastický prostředek. Pozitivismu se používalo k nejrůznějším účelům: po válce Peru a Bolívie proti Chile poražení hledali v pozitivismu myšlenkovou rekonstrukci a obrodu, vítězové naopak prostředek k zastavení despotismu, který je v důsledku vítězství ohrožoval. V Brazílii, Uruguay, ale i v Chile pozitivismus napomohl republikánskému režimu. V Argentině Juan B. Justo a José Ingenieros použili pozitivismu Herberta Spencera, zkříženého s myšlenkami Karla Marxe, k utvoření základů svérázného socialismu k obraně proti spencieriánům Juanu Augustu Garcíovi a Josému Ramosu Mejíovi, stranícím „civilizačnímu“ táboru argentinských oligarchů. Právě tyto kombinace ovšem L. Zea

hodnotí vysoko jako výsledek konkrétní a kreativní aplikace teorie v hispanoamerickém prostředí.³⁰²

Dílo Comtovo, Millovo, Spencerovo i Darwinovo bylo různě míšeno, čištěno, nebo bylo kříženo s jinými vlivy, například s marxismem. O Comtově učení se mluvilo jako o „pozitivistickém katechismu“ a vskutku probouzelo vášně, podobné vášni náboženské. Skládaly se přísahy a pozitivismu se zasvěcoval život, jako to udělal Brazilec Miguel Lemos:

„Vrátil jsem se do Ria poté, co jsem před hrobem Mistra složil slavnostní přísahu, že zasvětim propagaci obrodné doktríny celý život a v Paříži jsem přijal svátost Osudu jako čekatel na kněze ... Tento slib zasvětit celý život propagaci nového náboženství³⁰³ nebyl v mých ústech prázdnou řečnickou ozdobou, ale výrazem upřímné a rozvážné vůle. Byl to opravdový *slib* v náboženském slova smyslu, kterému se nechci nikdy zpronevěřit.“³⁰⁴

³⁰² Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXX.

³⁰³ V orig. „religión“.

³⁰⁴ Lemos, Miguel: „El positivismo y el sofista Pierre Laffitte“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 177.

„Kdo nás chce pochopit,
musí si uvědomit, že jsme
jen kapitolou v knize
evropských utopíí.“

Octavio Paz³⁰⁵

III. MEXICKÝ POZITIVISMUS

Historická situace v Mexiku

Mexiko bylo jednou z prvních zemí latinskoamerického kontinentu, které vyhlásily samostatnost na španělské metropoli, k dosažení politické svrchovanosti však bylo zapotřebí dlouhého a komplikovaného období krvavých srážek, nejprve s představiteli španělské politické a vojenské moci, potom mezi liberály, snažícími se o formulování nových, občanských principů mexického státu a konzervativními skupinami, bránícími veměš své partikulární zájmy, spojené s bývalým stavem věcí. Poté, co liberálové v roce 1857 dosáhli vyhlášení tzv. *zákonů Reformy*, bylo Mexiko z popudu konzervativních skupin obětí francouzské invaze a konečné, nikým nezpochybnitelné svrchovanosti tak dosáhlo až v roce 1867.

Boj o nezávislost Mexika začal 16. 9. 1810 tzv. „*Prohlášením z Dolores*“ (*Grito de Dolores*), které vydal kněz ze stejnojmenné vesnice, otec Miguel Hidalgo y Costilla. Kromě sociálních důvodů (vyloučení kreolů a dalších skupin obyvatelstva z politiky a obchodu) byly hlavním politickým impulsem nejasnosti kolem legitimacy španělského panovníka, nejvyššího prvku, poutajícího kolonie k metropoli; po okupaci Španělska Napoleonem byli totiž dva. Tajná junta kolem otce Hidalgo v Querétaru tyto dva impulsy spojila v představě nezávislého Mexika, což tehdy nebyl ještě všeobecně rozšířený požadavek. Hidalgo přitom požadoval navrácení půdy občinám, což mu získalo podporu Indiánů. Vzpouře, jím vedená, našla ohlas v širokých vrstvách nejchudšího obyvatelstva – v některých chvílích otec Hidalgo disponoval až stotisícovou armádou, která bojovala jak proti španělským utlačovatelům, tak proti kreolům a dopouštěla se mnoha

³⁰⁵ Paz, Octavio: *Puertas al campo*. México, UNAM 1966. Str. 13.

ukrutností. Vyděšení kreolové se tedy přidávali na stranu místokrále a konečně 30. 7. 1811 byl otec Hidalgo popraven.

V jeho díle pokračoval jeho žák José María Teclo Morelos y Pavón, kterého sám jeho učitel poslal bojovat na jih země. Morelosovi se sice podařilo formulovat jasnější program nezávislosti, parlamentní formy vlády a sociálních reforem, který doprovázel slibem nedotknutelnosti soukromého majetku, ale podporu kreolů se mu nepodařilo získat. I on byl nakonec popraven 22. 12. 1815.

Mezitím byl Evropě poražen Napoleon a na španělský trůn byl znovu dosazen Ferdinand VII., který byl pevně rozhodnut pokračovat v silně konzervativní politice vůči koloniím. Fakt, že většina obyvatel místokrálovství Nového Španělska zůstala v bojích o nezávislost víceméně neutrální, vůbec nezohlednil, čímž proti sobě popudil mnoho bohatých kreolů, kteří si uvědomili, že svou loyaltou spíš ztratili. Augustín Itúrbide, který předtím porazil Morelose, se tedy dohodl s vůdcem zbytků partyzánských skupin na jihu země, kterého měl zlikvidovat, Vicentem Guerrerem a společně vyhlásili tzv. „*Plán z Igualy*“, umírněný návrh na nezávislou konstituční monarchii, zaručující zachování pozic katolické církve, nezávislost a jednotu kreolů a Španělů, eventuálně pod vládou někoho z Ferdinandových příbuzných. Všeobecná podpora tohoto návrhu vedla nakonec k tomu, že místokrál vyhlásil 24. 8. 1821 nezávislost Mexika.

Španělští Habsburgové „*Plán z Igualy*“ odmítli a císařem se 19. 5. 1822 stal Augustín Itúrbide. Podlehl však pozlátku císařské slávy a když téměř vyčerpал státní pokladnu a ztratil podporu všech částí obyvatelstva, byl roku 1823 generály Santa Annou a Guadalupe Victoriou donucen abdikovat a odejít do exilu. Roku 1824 se vrátil obnovit císařství, byl ale okamžitě zatčen a popraven.

Republikánská ústava federativního státu Mexika, již bez území dnešních středoamerických republik, byla vyhlášena 4. 10. 1824, prezidentem se stal Guadalupe Victoria.

Boj o nezávislost nebyl samozřejmě jen snahou získat politickou samostatnost na španělské metropoli, po získání nezávislosti ještě proběhlo období zápasů, často velmi krvavých, o vymanění společenských

institucí z ideologického vlivu reprezentantů bývalého režimu uvnitř mexické společnosti. Právě pozitivismus v druhé polovině 19. století tento proces dovršil a současně obrátil pozornost mexické společnosti k jiným problémům – snaze o společenskou kohezi a industrializaci země.

Období 30. - 40. let bylo spojeno se střety konzervativců a liberálů, komplikovanými navíc přecházením příslušníků obou skupin mezi stoupenci federalismu a centralismu. Z nejisté politické situace profitoval svým oportunistickým přístupem generál Santa Anna, jehož pády a návraty do čela státu poznamenaly celých 20 let od jeho prvního jmenování do prezidentské funkce roku 1832 až do jeho emigrace roku 1855.

Nejzásadnější charakteristikou těchto skupin byl jejich vztah k církvi. Konzervativci bránili katolickou církev nejen jako náboženskou instituci a ochránkyni tradičních hodnot, ale obhajovali také její práva být aktivním hráčem v oblasti politiky a hospodářství. Naopak právě politika a hospodářství byly oblasti, z níž se liberálové snažili církev vyšachovat, i když jinak uznávali užitečnost (nejen katolické) církve v náboženské a sociální oblasti. Snažili se však o naprostou sekularizaci státu.

V tomto období Mexiko prodělalo několik zahraničních invazí a územních ztrát; roku 1829 španělskou a roku 1838 francouzskou. Nejzávažnější ovšem byly pohraniční spory se Spojenými státy, v jejichž rámci Mexiko v roce 1836 ztratilo území Texasu a po válce v letech 1846 – 1848 polovinu území, náležející dnes jihovýchodu USA. V závěru války jednotky generála Scotta po bojích u Churrubusca a Chapultepecu obsadily mexické hlavní město.

Po poslední diktatuře generála Santa Anny v pol. 50. let došlo k definitivnímu střetu mezi liberály a konzervativci, která začala tzv. *zákony Reformy*, jež byly vítězstvím liberální strany a nastolením občanských principů ve struktuře státu.

Šlo o federální ústavu, výrazně proticírkevní dokument, v duchu liberálních tradic kladoucí důraz na obranu individuálních zájmů. Předcházela jí roku 1856 tzv. „*Lerdův zákon*“ o uvolnění majetkových vztahů, na jehož základě přešel majetek civilních korporací a církevních korporací do rukou jednotlivců, současných majitelů, ale církev už nadále neměla právo vlastnit půdu a nemovitosti. Zákon měl za úkol omezit finanční základnu

církve a uvolnit do té doby nepřevoditelný majetek. Postihl bohužel i indiánské občiny a rozpoutal vlnu spekulací a podvodů, z nichž vyšli ještě posílení bohatí podnikatelé, vojenští velitelé, latifundisté, finančníci a lichváři. Na venkově se často přešlo z produkce pro vlastní spotřebu k produkci ve velkém, posílil se peonát – tedy připoutání bezzemků k půdě velkostatku, umožňující téměř bezmezná vykořisťování. Byla schválena také nová ústava silně inspirovaná Spojenými státy – Mexiko zůstalo federativním státem s velkými pravomocemi guvernérů uvnitř státu, občané si byli rovni, veškeré otroctví a privilegia byla zrušena, zaručena byla svoboda slova, tisku, vyznání, bylo ustanoveno moderní rozdělení státní moci, hlavu výkonné moci představoval prezident, volený na čtyři roky.

Postižení konzervativci se s ní nesmířili a od roku 1858 do roku 1861 vedli tzv. „*válku o Reformu*“ nebo též „*tříletou válku*“, která skončila jejich porážkou a vítězstvím liberálů v čele s Benitem Juárezem.

Konzervativci se však nevzdali a konspirovali s věřitelskými mocnostmi Mexika. Poté, co prezident Juárez uvalil na splácení dluhu moratorium, Španělsko, Anglie a Francie podnikly na území Mexika invazi. Zůstala nakonec jen své zájmy sledující Francie, pod jejíž ochranou konzervativci zvolili císařem Maxmiliána Habsburského. Císařství se udrželo do roku 1867, kdy prezident Juárez zvítězil a Maxmiliána nechal popravit.³⁰⁶

Právě v tomto roce byl do Mexika uveden pozitivismus a byla provedena první školská reforma, v jejímž rámci byla do Mexika cíleně uvedena Comtova soustava věd jako základ vzdělávání.

Přijetí pozitivismu v Mexiku v roce 1867

Cílem této části práce je ukázat způsob, jakou cestou byl pozitivismus do mexické společnosti vnesen, proč v něm lidé, kteří tak učinili, spatřovali doktrínu, přínosnou pro tehdejší mexickou společnost a především na několika textech ukázat, jakým způsobem byly pozitivistické myšlenky pro mexické prostředí modifikovány a poukázat také

³⁰⁶ Zpracováno podle: Opatrný, Josef: *Mexiko. Stručná historie států*. Praha, Libri 2003. Str. 82 – 121. Kašpar, Oldřich – Mánková, Eva: *Dějiny Mexika*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999. Str. 148 – 201.

prostřednictvím soudobé kritiky na pozitivní i negativní důsledky přijetí této filosofie. Jádrem je rozbor dvou zásadních textů Gabina Barredy „*Občanské řeči (Oración Cívica)*“ a pojednání „*O morální výchově*“, na podkladě textů Augusta Comta, rozebraných v první části této teze, a již klasické práce Leopolda Zey: „*El positivismo y la circunstancia mexicana*“, jehož cílem je nastínit, jak mohl vypadat alespoň v počátcích mechanismus učebního plánu Národní přípravné školy, jejímž zakladatelem a ředitelem Gabino Barreda byl. Úryvky ze vzpomínek několika slavných absolventů této školy, Josého Vasconcelose a Alfonsa Reyese naznačit význam, který tato škola měla pro mexickou společnost 2. pol. 19. a počátku 20. století. Závěrem jsou zmíněny některé práce Williama D. Raata, který v 70. letech podrobil kritickému rozboru Zeovu tezi o pozitivismu jako oficiální doktríně porfiriátu.

První generace mexických pozitivistů

Titul „prvního mexického pozitivisty“ náleží Pedru Contrerasovi Elizaldemu³⁰⁷. Když v Paříži studoval medicínu, stal se žákem profesorů Robina a Segonda, dvou přímých žáků Augusta Comta, kteří v něm projevíli zájem o pozitivismus, takže začal Comtovy přednášky v Kardinálském paláci navštěvovat také. Přivedl do nich i svého známého, Gabina Barredu, který v Paříži dokončoval studia medicíny. Barreda se

³⁰⁷ **Pedro Contreras Elizalde** (1823/1824 Cádiz – 30. 3. 1875)

„První mexický pozitivista“.

Ačkoliv byl španělského původu, za svou vlast považoval Mexiko. Jeho otec byl přesvědčený realista a když Bolívar porazil jeho stranu ve Venezuele, emigroval do Mexika, pád monarchie jej potom donutil k dalšímu ústupu do španělského Cádizu. Zde se narodil Pedro Contreras Elizalde. Jeho matka, původem z Yucatánu se po svém ovdovění vrátila do Mexika, ovšem Pedro, který ve Španělsku studoval medicínu, pokračoval nejprve v Cádizu, později v Paříži, kde začal být na Lékařské fakultě žákem dvou lékařů, kteří sami byli přímými žáky Augusta Comta. Jejich prostřednictvím se dostal do kontaktu s Comtem a vstoupil roku 1848 do Pozitivistické společnosti a o osm měsíců později byl jedním z prvních členů spolku předplatitelů, první a jediný na americkém kontinentu. Do kurzů Augusta Comta přivedl Gabina Barredu a později probudil v prezidentu Juárezovi úctu a zájem o Comtovy žáky. Později Comtovi přivedl dalšíhožáka, Španěla, J. S. Floreze, který založil pozitivistický list *El Eco Hispano – Americano*, který měl vliv v Mexiku, Chile, La Platě a Brazílii. Když Elizalde musel pro nedostatek financí opustit studia, Florez ho najal jako agenta svého listu a Contreras v této funkci objel Venezuelu a Mexiko. V roce 1855 Contreras naposledy navštívil Paříž a potom se již natrvalo vrátil do Mexika. V roce 1855 se zde seznámil s Juárezem a přidal se do jeho politické suity. V roce 1856 byl zvolen jako poslanec do *Congreso Constituyente* za Yucatán, kde se zúčastnil schvalování zákona o konfiskaci majetku civilních korporací a církví a také schvalování Ústavy republiky z roku 1857 (Reforma). O rok později se stal Juárezovým zetěm. Doprovázel Juáreze po celou dobu francouzské intervence. Po vítězství nad Francouzi byl Contreras Elizalde mezi roky 1861 a 1863 vedoucím oddělení veřejného vzdělávání příslušného ministerstva, znovu zastával stejný úřad mezi roky 1867 až do své smrti roku 1875. Stal se Juárezovým zetěm.

Zdroj: Aragón, Agustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 199 – 232.

potom vrátil do Mexika s téměř všemi knihami nejen Comtovými, ale i ostatních pozitivistů. Barreda byl výborný student medicíny a velmi aktivní a pokrokový lékař, který neváhal do své praxe zavádět nejrůznější novinky, ať už šlo o novinky z oboru nebo právě o pozitivistické postoje. V této době podle svědectví Augustína Aragóna, jednoho z pozdějších ortodoxních pozitivistů, byli v Mexiku, kromě Barredy, pouze dva až tři další lidé, kteří měli nějakou povědomost o pozitivismu.³⁰⁸ V době *Druhého císařství*, které ho chtělo jako odborníka zaměstnat ve svých službách, se Barreda stáhl do Guanajuata, kde se ponořil do studia Comtových knih, jehož výsledkem byl výklad mexické historie, který byl obsahem jeho slavné „*Občanské řeči*“ (*Oración cívica*), která dodnes patří k pracem, citovaným mezi vlivnými mexickými spisy. Právě tato řeč, proslovená v Guanajuatu 16. 9. 1867 byla hlavním důvodem, proč prezident Juárez, který právě zvítězil nad interventy a nechal popravit císaře Maxmiliána, pohnula k tomu, aby Gabina Barredu ustanovil členem komise, která měla reformovat mexické školství. Do čela komise jmenoval ministr školství Antonio Martínez Castro Francisca Díaze Covarrubiase. Jejími dalšími členy, kromě Barredy, byli právě Pedro Contreras Elizalde, Ignacio Alvarado a Eulalio M. Ortega.³⁰⁹ Kromě posledně jmenovaného, který byl aktivním katolíkem, byli všichni ostatní žáky Augusta Comta.³¹⁰

Výsledkem práce této komise byl nakonec zákon o veřejném školství (*Ley de Instrucción Pública 1867*), který byl publikován 2. 12. 1867.³¹¹

Součástí tohoto zákona bylo zreformování školství od základních škol, až po školy profesionální, včetně nově zřízené **Národní přípravné školy (Escuela Nacional Preparatoria)**, jejímž ředitelem se Barreda stal a zavedl na ní učební program, založený na pozitivismu.³¹²

Pedro Contreras Elizalde, přesvědčený pozitivista, se roku 1867 oženil s dcerou Benita Juáreze; jeho vliv na prezidenta a respekt, který ke svému věrnému spolupracovníkovi a později příbuznému, Juárez cítil,

³⁰⁸ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 208.

³⁰⁹ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 55.

³¹⁰ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 213.

³¹¹ González, Luis: „*Liberalismo triunfante. (Acción modernizadora)*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 651.

³¹² Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 55.

uvádí Augustín Aragón jako jednu z příčin, proč Juárez začal věnovat tomuto kroužku pozitivistů pozornost.³¹³

Druhou okolností, která podle Aragóna mohla Barredovi dopomoci k místu v komisi, bylo jeho příbuzenství s rodinou Díazových Covarrubiasových, respektovaných liberálů, poté co se roku 1862 oženil s Adelou Díazovou Covarrubiasovou.

Jeden Díazů Covarrubiasů, Francisco, byl totiž prezidentem jmenované komise³¹⁴, kromě toho byl uznávaným mexickým astronomem, který v rámci své profese navštívil například Japonsko a své dojmy pak svým spoluobčanům zprostředkoval deníkem z cesty.

Jeho bratr José María Díaz Covarrubias od roku 1868³¹⁵ čtyři roky³¹⁶ ministrem školství, který jako jediný otevřeně zastával pozitivistické pozice, v úvodu své knihy „*Veřejné vzdělávání v Mexiku*“ („*Instrucción pública en México*“) vyložil Comtovy názory v této oblasti.³¹⁷

Další z bratrů Díazových Covarrubiasových, Juan (1837 – 1859), si získal renomé jako básník a autor tří románů. Byl zastřelen ve věku pouhých 22 let konzervativci generála Márqueze (straníků Miramóna a Mejíi), když ošetřoval na Tacubaye zraněné.³¹⁸ Získal tak přezdívku „Básník mučedník“ a po vítězství liberálů přinesl své rodině pověst těch, kteří se obětovali pro vlast.

Nicméně rozhodujícím důvodem, proč se prezident Juárez rozhodl jmenovat Barredu, který ostatně dodával základní nápady pro práci komise,³¹⁹ byla jeho guanajuatská řeč. Jak už bylo poukázáno, Comtova doktrína sebe samu prezentovala jako filosofii pokroku a modernizace prostřednictvím vědy a industrializace a Juárez, už vzhledem k tomu, že byl jediným mexickým prezidentem, který se dostal na místo hlavy státu

³¹³ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 212.

³¹⁴ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 213.

³¹⁵ Gonzáles, Luis: „*El liberalismo triunfante*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 651.

³¹⁶ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 212.

³¹⁷ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 212.

³¹⁸ Martínez, José Luis: „*México en busca de su expresión*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 727.

³¹⁹ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 55.

z nehlubší bídy, byl zase hluboce přesvědčen, že právě modernizaci, industrializaci a zlepšení školství země potřebuje. Linie pokroku potom pokračovala přes Lerda de Tejadu až k Díazovi, přitom s klesajícím nábojem pokroku a humanity a rostoucími prvky pragmatismu.

Positivismus byl do země introdukován v okamžiku kulminace a vítězného zakončení vnitřních bojů, byl tedy přijat v celé šíři jako společensko - morální doktrína, která měla zkonsolidovat společnost prostřednictvím její názorové unifikace. Mělo k tomu dojít tak, jak si přál sám Comte i J. M. L. Mora ve svých představách o vytváření „nového“ sekulárního občana – prostřednictvím školství.

Ignacio Alvarado, Pedro Contreras Elizalde, Francisco Díaz Covarrubias, José Díaz Covarrubias a Gabino Barreda byli první generací mexických pozitivistů, poslední čtyři jmenovaní spolu udržovali úzké vztahy, smrt Barredy měla dokonce vliv na předčasnou smrt Josého Díaze Covarrubiase.³²⁰

Cože tedy Gabino Barreda v Guanajuatu nabízí?

Barredova³²¹ „Občanská řeč“

³²⁰ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 212.

³²¹ **Gabino Barreda** (19. 2. 1820 Puebla – 10. 3. 1881 México)

Vnesl do mexické společnosti pozitivismus jako základ vzdělávacího systému v období konce a přelomu 19. století, je považován za jednoho z nejvýznamnějších reformátorů vzdělávacího systému v novodobých dějinách Mexika.

Narodil se v Pueble, ale ještě jako dítě se s rodiči přestěhoval do hlavního města, kde se zapsal do Colegia de San Ildefonso a navštěvoval právnické přednášky na univerzitě. Titul právníka však nezískal, protože zájem o přírodní vědy jej přiměl pokračovat ve studiu chemie na *Colegio de Minería*. V roce 1843 začal studovat medicínu v *Escuela de Medicina* s podporou tamějších učitelů, kteří v něm objevili výjimečný talent v tomto oboru. Protože nebyl spokojen s přílišnou specializací studia na této škole, přestoupil na *Facultad de Medicina de México*, kde studoval s výjimečným prospěchem se samými výbornými mezi léty 1843 – 1847. Obdržel zde všechny prémie, dvakrát vyhrál v soutěži v oboru praktických cvičení z anatomie a dva roky potom zastával funkci pomocníka nantomického demonstrátora. Zde ho zastihlo vypuknutí války se Spojenými státy a Gabino Barreda vstoupil jako dobrovolník do armády, kde sloužil u městské posádky jako armádní chirurg bez nároku na odměnu, o což sám požádal. V bitvě u Molino del Rey v roce 1847 se dostal do zajetí. Po skončení války roku 1848 znechucen a unaven odjel do Paříže dokončit studia medicíny. Zde byl mezi roky 1849 – 1851 přímým žákem Augusta Comta, který 11.3.1849 otevřel v Kardinálském paláci „*Kurs filosofie o obecných dějinách lidstva*“. Do kurzů jej přivedl jeho známý Pedro Contreras Elizalde, budoucí Juárezův zeť. Comte měl na Barredu převratný vliv. V okamžiku prvních přednášek Comtovým myšlenkám nerozuměl; podle Augustína Aragóna mu to neumožňovala jeho dosavadní metafyzické vzdělání, ovšem hluboce na něj zapůsobilo morální pozadí nového náboženství. Do Mexika se vrátil v roce 1851 s šesti svazky Comtova Kursu pozitivní filosofie, všemi jeho dalšími spisy a mnoha dalšími díly, náležejícími do Pozitivistické knihovny. Až do roku 1857 sháněl všechna díla Augusta Comta. Po návratu do Mexika roku 1851 získal titul lékaře a vyučoval filosofii, medicínu, historii, anatomii a patologii. Přitom již do přednášek zaváděl pozitivistické postoje. Mezi léty 1851 a 1858 byl Barreda několikrát zvolen sekretářem Mexické lékařské akademie (*Academia de Medicina de México*) a nakonec se roku 1871 stal jejím viceprezidentem. Roku 1863 vydal Barreda malou studii „*O morální výchově*“ („*De la educación moral*“). V této době v Mexiku kromě Barredy a Contrerese žily dvě až tři další osoby, mající určitou povědomost o Comtově díle. V roce 1862 se Barreda oženil s Adelou Díazovou Covarrubiasovou, pocházející z vlivné mexické rodiny. Její

Své posluchače Gabino Barreda oslovil „spoluobčané“³²² a svůj proslov uvedl citátem svého pozitivistického mistra, Augusta Comta:

„V bolestných srážkách nám vzniká nezbytně současná anarchie, filosofové, kteří ji předvídali, budou již připraveni vhodně vyvodit společenská ponaučení, která musejí nabídnout všem.“³²³

Když se tedy takto nepřímou vedl jako filosof, který má k dispozici řešení nejpodstatnějších soudobých otázek, Barreda svým spoluobčanům předestřel nástin mexické historie od počátků boje za nezávislost až po současnost. Historii jako takovou, přitom představuje jako souvislý proces, v jehož rámci působí síly, které se řídí zákonitostmi, jež je možno z procesů odvodit, učinit historií vědou, která potom bude schopna děje

otec, José Díaz Covarrubias byl čtyři roky ministrem školství a jako jediný otevřeně hájil pozitivistickou doktrínu; jeho brat byl též adeptem Comtova učení. Barreda měl s Adelou čtyři děti, z nichž nejstarší Horacio později také patřil mezi mexickou pozitivistickou ortodoxii. V roce 1863, v době Druhého císařství Maxmiliána Mexického se přestěhoval do Guanajuata. Zde v ústraní studoval dovezené knihy a v jejich duchu se podrobil tvrdé sebevzdělávací a meditační disciplíně, počínaje matematikou a comtovskou morálkou konče. Kromě toho dál praktikoval medicínu, v jejímž rámci neustále zaváděl různé moderní novinky jako chloroform, homeopatii, zvláštní druhy výživy. Maxmiliánovo císařství se jej několikrát pokusilo získat do svých služeb, což Barreda jako zarytý vlastenec odmítal. Po pádu císařství roku 1867 Barreda v Guanajuatu proslovil slavnou „Občanskou řeč“ („Oración Cívica“) a stal se spolupracovníkem prezidenta Benita Juáreze, který roku 1867 vydal zásadní zákon o reformě mexického školství v laickém smyslu, v jehož rámci byla založena Escuela Nacional Preparatoria (Národní přípravná škola), jejímž ředitelem se Barreda stal. Stál také v čele katedry logiky, aniž by přestal vyučovat obecné patologii na Escuela de Medicina, kromě toho byl osobním lékařem Benita Juáreze, který 18. 7. 1872 zemřel v jeho náručí. Přitom se ještě aktivně účastnil politiky. Několikrát se stal členem poslanecké sněmovny; jeho silná osobnost i široký rozhled a osobní kultivovanost otevíraly pozitivismu v Mexiku cestu nejen mezi elity zainteresované na chodu státu, neúnnavnost se kterou se pro tuto filosofii snažil získávat nové stoupence však proti němu vzbudila opozici liberálů rousseauovského ladění a katolíků, na jejíž nátlak ho nakonec prezident Porfirio Díaz roku 1878 jmenoval mexickým velvyslancem v Německu. Téhož roku se ve Stockholmu jako zástupce Mexika účastnil Mezinárodního kongresu o trestním právu, potom dostal v Německu ocenění za praktické vyřešení složité chirurgické operace. Politická práce jej sice odváděla od jeho propagace pozitivismu, zato mu umožnila roku 1880 znovu navštívit Paříž a setkat se s Pierrem Laffitem. Právě tehdy, 22. Guttenberga (2. 9. 1880) jej u Laffitta zastihl další z latinskoamerických pozitivistů, Chilán Jorge Lagarrigue a zanechal o setkání toto svědectví: „Přišel ho navštívit jeden Mexičan, Gabino Barreda, který se s pozitivismem seznámil prostřednictvím svého krajana Contrerase, přímého Comtova žáka. Ale zdá se, že jeho pozitivismus je jen intelektuální.“ Po návratu do vlasti začal propagovat náboženství Humanity, zejména v přednáškách pro ženy, ovšem k tomuto úkolu mu byl vyměřen již jen krátký čas, protože roku 1881 zemřel v důsledku vážné choroby zaživacího traktu. Jeho syn Horacio Barreda poskytl řadu cenných informací ze zákulisí a soukromé sféry mexických pozitivistů. Gabino Barreda založil také *Sociedad Metodófila*, další prostředek k zavádění pozitivismu do mexické společnosti. Na základě jeho myšlenek založili jeho následovníci *Vědeckou stranu (Partido Científico)*. Gabino Barreda zavedl dodnes platné hesla „Amor, Orden, Progreso“ Zdroj: Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 55. Aragón, Augustin: „A la memoria del Dr. Gabino Barreda“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 199 – 232. José Vasconcelos: „Don Gabino Barreda y las Ideas Contemporáneas“, v: Caso, Antonio – Reyes, Alfonso – Henríquez Ureña, Pedro – González Peña, Carlos – Escofet, José – Vasconcelos, José: *Conferencias del Ateneo de la Juventud*. México, UNAM 1962. Str. 97 – 113. Lagarrigue, Jorge: „Trozos del diario íntimo“, v: Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 143 – 161.

³²² „Conciudadanos“, v: Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 276.

³²³ „Dans les douloureuses collisions nous prépare nécessairement l'anarchie actuelle, les philosophes qui les aueont prévues, seront déjà préparés à y faire convenablement ressortir les grands leçons sociales qu'elles doivent offrir a tous.“

předvídat a doporučit nejvhodnější řešení vzniklé situace. Pokud by bylo možno z událostí předvídat - bylo by potom možno také měnit realitu a to je vpravdě cílem pozitivistické filosofie „*Savoir pour prévoir, prévoir pour travailler*“:

„Spoluobčané, v revoluční krizi, která otřásá celou zemí od památného prohlášení 16. září roku 1810, když vidíme požár, způsobený jiskrou, na první pohled bezvýznamnou, vykřesanou šedesátiletým starcem v jedné zapadlé vesnici, zvané Dolores; pokud pomyslíme, že poté, co bylo dosaženo toho, co se zdálo být jediným cílem tohoto ohně, planoucího ve všech částech země, chci říci, oddělení Mexika od španělské metropole, požár strávil již celé dvě generace a po padesáti sedmi letech pořád doutná, svatá a naléhavá povinnost vyvstává pro toho, kdo nevidí v historii jen soubor nesouvislých a prapodivných skutků, vhodných pozornosti leda romanopisců a zvědavců; jedna potřeba je pocíťována mezi všemi těmi, kteří nechtějí, nemohou ponechat historii napospas vlivům prozřetelnosti, ani náhodě a osudu, nýbrž pracují na tom, aby v ní spatřili vědu, nepochybně obtížnější, ale podřízenou, stejně jako ostatní zákonům, které ji řídí a umožňují předvídání toho, co přijde a vysvětlení toho, co se již stalo. Tato povinnost a tato potřeba je nalézt vlákno, jež by nás vedlo a dovolilo nám projít bez nebezpečí zbloudění ten labyrint bojů a odporu, pokroků a retrogradací, k nimž docházelo bez oddechu v tomto strašlivém, ale plodném období našeho národního života ...“³²⁴

Barreda podává mexickou historii od získání nezávislosti, až po současný okamžik jako navzájem související proces, na němž demonstuje Comtův „základní zákon tří stádií“. Situaci mu ulehčil symbolický způsob, jímž byla provázána důležitá data právě toho úseku historie, které mu bylo tématem: „*Grito de Dolores*“, jímž dle Barredy začíná metafyzické stadium mexické historie, bylo prosloveno 16. 9. 1810, na paměť tohoto významného data byla též 16. 9. 1857 vyhlášena Reforma, jíž v Barredově podání vrcholí boj pozitivních sil se silami negativními, zpátečnickými a stejně tak jeho řeč byla proslovena 16. 9. 1867. Také se vymezuje proti těm, kteří chtěli mexickou historii prezentovat jako kravavou odchylku na cestě k pokroku:

„Řečník, kterému se dostalo této čestné povinnosti promluvit k vám v této slavnostní chvíli, cítí stejně jako ostatní, prudké přání prozkoumat v tomto duchu a z tohoto hlediska, hrozná období, které jsme právě prožili a jež se nám ubozí nebo malověrní politici snaží

³²⁴ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 277.

házet do obličej jako potupné bahno, aby takto pošpinili našeho ducha a naše srdce, naši inteligenci a naši morálku, když ho zlomyslně prezentují jako smutnou odchylku v progresivním vývoji lidstva; ale které se, pokud jej prozkoumáme ve větle rozumu a filosofie, najednou promění v nesmírné drama, jehož začátkem bude vznešená apoteóza velikánů roku 1810, pokračující falangou hrdinů, kteří následovali, od Hidalgo a Morelose, po Guerrera a Itúrbideho; od Zaragozy a Ocampo, po Salazara a Arteagu a od těchto až po vítěze nad hyenou z Tacubaye a dobrodruhem z Miramaru.“³²⁵

Následuje jeden z nejmýstižnějších popisů dusivé nadvlády sítě kléru, představitelů negativních sil teologického stadia, pokrývající souvisle celý rozlehlý prostor Nového světa:

„Po třech stoletích pokojné vlády systému dokonale zkomponovaného k tomu, aby prodlužoval donekonečna stacionární situaci ve všech částech země tím, že se vzdělávání, náboženská víra, politika a administrativa sbíhaly ke stejnému a jasně určenému cíli, nekonečnému prodlužování nadvlády a vykořisťování; když bylo všechno zařízeno tak, že žádná nová myšlenka nemohla proniknout zvenčí, ani spontánně vyklíčit uvnitř, pokud napřed neprošla sítím, tvořeným hustou sítí úředníků a kléru, rozprostřenou po celé zemi a zcela oddanou službě metropoli ...“³²⁶

Barreda dále zdůrazňuje Comtovu invektivu k chápání světa jakoby samozřejmě souvisejícího s člověkem v teologickém chápání světa a zdůrazňuje sílu kléru:

„... když tento klér, vyzbrojený současně nebeskými hromy a blesky a pekelnými mukami, nejvyšší ředitel všeobecného vzdělávání měl, jak se zdálo, v moci všechny cesty, kudy by mohl proniknout nepřítel a v rukou všechny prostředky k jeho zničení, kdyby se mu to přece podařilo ...“³²⁷

Přes toto ohrožení ovšem onen „šedesátiletý stařec“ zvedl hlavu a zapálil jiskru vzpoury. Barreda vysvětluje, jak k tomu v tak neprodyšně uzavřeném prostoru mohlo dojít a zdůrazňuje moc vědeckého poznání:

„Co to tedy bylo za neviditelné vlivy, jejichž časem nahromaděný účinek mohl ve vhodném okamžiku nejdříve začít bojovat a potom vyjít vítězně z protivenství, která se zdála nepřekonatelná? Všechny

³²⁵ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 277.

³²⁶ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 278.

³²⁷ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 278.

je možno redukovat na jeden jediný – ale obdivuhodný a rozhodující – byla to *mentální emancipace*, charakterizovaná postupným upadáním starých doktrín a jejich postupným nahrazováním doktrínami moderními ... emancipace vědecká, náboženská a politická, to je trojí zřídlo tohoto mocného proudu, který rostl ode dne ke dni ...³²⁸

Barreda nebyl příliš činný jako spisovatel, měl ale výrazný literární talent³²⁹, jak dokazuje jeho literární představa blesků, jejichž pozorování a pokusy s nimi, zasely jiskřičku metafyzických pochybností tak, jak vzestup lidských znalostí a s tím související sebeuvědomování v metafyzické době zdůrazňoval sám Comte:

„Jak mohou ti, kteří jsou pověřeni vzděláváním, ještě i dnes věřit, že lidé, kteří viděli, jak byl blesk, po tak dlouhá staletí oblíbená zbraň bohů, spoután a donucen sjet ponížene a bezmocně do kovového hrotu, zdviženého do vzduchu, nebudou s dychtivostí hledat podobná vítězství v ostatních oblastech lidského vědění?“³³⁰

Barreda zdůrazňuje paralelnost vývoje na Starém i Novém kontinentu po conquistě, protože samotní conquistadoři přicházeli z renesanční Evropy „nakažení“ novým vědění. Tato úvaha se podobá Comtově konstatování, že metafyzické vědění na Starém kontinentu vzklíčilo uvnitř církve, kde se mnozí kněží věnovali pozorování přírody a otevřeli sami cestu, která nakonec zásadně poškodila jejich moc v moderním světě. Stejně tak conquistadoři ke své vlastní škodě nevědomky vnesli na nový kontinent poznání, které nakonec zbavilo metropoli moci:

„V té době již byly na Starém kontinentu hlavní zárodky moderní obrody v plném kvasu a bylo nezbytné, aby je conquistadoři, jimi prosycení, naočkovali nové populaci, která měla z míšení obou ras vzniknout.“³³¹

Tato věda, osvobozující mysl, ovšem již ve Starém světě došla pozitivního stadia a dokonce již začala řídit společnost. Filosof, vlastní klíč k řešení situace mexické společnosti zde činí zastřenou narážku na pozitivní sociologii, vědu o řízení společnosti. Činí tak, dalo by se říci

³²⁸ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 279.

³²⁹ Ramos, Samuel: „El positivismo“, v: *La filosofía en el siglo XX*, v: *Obras completas*. II. díl. México, UNAM 1990. str. 198.

³³⁰ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 279.

³³¹ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 280.

propagandisticky, protože nepřipouští žádnou diskusi, pouze konstatuje, že se tak stalo:

„Nebudu mluvit ani o tom, jak již věda nakonec dokázala obejmout i politiku a podříditi ji zákonitostem, ani o tom, že ovládla i morálku a náboženství. Je to rozsáhlá oblast a téma bohaté a lákavé; ale příležitost k tomu není vhodná a tak stačí jen konstatovat, že se tak stalo.“³³²

Dále Barreda vysvětluje, jak došlo k vývoji metafyzického stadia prostřednictvím lidí, kteří si osvojili toto přírodovědné pozitivní poznání, i v politické oblasti. Stalo se tak poté, co se v Holandsku během války se Španělskem prosadilo dogma svrchovanosti lidu:

„Politické dogma *svrchovanosti lidu* nebylo výslovně a přesně vyjádřeno, nýbrž vzniklo válkou, kterou vedlo Holandsko se stejným hrdinstvím jako rozvahou, proti španělské tyranii ...způsob, jakým Holandsko dokázalo tento princip, o němž se dá říci, že se z velké části zasloužil o jeho nezávislost a svobodu, současně politickou i náboženskou a tichý nebo výslovný souhlas všech vlád, nakonec učinil z tohoto dogmatu, zcela neslučitelného s principem božského práva, na němž se doposud vlády zakládaly, princip univerzální.“³³³

Během anglické revoluce se zase objevil princip rovnosti práv. Obě tyto země byly centry pozitivního poznání a industrializace, země měšťanských obchodníků a přírodních filosofů. Princip rovnosti práv dorazil potom i na americký kontinent s osadníky, kteří zakládali Spojené státy:

Takto když během anglické revoluce vyrostl druhý základ moderních republik – rovnost práv – nemohl narazit na větší překážky a to přesto, že pro tuto chvíli nedošel praktického uplatnění, bezpochyby pro svou nezralost; ale toto nové dogma bylo tak přirozeným následkem a neodmyslitelným doplňkem dogmatu předchozího, že přes jeho neúspěch jej, stejně jako jeho předchůdce, nesli vepsané do svých srdcí kolonisté, kteří odcházeli z Anglie do Ameriky a obě dogmata posloužila jako základ a příprava pro rozvoj onoho kolosu, jenž se dnes nazývá Spojenými státy.“³³⁴

³³² Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 281.

³³³ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 283.

³³⁴ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 283.

Dále přichází další útok na představitele teologického stadia na mexické půdě. Gabino Barreda se zde navíc ztotožňuje s požadavky konečných vítězů v bojích o Reformu, kteří konečně po francouzské invazi dosáhli v čele s Juárezem vítězství a které, jak zdůrazňuje Leopoldo Zea, na rozdíl od Comtových útoků vůči radikálním liberálům ztotožňuje s pozitivními silami³³⁵:

„Ale pokud je svrchovanost lidu protikladná božskému právu královské autority a právu dobývání, společenská rovnost je zase neslučitelná s privilegii kléru a vojska.“³³⁶

Dále se Barreda věnuje rozboru mexické historie v pozitivistickém duchu. Zdůrazňuje, že metropole sama byla vinna propuknutím krvavých nepokojů, protože neodvratným silám vývoje stavěla do cesty překážky tak dlouho, že v důsledku akce a reakce došlo k výbuchu:

„Rozvážnější chování, které by dovolilo postupné rozšíření práv a postupné zmírnění pout závislosti mezi Mexikem a metropolí, tak, aby se dala tušit doba, kdy tato pouta prasknou tak, jak sama se to sama Příroda zdála vyžadovat, když mezi oba kontinenty položila celý oceán, by bezpochyby učinilo zbytečnými násilné prostředky, které politika protikladná učinila naopak nezbytnými.“³³⁷

Součástí Barredova pozitivistického výkladu mexické historie se stal i sám otec Hidalgo, v jakémsi teleologickém vysvětlení vzpoury, již začal a o níž věděl, že zřejmě zemře. Jeho cílem měl být právě okamžik, v němž Barreda pronášel svou řeč. Protože Mexiko v okamžiku vítězství stálo v Barredových očích na počátku pozitivního stadia, najdeme v tomto odstavci narážku na Comtovo heslo, položené do souvislosti s přáním mexické společnosti po míru a liberálů po svobodě:

„Tato jiskra byla nakonec vykřesána památné noci z 15. na 16. září roku 1810 člověkem ducha a srdce; ducha proto, že dokázal najít správný okamžik pro započítí velkého díla, o němž přemýšlel; srdce, aby se rozhodl obětovat svůj život i svou pověst pro věc, kterou ve své fantazii viděl slavně zvítězit ve vzdálené budoucnosti ... protože na konci celé škály utrpení a bojů, poprav a pronásledování, viděl zářící a šťastnou éru míru³³⁸ a svobody³³⁹, pořádku³⁴⁰ a pokroku³⁴¹,

³³⁵ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 106.

³³⁶ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 283.

³³⁷ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 284.

³³⁸ V orig. „paz“.

v níž Mexičané, ospravedlnění v očích svých i celého světa, budou blahorečit jeho jménu a ostatní hrdinové ho budou napodobovat, ať už selžou ve svém úsilí nebo budou mít naopak nepopsatelné štěstí a uvidí své úsilí korunované úspěchem.“³⁴²

Dále Barreda popisuje dlouhé období zápasu o Reformu mezi liberály a klerikály, v němž liberálové začínali oslabeni:

„Osud stejně politováníhodný jako nevyhnutelný tomu chtěl, aby strana, kterou celý soubor skutečných zákonů civilizace volal k vládě, byla tedy tou slabší; ale s horoucí vírou v budoucnost, s touto vírou, kterou se inspirují všechny myšlenky, na nichž se zakládá každý skutečný pokrok v lidské evoluci, cítil se silný, aby podnikl a vydržel boj, který musel pokračovat na život a na smrt.“³⁴³

Bylo tomu také proto, že liberálové neměli podle Barredy žádnou doktrínu; zde se zřejmě vymezuje jakožto pozitivista, mající v rukou spolehlivý návod na řízení společnosti vůči liberálnímu táboru, vedenému romantickou představou neomezené svobody:

„Jedna strana, vedená snad dobrou vůlí, ale zásadně nedůsledná, se snažila zamezit tomuto boji, ale nedosáhla jiného výsledku, než že jej protáhla; jelikož jí chyběla nějaká vlastní doktrína, tato strana přijala jako základ svého chování nedůslednost a tak hned přijímala principy retrogradní, hned pokrokové. Snažíc se podle svého způsobu smířit pořádek s pokrokem, ve skutečnosti způsobila, že se zdají neslučitelné, protože nikdy nepochopila pořádek jinak než retrogradního typu, ani jiný pokrok, než vzešlý z anarchie, který tedy musí během své vlády neustále přecházet z jedné strany na druhou.“³⁴⁴

Výsledkem byl onen zhoubný boj, trvajícím již 47 let, zakončený formulováním a prosazením Reformy:

„Na jedné straně klér a vojsko jako zbytky minulého režimu a na straně druhé emancipované intelektuály, netrpělivě chtějící akcelarovat pokrok, se daly do strašného boje, který trval 47 let.“³⁴⁵

³³⁹ V orig. „libertad“.

³⁴⁰ V orig. „orden“.

³⁴¹ V orig. „progreso“.

³⁴² Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 284.

³⁴³ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 285.

³⁴⁴ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 286.

³⁴⁵ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 286.

Poražené síly kléru a vojska se ovšem nevzdaly a dopustily se podle Barredy masové zrady v roce 1863:

„Spoluobčané, slovo *zrada* nechtěně vyšlo z mých úst. V tento den vlasteneckých reminiscencí a srdečných ovací jsem vám nechtěl připomínat jiné, než příjemné vzpomínky na hrdiny, kteří se obětovali, aby nám dali vlast a svobodu ... ale, když jsme vyšli ze strašné krize, způsobené zločinnou chybou, když jsme se konečně toužebně dotkli téměř bez dechu pláže tohoto oceánu, který nás téměř pohřbil pod svými vlnami, nemohli jsme udělat nic jiného, než ohlédnout se jako Dante za nebezpečím, z něhož jsme se zachránili a vzít si lekci z této smutné minulosti, která nás nemůže než děsit ...³⁴⁶

Zde se objevuje Barredova formulace vlastnictví v rámci společnosti; částečně ještě připomíná Morovo chápání majetku jako produktu společnosti, který, vzhledem k tomu, že Mora měl ještě na mysli především majetek kléru, jak napsal ve své práci *„Disertación sobre los bienes eclesiásticos“*, vláda může zcizit pro veřejný prospěch³⁴⁷, s novým chápáním pravidel jeho ochrany, též ve prospěch společnosti:

„Privilegované třídy, které se v roce 1857 cítily připraveny o svá práva a výsady a které roku 1861 konečně viděly tento výtěžek století nezpochybnitelně potvrzený nádherným vítězstvím i vysokou politikou ... staré vojsko, které vidělo, jak bylo poraženo novopečenými vojáky a improvizovanými generály ... klér pochopil svou pohanu a ztrátu prestiže, když viděl, že použil bez jakéhokoliv účinku všechny spirituální zbraně – jediné, které mu zůstaly – aby bránil všemi způsoby statky, které, jak se zdá, se domnívá vlastnit božským právem a nad nimiž proto upírá všechno právo společnosti i vládě, která je jejím reprezentantem. Jako by mohlo uvnitř společnosti existovat něco, co nevzešlo z ní samé! Jako by vlastnictví samo a jeho základy, právě proto, že jsou určeny k uchování a nikoliv k ničení, neměly být podřízeny pravidlům, která uchovají jejich charakter ochránců a nikoliv nepřátel společnosti!“³⁴⁸

Barreda také zdůrazňuje, že oddělením státu od církve, spirituální moci od temporální, tedy spočívající v materiálním řádu, církev v duchu pozitivistického chápání nadřazenosti řádu spirituálního nad materiálním ještě posílila svou moc:

³⁴⁶ Barreda, Gabino: *„Oración cívica“*, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 286.

³⁴⁷ Vázquez, Josefina Zoraida: *„Los primeros tropiezos“*, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 538.

³⁴⁸ Barreda, Gabino: *„Oración cívica“*, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 286 – 287.

„Dodávám tedy, že to byly zbraně spirituální, které kléru zbývaly a měl bych také doplnit, že těchto zbraní se vítěz nejen nedotkl, nýbrž ve skutečnosti je ještě posílil s přísnou logikou, která vládla utváření zákonů, zvaných Reforma. Protože tím, že oddělil zcela církve od státu, osvobozením spirituální moci od moci temporální, udělalo Mexiko mnohem rozhodnější krok na cestě k opravdové civilizaci a morálnímu pokroku, než jaký dokázal udělat kterýkoliv jiný národ a ještě pozvedlo, pokud je to v dnešní době možné, ten samý klér, který po své zradě a když jej Maxmilián chtěl ponížit, pochopilo stejně jako klér francouzský, morální důležitost separaci, kterou zákony Reformy ustanovily.“³⁴⁹

Následuje odstavec, popisující charakterové vlastnosti zpátečnického invazora Napoleona III., který opět dokazuje Barredovu literární imaginaci a proto stojí za citaci:

„Ten, který se proplazil do Francie jako had, jenž chce uškrtit svou oběť; ten, který pod pláštíkem popularity, jež mu byla propůjčena, dokázal zhyponotizovat lid a svést vojsko, aby první připravil o svobodu a druhé proměnil 2. 12. ve vrahy vlastních bezbranných bratrů, přijal s chutí toto retrográdní a vandalské poslání a veden zradou a štván podvodnými spekulanty a sebehodným Salignym, se vrhl na svou kořist s nehodnou žravostí supy; rozhodl se nasytit kořistí, která se zdála být mrtvá.“³⁵⁰

V dalších odstavcích přichází odpověď na útoky, naznačené již v polemice na počátku proslovu - na útoky, snažící se krvavou historií Mexika první poloviny 19. stol. předkládat jako důkazy jeho zaostalosti; nelze zapomenout, že jsme v době, která byla neustále v pokušení nejen vidět v historii proces, ale vztahovat historické události nebo další skutečnosti k fyzickým schopnostem či rysům jednotlivých národů nebo naopak rysy k událostem. Barreda ale naopak tím, že mexické liberály představil jako pozitivní síly pokroku a Napoleona III. jako představitele retrográdních sil, reprezentujících monarchii, vytvořil apoteózu, v níž mexické pozitivní síly bojují za záchranu celého světa proti zpátečnické Evropě, z níž pocházela většina posměváčků. Nejprve ocenil slavnou bitvu u Puebly („*Cinco de Mayo*“) přirovnáním mexických vojáků pod vedením generála Ignacia Zaragoza k řeckým vojákům u Salaminy :

³⁴⁹ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 287.

³⁵⁰ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 288.

„Vy víte, že když toho dne donutili žrát prach janičáře Napoleona III., tyto Peršany od břehů Seiny, kteří se, odvážnější nebo naopak více slepí, než jejich předchůdci od Eufratu, pokusili zabít autonomii celého kontinentu a ustanovit v klasické zemi svobody, v Kolumbově světě, teokratický kastovní princip a dědičné následnictví ve vládě; opakují, tím, že porazili tuto křížovou výpravu retrográdnosti, vojáci republiky u Puebly, zachránili stejně jako ti řečtí u Salaminy, budoucnost světa, když zachránili republikánský princip, který je moderní zástavou lidstva. Vy víte, že bitva 5. 5. byla slavnou předehrou krvavého a obdivuhodného boje, který trval ještě pětiletí, ale jehož závěrečný výsledek již byl vyznačen v této době.“³⁵¹

Zaragozu samotného Barreda přirovnal k Themistoklovi:

„Velitel, který rozkazoval této hrstce hrdinů, nebyl generál, zestárlý na válečných polích; nenesl na svých šedinách vavřín stovky bitev; byl to mladík, plný víry a vlastenectví; byl to republikán z hrdinských řeckých dob, který nepočítal ani počet, ani sílu nepřátel, rozhodl se jako Themistoklés zachránit svou vlast a zachránit s ní i instituce, které smělý cizinec chtěl zničit a které v sobě obsahovaly celou budoucnost lidstva!“³⁵²

V Mexiku tedy vrcholil boj dvou protichůdných sil, pozitivní a retrográdní, reprezentující dva odlišné principy, na jedné straně princip republikánské svrchovanosti lidu a rovnosti práv proti nadřazenosti reprezentantů dogmatu a vlády z boží milosti. A nejen to, stály proti sobě také dvě civilizace – americký kontinent, do něhož Barreda předtím zahrnul i Spojené státy a Starý svět, představující skutečně staré ideály:

„V tomto konfliktu mezi evropským zpátečnictvím a americkou civilizací; v tomto boji monarchického principu proti principu republikánskému, v tomto posledním úsilí fanatismu proti emancipaci, stáli mexičtí republikáni sami proti celému světu.“³⁵³

Dále Barreda zdůrazňuje Juárezovu úlohu jako opory vlasti a republikánského principu:

„Co může být divného na tom, že se po nějakou dobu věc svobody zdála ztracená a že se Mexičané, snad přímého srdce, ale slabí a oklamání, nechají zachvátit skleslostí a uvěří, že již nezbývá jiný prostředek než se odevzdat osudu, který se zdál protivný? Co znamenalo, že se dobrodějný a nedotčený Juárez chopil národní

³⁵¹ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 289.

³⁵² Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 288.

³⁵³ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 289.

vlajky, zdvihaje ji vždy do výše, aby jako ohnivý sloup Izraelitů sloužila jako průvodce a ochranná zástava úspěchu důvěryhodným Mexičanům, kteří vedli tento boj, stejně nerovný jako heroický a houževnatý, co, opakují, znamenalo, že Juárez a jeho důvěryhodní druzi, kteří museli projet stovky mil, aniž by našli místo, na němž by vlajka nezávislosti mohla spočinout v bezpečí a vlát ve svobodě?³⁵⁴

Proti těm, kteří Mexiko očerňovali, že jeho představitelé žebrali u jiných vlád, především Spojených států o vojenskou podporu, Barreda namítá, že pověst Holandska neutrpěla, když v boji proti Španělsku požádala o pomoc Angličany, ani Spojené státy nepoškodilo, když boji o nezávislost přijaly pomoc Francouzů nebo když Španělsko v boji proti Francouzům za napoleonských válek požádalo o pomoc Francii. Barreda zdůrazňuje, že pomoc byla stejně pouze diplomatická:

„Ale sláva Mexika byla ještě zářivější. Ani jediná šavle amerického vojska nebyla obnažena kvůli naší republice, jediný kanón Bílého domu nevystřelil na chapultepecký hrad. A přesto byl úspěch nádherný a dokonalý.“³⁵⁵

V další části své řeči se Barreda věnuje líčení statečnosti většiny mexického národa a odůvodnění nutnosti Maxmiliánovy popravky:

„Když invazní vojsko a později arcivévoda dorazili do vnitrozemí, aby převzal trůn, nemohli než přijít na to, že strana, která je přivolala a vzbuzovala v nich naděje, byla ve skutečnosti ta nejméně početná, nejméně pokroková a nejméně vlivná mezi všemi, které spolu bojovaly v Mexiku o převahu. Nevědomý klér, který si představoval, že žije uprostřed středověku, který nerozumí potřebám svým, ani národa; klér, který nadává na současnost i budoucnost, aniž by pochopil, že obojí je nevyhnutelným následkem minulosti a nemá jiný program, než nemožný skok zpět o osm století.“³⁵⁶

V dalším odstavci Barreda zřejmě mluví z vlastní zkušenosti, neboť dle pamětí svého žáka Augustína Aragóna byl několikrát lákán do služeb impéria, ale vždy odmítl a nakonec se uchýlil do Guanajuata. Nabídky podobného druhu od francouzských okupantů ovšem dostával také tehdy ještě jen slavný mexický generál, ale pozdější, dlouholetý prezident,

³⁵⁴ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 290.

³⁵⁵ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 292.

³⁵⁶ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 292.

využívající služeb pozitivismu v disciplinaci svých spoluobčanů, Porfirio Díaz:

„Ale stejně jako se strana tyranie ukázala ničemná a bídná, ukázal se být velkým a důvěryhodným zbytek národa: odevšud se ozývaly lichotky, a bez ustání následovala pozvání a sliby, mající za úkol zkorumpovat vlastence, kteří něčím dokázali, že za to stojí, nebo kteří zastávali veřejná místa; nebylo svodu, který by nebyl použit, nebylo prostředku, ke kterému by se neuchýlilo, aby se dosáhlo toho, že dobří liberálové přijmou místa, nabízená ze všech stran. Marnost, pýcha, zájem a dokonce i zastrašování, všechno se vyzkoušelo, všeho se nabíraly hrsti, aby se dosáhlo výsledku, od něhož si právem tolik slibovali ... jen několik nehodných Mexičanů, kteří předtím prospívali ve stínu pokrokové strany, ale v jejichž zločinných hrudích zřejmě vždy tlouklo jidášské srdce se nechalo nalákat marností nebo hrabivostí a propůjčili se k tomu, aby tahali za oprátku, která měla připravit vlast o dech.“³⁵⁷

Barreda se dále ohrazuje proti nótám a žádostem o milost pro Maxmiliána, obviňujícím Mexiko a Juáreze z nemilosrdnosti:

„... srdce Mexičanů je bezpochyby dost velké, aby se do něj vešlo, aniž by přeteklo, i ušlechtilé odpuštění synu stovky králů, přestože se ukázal být nehodným potomkem této noblesy, když se propůjčil, pokud ne jako autor, tedy nejméně jako hlavní nástroj ohavných atentátníků. Ale když se jedná o autonomii národa, jeho budoucnosti a nezávislost, když nadešel okamžik, kdy má být vložen klíč do tak křehké stavby, která se staví již 57 let, každá myšlenka, která by nevedla ke kýženému cíli má být opuštěna, každé hnutí srdce, které by nás svedlo s cesty a kvůli němuž bychom ztratili z očí cíl naší cesty, má být uhašeno ... Maxmilián, ponížený a omilostněný Juárezem! ... to je bezpochyby velkolepý melodramatický divadelní zvrat ... ale ani toto melodrama, ani tento román by nepoložil základy míru v republice, ani by nepotvrdilo, že je republika hodna respektu a dokončena emancipace národa ... Maxmilián, vyhoštěný do Evropy, by byl, ať už o své vůli nebo bez, vlajkou všech nespokojenců, neustálá hrozba veřejnému klidu a potrava, která by udržovala naživu tajnou rebelii, připravenou při nejbližší příležitosti znova zahájit občanskou válku, jak to udělal Santa Anna poté, co upadl do zajetí v Jico a dostalo se mu velkorysého odpuštění ...“³⁵⁸

V závěru své řeči Gabino Barreda opět shrnuje Comtovo pojetí dějin, aplikované na mexické poměry jako nepřetržitý, vzestupný proces, jehož každá, byť bolestná část ve své době přispěla k odstraňování prvků „retrográdnosti“ v mexickém politickém a společenském uspořádání. Stačí

³⁵⁷ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 293.

³⁵⁸ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 295.

jen vzpomenout například na relativismus Comtova vysvětlování funkce a formy náboženství jako vždy přiměřené a potřebné vzhledem ke stavu společnosti, již slouží :

„Spoluobčané: proběhli jsme velkými kroky celou dráhu emancipace Mexika, připomněli jsme všechny boje a bolestné krize, jimiž muselo projít, počínaje tou, která jej oddělila od Španělska, až po tu, která jej zbavila cizího poručnictví, které se jej snažilo znevolnit. Viděli jsme, že ani jeden z těchto bojů, ani jedna z těchto krizí nepřestala vylučovat některý ze zhoubných prvků, které otravovaly společnost. Také, že z celku těchto krizí, bolestných, ale potřebných, vyplynul také jako program, který se rozvíjí, celek naší plné emancipace a že to jsou tvrzení tak zlovorná, jako iracionální, která pronášejí někteří špatní politici, buď příliš krátkozrací nebo příliš zvrácení, že nechtějí vidět v těchto válkách neustálou evoluci, ale jen zločinné odchylky nebo nevysvětlitelné delirium.“³⁵⁹

V současné chvíli, 16. 9. 1867 tedy Mexiko stojí na samém vrcholku tohoto vývoje, boje pozitivních sil (liberálů) proti silám zpátečnickým (klér, vojsko, šlechta); vrcholem tohoto vývoje k pozitivnosti je tedy Reforma:

„Základ oné velké budovy je položen. Máme ony zákony Reformy, které nás uvedly na cestu civilizace, dále než kterýkoliv jiný národ. Máme Ústavu, která byla zářícím majákem, ke kterému se uprostřed onoho bouřlivého moře invaze obracely všechny zraky a který sloužil současně jako útěcha i vůdce všem vlastencům, kteří bojovali osamoceni a bez dalšího centra, k němuž by mohli směřovat svoje úsilí; Ústavu, která otevřela dveře inovacím, které zkušenost ukáže jako potřebné, činí zbytečným a nestydatým, nechť říci zločinným každý pokus o ústavní reformu revoluční cestou.“³⁶⁰

Pozitivistický filosof Gabino Barreda tedy může svým spoluobčanům nabídnout slibovaný program – prostředek k uklidnění země po dlouhém období válek, v následujícím svolání dělá ústupek liberálům³⁶¹, kteří zvítězili v boji o Reformu a mění Comtovo heslo „*Láska, řád, pokrok*“ v heslo mexického pozitivismu „*Svoboda, řád, pokrok*“:

„Spoluobčané: ať je nadále naším heslem svoboda, pořádek a pokrok; svoboda jako prostředek; pořádek jako základ a pokrok jako cíl; trojí heslo symbolizované třemi barvami naší krásné vlajky, té vlajky, která byla roku 1821 v rukou Guerrerových a Itúrbidových,

³⁵⁹ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 296.

³⁶⁰ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 296.

³⁶¹ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str.106.

svatého emblému naší nezávislosti; a která v rukou Zaragozových 5. května 1862 zajistila budoucnost Ameriky a světa, když zachránila republikánské instituce.“³⁶²

Již v následujícím odstavci, který je značně rozporný, neboť v první polovině hlásá absolutní svobodu, ideál svobody radikálních liberálů, aby se právě této svobodě dostalo vzápětí omezení, když je odkázána do spirituálního řádu:

„Ať v budoucnosti úplná svoboda svědomí, absolutní svoboda názoru a projevu, která dá prostor všem myšlenkám a možnosti všem inspiracím, osvítlí celou zemi a učiní zbytečným a nemožným každý nepokoj, který nebude čistě spirituální, každou revoluci, která nebude pouze intelektuální. Ať materiální řád, udržovaný v každé chvíli vládami a respektovaný těmi, jimž se vládne, je jistou zárukou a jistým způsobem, jak jít rozkvetlou stezkou pokroku a civilizace.“³⁶³

Barredova „*Občanská řeč*“ je nejenom svědectvím jeho literárního a řečnického umění, ale také praktickou ukázkou toho, jak se z historie děla politika. Nejen, že ovlivnila Juáreze při výběru svých spolupracovníků pro reformování školství, ale dodnes patří do antologií, věnovaných vývoji mexického a latinskoamerického myšlení 19. století.³⁶⁴

Reforma školství v roce 1867

Podle svědectví různých návštěvníků Mexika, především Alexandra Humboldta, hlavní město Mexika disponovalo již počátkem 18. století několika vědeckými zařízeními, s nimiž se, podle jeho slov, nemohly srovnávat v té době ani Spojené státy - jako byla Academia de San Carlos, Colegio de Minería a botanická zahrada.³⁶⁵ Již v té době se tedy začaly pokládat základy vědy na mexické půdě. První kroky k laické reformě školství učinil překvapivě konzervativce Lucas Alamán, když roku 1830 zrušil přebytek teologických kateder a ustanovil první specializované ústavy – v Colegio de San Ildefonso se studovala práva, politika,

³⁶² Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 296.

³⁶³ Barreda, Gabino: „*Oración cívica*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 297.

³⁶⁴ Gaos, José: *Obras Completas. Tomo V. El pensamiento hispanoamericano – Antología del pensamiento de lengua española en la edad contemporánea*. México, UNAM 1993. Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

³⁶⁵ Martínez, José Luis: „*México en busca de su expresión*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 718 – 722.

ekonomie a klasická literatura, v Colegio de Minería přírodní vědy a medicína.

Další významná restrukturalizace školství, která tentokrát již proběhla na zcela laickém základě a jejím autorem byl již zmiňovaný nejvýraznější mluvčí radikálních liberálů z doby před dosažením Reformy, José María Luis Mora³⁶⁶, z jehož iniciativy byla 21. 10. 1833 zavřena Real y Pontífica Universidad de México, vůči níž měli radikální liberálové jako k centru teologické výchovy velké výhrady. Univerzita pak byla ještě několikrát reformována a s konečnou platností byla zrušena v 60. letech

³⁶⁶ **José María Luis Mora** (1794 Chamacuero v Guanajuatu – 14. 7. 1850 Paříž)

Mexický liberální politik, myslitel a ideolog fáze mexické bojovné buržoazie. Jeho spisy jsou reprezentativním náhledem do myšlení mexických liberálů v době mezi získáním nezávislosti a zákony Reformy, stejně jako o smýšlení jejich protivníků informují díla Lucase Alamána. Mora budil kontroverze svým bytostným liberálním přesvědčením a neúnavnou snahou s níž se plánovitě snažil skoncovat s veškerým koloniálním dědictvím v Mexiku. Snažil se položit základy novému psychologickému profilu občana jako základu nového progresivního národa a věřil, že reforma vzdělávání je fundamentální krok k tomuto cíli. Napadal především tradiční „korporativismus“, tedy utváření zájmových skupin mimo státní instituce, zneužívající stát k naplňování svých zájmů.

Pocházel z kreolské rodiny, do školy začal chodit v Querétaru, později v hlavním městě Mexiku, v Colegio de San Ildefonso, kde vystudoval na kněze a v roce 1820 doktorát v oboru teologie, ale měl také oficiální vzdělání v oblasti filosofie. Pracoval zde potom jako profesor a knihovník. Málokdo z jeho současníků věděl, že se ve druhé polovině svého života živil také jako prodavač Biblí. Byl liberálem z přesvědčení, redigoval liberální časopis *Semanario Político y Literario*. Roku 1822 se postavil proti Iturbideho císařství a skončil ve vězení. Po pádu Iturbideho byl velmi aktivním poslancem Ústavodárného shromáždění (*Legislatura Constituyente del Estado de México*). Roku 1827 získal právnícký titul a přidal se ke skotské lóži svobodných zednářů, kteří tehdy ovládali mexickou vysokou politiku a soupeřili s lóží yorskou. Šarvátky probíhaly ve sloupcích Morova časopisu *El indicador*. V té době napsal pojednání „*Catecismo político de Federación Mexicana*“ a „*Disertación sobre la naturaleza y aplicación de las rentas y bienes eclesiásticos*“, které dokonce v roce 1831 vyhrálo cenu zacateckého kongresu.

Za vlády Valentína Gómeze Fariase vytvořil Hlavní ředitelství veřejného školství pro federální distrikt a federální oblasti a položil základy laickému školství. Snažil se odejmout školství kléru a dát vzdělání co nejširším vrstvám bez ohledu na kastovní původ. Je autorem vysoce ceněného studijního plánu, ve své době velmi pokrokového. Prostřednictvím školství se také snažil položit základy občanského smýšlení v mexické společnosti. Založil dokonce Colegio de Ideología, jehož prostřednictvím se snažil v zemi propagovat racionální laické smýšlení. Na prvním stupni chtěl používat lancasterovskou metodu výuky z Bible, kolegia a univerzity jako instituce druhého stupně chtěl zcela zreformovat.

Když v roce 1834 prohráli liberálové v čele s Gómezem Fariasem svůj boj s konzervativci, uprchl Mora do Paříže, kde se, přestože žil prakticky v bídě, věnoval literární činnosti. V roce 1836 napsal „*México y sus revoluciones*“ a v roce 1838 dva díly „*Obras sueltas*“. K prvnímu z děl sbíral materiál již od roku 1828. Práci začal psát v roce 1830, jeho původním úmyslem bylo shrnout v první části statistiky, týkající se stavu Mexika i každého jeho státu zvlášť, druhý díl měl obsahovat shrnutí historického vývoje od conquesty až po prezidentství Santa Anny. Plán se mu ovšem nepodařilo splnit, napsal jen tři díly, obsahující informace o fyzickém vzhledu a stavu Mexika, jeho přírodních produktech, hornictví, průmyslu a obchodu, veřejné správě pod španělskou vládou, politické a společenské organizaci a zahraničních vztazích. Druhý díl nebyl publikován a třetí pojednává o conquestě a obtížích v dosažení nezávislosti, čtvrtý se věnuje období od získání nezávislosti do Morelosovy smrti. Především jsou ovšem „*Obras sueltas*“ prostředkem k poznání osobnosti, myšlení a politického zázemí J.L.Mory. Roku 1847 se stal zplnomocněným velvyslancem Mexika v Anglii, kde zůstal jen krátký čas. Potom se Mora vrátil do Paříže, jejíž klima zhoršilo jeho tuberkulózu a 14.7.1850 zde zemřel. V roce 1963 byly jeho ostatky převezeny do Mexika, kde odpočívá na Občanském hřbitově v Rotundě slavných mužů (Rotonda de los Hombres Ilustres en Panteón Civil).

Zdroj: Vázquez, Josefina Zoraida: „*Los primeros tropiezos*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str.537 - 551. Martínez, José Luis: „*México en busca de su expresión*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 707 – 754. Schroeder, Susan: „*Father José María Luis Mora, Liberalism and the British and Foreign Bible Society in Nineteenth – Century Mexico*.“ *The Americas*, Vol . 50, No. 3 (Jan, 1994). Str. 377 – 397. <http://www.geocities.com/CapitolHill/4458/bibliografia/lmora.htm>, 12. 1. 2007.

19. století. Místo ní Mora založil Hlavní ředitelství veřejného školství (Dirección General de Instrucción Pública) a pět vysokých škol s překvapujícím moderním smyslem pro multikulturní soužití, z nichž zajímavý byl rozsah studií hlavně na prvních dvou: Škole přípravných studií (Estudios Preparatorios) s katedrami latiny, španělštiny, tatarské, otomijštiny, francouzštiny, angličtiny, němčiny, řečtiny, základů logiky, aritmetiky, algebry a geometrie, přírodní teologie a filosofických základů teologie; dále na Škole ideologie a humanitních studií (Estudios Ideológicos y Humanidades), kde bylo možno studovat ideologii, či světové názory (vzpomeňme na Morovo utilitarismem inspirované přání stvořit nového člověka) ve všech odvětvích – přírodní morálky, politické ekonomie, literatury, staré i moderní historie. Zbylými školami byla Škola přírodních a matematických věd (Ciencias Físicas y Matemáticas), Škola lékařských věd (Ciencias Médicas) a Škola právnická (Jurisprudencia).³⁶⁷

Ovšem zcela zásadní reformou, měnící strukturu státního školství, byla právě reforma Juárezova; vzhledem k tomu, jak zásadní roli v této reorganizaci a jeho vlivu na žáky, hrál právě pozitivismus, bývá mexickými prameny neoficiálně označována jako reforma Barredova.

Již ústava z roku 1857 zaručovala laické školství, zákon z roku 1861 oficiální výuku učinil bezplatnou a zákon z roku 1867 konečně učinil základní školní docházku povinnou. Po roce 1868 se začaly otevírat základní, střední a vysoké školy a řediteli veřejného školství Josému Díazu Covarrubiasovi se podařilo zdvojnásobit počet žáků, avšak expanze státního školství se nedotkla venkova a ve městech nepřesáhla okruh středních tříd, další typy škol, hlavně církevních byly odsunuty do pozadí.³⁶⁸

Augustín Aragón zdůrazňuje, že komise Francisca Díaze Covarrubiase, Pedra Contrerasa Elizaldeho, Gabina Barredy, Ignacia Alvarada a Eulalia M. Ortegy, se v první řadě zabývala základním školstvím, které bylo zreorganizováno na přísně vědecké bázi.^{369 370}

³⁶⁷ Martínez, José Luis: „México en busca de su expresión“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 718 – 722.

³⁶⁸ González, Luis: „Liberalismo triunfante. (Acción modernizadora)“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 651.

³⁶⁹ Aragón, Augustín: „A la memoria del Dr. Gabino Barreda“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 214.

Národní přípravná škola (Escuela Nacional Preparatoria)

Klenebním kamenem³⁷¹ nové školní soustavy však měla být právě Escuela Nacional Preparatoria, Národní přípravná škola, jeden z vůbec nejuznávanějších vzdělávacích ústavů v celé mexické historii. Školou prošli mimo jiných i Justo Sierra, Antonio Caso, Alfonso Reyes a José Vasconcelos či Amado Nervo.

Pro své potřeby získala starobydlou budovu Colegia de San Ildefonso mezi dnešními ulicemi Justo Sierra a San Ildefonso v centru hlavního města Mexika. V lednu 1868 byla Přípravná škola inaugurována a 1. února začaly kursy.

Šlo o střední školu s bezplatným vzděláváním, trvajícím pět let. Do dalšího ročníku mohl žák postoupit jen po přísných závěrečných zkouškách na konci každého roku, jejichž úkolem bylo zjistit, zda dosáhl požadovaných vědomostí. Po absolvování školy mohl pokračovat na některé z vysokých škol (Escuelas Profesionales) státního systému. Další podobné školy byly zakládány v provinciích, v roce 1903 už bylo Přípravných škol 33; z nich nejvlivnější pozitivistické centrum, po škole v hlavním městě, bylo v Morelii, kde se encyklopedický plán po vzoru Barredově udržel až do roku 1914.³⁷²

Národní přípravná škola je dnes součástí Universidad Nacional Autónoma de México, v jejímž rámci nabízí bakalářská studia v devíti budovách, z nichž první nese jeho jméno, třetí jméno Justa Sierry, pátá jméno Josého Vasconcelose a šestá jméno Antonia Casa.

Barreda se přestěhoval do Mexika, aby se mohl stát jejím ředitelem, jímž nakonec byl až do roku 1878 a zároveň vedl katedru logiky.

Barreda sice ve své „*Občanské řeči*“ Comtovo heslo „*Láska, řád, pokrok*“ změnil v heslo „*Svoboda, řád, pokrok*“, jako ústupek vítězným liberálům, vzhledem k tomu, že byl dobrým znalcem díla Augusta Comta a samozřejmě věděl, že v důsledku jde pozitivistické doktríně o pacifikaci a

³⁷⁰ González, Luis: „*Liberalismo triunfante. (Trayectoria de Díaz; Pacificación, Acción modernizadora)*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 651.

³⁷¹ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 214.

³⁷² Ramos, Samuel: „*El positivismo*“, v: *La filosofía en el siglo XX*, v: *Obras completas*. II. díl. México, UNAM 1990. Str. 199.

řízení společnosti; podle jeho výkladů v oblasti morálky je pravděpodobné, že výchovný plán, Barredou navržený, obsahoval rozvoj materiálního i spirituálního řádu dle Comtovy teorie separace mocí.

Materiální řád ve výuce Národní přípravné školy

Pokud jde o Comtův řád materiální, tedy o praktickou výuku, Augustín Aragón vyzdvihl Barredovu snahu pro potřeby žáků oddělit praktický a vědecký prvek výuky. Přednostním cílem bylo naučit žáky co nejvíce z obecných základů věd, tak, aby žáci byli co nejlépe připraveni na vstup do specializovaných škol.³⁷³ Také vyzdvihl zřízení katedry logiky, která dle ortodoxního Aragona poněkud vybočovala z ortodoxního pozitivismu, jenž měl jakoukoliv abstraktní filosofii nahradit, zároveň ale konstatoval, že taková katedra v Mexiku chyběla a Barreda přednášel logiku konkrétní a čistě vědeckou, nikoliv metafyzickou.³⁷⁴

Žáci tedy museli projít vzestupnou encyklopedickou stupnicí v níž po sobě následovala výuka v matematice, fyzice (astronomii), chemii, přírodních vědách a logice.³⁷⁵

Vzpomeňme, jak smysl této Comtovy stupnice věd vysvětlovala Mary Pickeringová:

„Comte vysvětlil pět hlavních fází evoluce pozitivní metody: matematickou (která stále zůstává základem logické výuky, protože učí dedukci), astronomickou (protože rozvíjí schopnost pozorování), fyziologickou (podporující experimentování), biologickou (utvářející metody srovnávání) a sociologickou (pramen historické metody). V každé fázi se vědecký duch přiblížil duchu filosofickému.“³⁷⁶

Podobně vysvětloval smysl aplikace této stupnice na Národní přípravné škole i Augustín Aragon:

³⁷³ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 214.

³⁷⁴ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 216.

³⁷⁵ Garcia Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Origenes de la cultura mexicana contemporanea*. Sevilla, Escuela de estudios hispano – americanos de Sevilla 1992. Str. 100.

³⁷⁶ Pickering, Mary: *Auguste Comte, An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993. Str. 685.

„Pro realizaci obsáhlého programu bylo předepsáno, že všichni žáci absolvují ta samá studia a že řečená studia budou organizována tak, aby každý z nich viděl během těchto studií zcela konkrétně nejlepší logické aplikace, počínaje těmi nejjednoduššími, jako je dedukce, která se učila prakticky při studiu matematiky a konče těmi nejsložitějšími, jako je například klasifikace, která se vyučovala v botanice a zoologii.³⁷⁷“

Zcela samozřejmou součástí výuky byl experiment, protože stejně jako Comte svou filosofii, i Barreda zakládal svou výuku na tom, co je hmatatelné, nezpochybnitelné. Na základě jeho pojednání „*De la Educación Moral*“, které je sice staršího data (1863), ale lze je považovat za nejucelenější vyjádření Barredova chápání Comtovy filosofie v jejím celku a v aplikaci na výchovu, si lze představit, jakou experiment mohl hrát roli ve školním *curriculu*, tedy v tom, co škola vkládá do svých žáků mimo oblast předávání konkrétních znalostí, jak bude ukázáno dále.

Samozřejmou součástí výuky bylo neustálé zdůrazňování pokroku, který se měl stát samozřejmou součástí země nejen ve vnější materiální sféře, ale měl počínat již ve vnitřní disciplíně samotného člověka, dle slov Josého Vasconcelose:

„Díky této názorné a otevřené výuce jsme dokázali vyloučit vnitřní reakce, které nás mohly vést ke starým konceptům, jež už nemají skutečnou moc vzrušovat a tímto způsobem, pokud nám Barreda a pozitivismus nedali, po čem jsme toužili, alespoň zabránili, abychom se vraceli zpět po cestě pokroku ... takové byly v souhrnu myšlenky, jejichž pomocí Barreda rekonstruoval národního ducha a dal mu definitivní orientaci směrem k modernímu myšlení. Řečená výuka nejen, že učinila mexickou civilizaci schopnou praktického dobývání ekonomického a industriálního řádu tím, že vycvičila generace v aplikaci užitečných vědeckých znalostí, ale také nám v mentálním řádu zanechala nenahraditelnou disciplínu, pokud se jedná o orientaci naději k osudu a pokroku událostí.“³⁷⁸

Praktická část výuky této školy byla nesmírně oceňována. Přes všechny výhrady, které později k pozitivismu měli jedni z nejslavnějších žáků této školy, Ateneisté a další příslušníci generace Stého výročí

³⁷⁷ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 215.

³⁷⁸ Vasconcelos, José: „*Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas*“, v: *Obra selecta*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1992. Str. 8.

(Generación del Centenario)³⁷⁹, přiznávali, že jim škola dala železný základ znalostí a myšlenkové disciplíny, jak naznačují například slova Alfonsa Reyese z roku 1939:

„Student Přípravné školy, pokud pověsil na hřebík předpokládanou tógu, vplul do dospělého života schopen najít si své poslání, ať už v profesionální kariéře nebo mimo ni; vzdělán v základech a vlastník mikrokosmu, který v malém odrážel svět ... schopen vybírat si sám pro sebe ze sbírky oněch knih, které, jak řekl Carlyle, jsou skutečnou univerzitou našich dnů. Různé směry poznání – vážné nebezpečí současné společnosti – pro něj již nevybíhaly nespoutaně z onoho uzlu, jímž je obecné poslání člověka ... žák Přípravné školy vcházel zápasů vědění a činností vyzbrojen alespoň minimálním a nezbytným vybavením, se vším potřebným v batůžku.“³⁸⁰

Podobně se roku 1910 ve své řeči, hodnotící vliv pozitivistické výuky a přínos i zápory metody Gabina Barredy, vyslovil José Vasconcelos:

„Stejně tak v Přípravné škole se, díky vzdělávacímu systému, díky povaze vyučovaných předmětů a díky vědomému úsilí většiny profesorů, žák naučil zajímat se o děje, studovat je a redukovat je ve správných poměrech a přitom dedukovat experimentálně příčiny z jejich důsledků. Toto pracovité a podrobné učení o prostředí, které nás obklopuje ve všech svých obecných a vnímatelných projevech, bylo korunováno poctivou a přesnou logikou Angličana Stuarta Milla, která aplikuje na duše podobný postup, jako vědec používá pro studium chemických substancí ... analýzu a osvětlování, které

³⁷⁹ Členové volného přednáškového a literárního sdružení Ateneo de la Juventud mezi léty 1907 – 1910 podrobili mexickou společnost politickou situaci zásadní kritice a vyjádřili svou zásadní nespokojenost s, přílišnou soustředěností mexické společnosti na materiální oblast za současného zanedbávání spirituálního rozvoje, vedoucího k uzavírání a zkamenělosti veřejného života a politiky v poslední dekádě porfiriátu, z níž obvinili v mexické společnosti všeobecně přítomný pozitivismus. V roce 1909 uspořádali cyklus veřejných přednášek, během nichž zpochybnili „vědeckost“ a „nedogmaticnost“ pozitivismu. Bylo to jedno z prvních veřejných vystoupení proti této všeobecně rozšířené doktríně, považované téměř za oficiální. Současně jejich vystoupení splývá s počátky Maderova hnutí v politické oblasti, které nakonec vyvrcholilo mexickou revolucí, která smetla pozitivismus v jeho staré podobě z povrchu zemského. Nejvýznamnějšími členy byli Pedro Henríquez Ureña, Alfonso Reyes, Antonio Caso a José Vasconcelos. Všichni byli činnými spisovateli a v reakci na pozitivistickou výchovu a napodobování Evropy provedli obrat zpět ke kořenům mexické autochtonní kultury, znovuobjevili mediterránní základy mexické kultury i vlivy nativního obyvatelstva a ve svém pozdějším spisovatelském díle provedli zásadní rekonstrukci mexické kultury. Mnozí, jako například José Vasconcelos byli činní i v politice, kterou se snažili ovlivňovat stejnými směry. v roce 1912 se sdružení přejmenovalo na Ateneo de México. Kromě zmíněných členů byl i na podpisové listině z roku 1916 také Julio Torri, Enrique González Martínez, Rafael López, Roberto Argüelles Bringas, Eduardo Colín, Joaquín Méndez Rivas, Antonio Médez Bolío, Rafael Cabrera, Alfonso Cravioto, Martín Luis Guzmán, Jesús Acevedo, Federico Mariscal, Diego Rivera, Roberto Montenegro, Ramos Martínez, Manuel Ponce, Julián Carrillo. Návrat k humanistické kultuře, který provedli patří k jednomu z nejvýznamnějších činů moderní latinskoamerické, zejména literární kultury. Zajímavá je účast architekta Jesúse T. Aceveda, který roku 1907 proslavil v rámci cyklu přednášku „*El porvenir de nuestra arquitectura*“, v níž pod vlivem myšlenek Američanů Johna Ruskina a Williama Morrise ocenil výnam koloniální architektury a umění mexického středověku a vyzval k návratu ke kořenům také v této umělecké oblasti, jejímž nejznámějším představitelem se stal maíř Diego Rivera. Dle: García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992.

³⁸⁰ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 60.

nenechá skulinu, kde by se mohl skrývat předsudek, tak, jak o tom snil Comte.³⁸¹

Alfonso Reyes k tomu dodal vzpomínku na poučení Justa Sierry:

„Metodicky organizovaná věda“, říkal nám také Justo Sierra, „také vložila rozum a zdravý smysl do základů naší hispanolatinské bytosti, jejíž podstatu tvoří horečnatá představivost a extrémní citovost.“³⁸²

Augustín Aragón hrdě napsal při vzpomínce na Gabina Barredu v roce 1898:

Takto byla poprvé na světě, v Mexiku, realizována neustálá touha Augusta Comta: vytvoření veřejného a bezplatného zařízení, v němž by se vyučovaly podle řádu, který tak přísně ustanovil podle rostoucí komplikovanosti a klesající obecnosti všechny zákony jevů, stejně tak vnějšího světa, jako člověka, viděného z trojího pohledu biologie, sociologie a morálky.³⁸³

Jak řekl Pedro Henríquez Ureña, když v roce 1927 hodnotil myšlenkovou kulturu svého přítele Alfonsa Reyese:

„Jeho kultura byla zčásti plodem přísné disciplíny starobylé a slavné Národní přípravné školy; zčásti reakcí proti ní. *Být „preparatorian“ byl v Mexiku před rokem 1910 srovnatelný přídomek jako být „normalien“ ve Francii.* Takové vzdělání bylo privilegiem mála a možná proto nedostatečné dobrodiní pro zemi: těm, kteří jím prošli dalo základy nepřekonatelné myšlenkové solidnosti.

K obecným kvalitám absolventů školy, ale dodal Pedro Henríquez dodal:

V souladu s pozitivistickou tradicí střed této konstrukce zaujímala škála věd; muži pevné myšlenkové konstrukce, žáci zakladatele Gabina Barredy, hlídali a řídili stupňovité a přesné stoupání žáka po této škále. Většina z těch, kteří prošli těmito aulami, prosákla pozitivismem navždy.

Vyřazení „metafyzické“ filosofie z výuky

Bolestí studentů hlavně v pozdější době na přelomu 19. a 20. století, bylo naprosté zrušení filosofie v rámci učebního plánu, které bylo cílenou součástí comtovského pozitivismu a zatlačení klasických jazyků do

³⁸¹ Vasconcelos, José: *Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas*, v: *Obra selecta*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1992. 28.

³⁸² Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 59.

³⁸³ Aragón, Augustín: „*A la memoria del Dr. Gabino Barreda*“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 215.

druhořadé pozice.³⁸⁴ Od zrušení staré university do založení Národní university (Universidad Nacional) z iniciativy Justa Sierry, který v rámci Profesionálních škol (Escuelas Profesionales), ustanovil roku 1910 Školu vysokých studií (Escuela de Altos Estudios)³⁸⁵, nejdříve jako poloautonomní ústav, který se stal Národní universitou, neměla humanitní studia a hlavně filosofie důstojný stánek.³⁸⁶

Právě tohoto faktu se týká hořkost ve slovech Alfonsa Reyese, když hodnotil spirituální vliv pozitivistické výchovy, prosazené Gabinem Barredou:

„Gabino Barreda ... žák Augusta Comta, nasáklý francouzským pozitivismem, přísný ve své matematické koncepci všehomíra – všehomíra, očištěného od všech metafyzických mlh a veškerého zájmu o cokoliv, co by se mohlo skrývat někde dál, účelný a omezený, spokojený s tím, co udávají smysly, jistý si tím – jako všichni příslušníci jeho systému, že zabil draka duchovního neklidu, srdcatý a důrazný, Barreda, mistr laické výchovy, shromáždil muže vědy a stvořil jako prototyp svého příbytku pro občany Národní přípravnou školu, *alma mater* tolika generací, která dala zemi novou fyziognomii.“³⁸⁷

Takto hodnotil stejnou sféru výchovného stylu zejména posledních dvou dekád porfiriátu José Vasconcelos, další člen sdružení Ateneo de la Juventud, Když členové tohoto přednáškového sdružení, hladoví po opravdovém umění chtěli roku 1908 uspořádat cyklus přednášek o starověkém Řecku a zjistili, že jim zcela chybí klasické vzdělání, museli se stát (nejen v této oblasti) samouky³⁸⁸. José Vasconcelos tu také velmi přiléhavě vyjádřil zápornou stránku vyzdvihování materiálního světa v mexické společnosti ovlivněné pozitivismem:

„Myslím, že naše generace má právo tvrdit, že za svůj pokrok vděčí jen sama sobě; nebylo to ve škole, kde jsme mohli kultivovat to nejvyšší z našeho ducha ... nové citění nám přineslo naši vlastní

³⁸⁴ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela de estudios hispano – americanos de Sevilla 1992. Str. 100.

³⁸⁵ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela de estudios hispano – americanos de Sevilla 1992. Str. 72.

³⁸⁶ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 87.

³⁸⁷ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 58.

³⁸⁸ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela de estudios hispano – americanos de Sevilla 1992. Str. 73.

beznaděj: *zamlčovanou bolest z pozorování světa, v němž není vznešenost ani naděje.*³⁸⁹

Ateneisté v rámci své kritiky společnosti vztáhli vážné neduhy společnosti, v níž žili, k charakteristickým rysům pozitivismu, především k jeho jednostrannému zaměření na materiální svět:

„Jeden symptom, jen napohled bezvýznamný, tohoto rozkladu kultury: stalo se módou právě mezi střední třídou, pro kterou byl onen školní systém vytvořen, předpokládat, že existuje rozkol mezi teorií a praxí. Teorie byla lží, falší, patřící do metafyzické éry, pokud už ne přímo do éry teologické. Praxe byla realita, opravdová skutečnost. Výsledkem toho všeho byl odpor ke kultuře, láska k té nejhlubší nevědomosti, takové, která si sebe sama není vědoma a ještě se sama se sebou laská a sama sebe uspokojuje. Když společnost ztrácí důvěru ke kultuře, ustupuje zpět k barbarství rychlostí světla. Kde pak zůstalo skvělé Comtovo předsevzetí? Naprázdno paprsky prosvěcovaly ve vitrážích Přípravné školy velké nápisy: „Vědět, abychom mohli předvídat, předvídat, abychom mohli konat ... lačná humanitního vědění, mládež ztrácela cit pro tradice a aniž by chtěla, chovala se necitelně. Imitace Evropy se zdála elegantnější než zkoumání nejbližší reality.“³⁹⁰

Počátkem 20. století však už v Přípravné škole zřejmě nevládl původní zakladatelský duch Gabia Barredy, jak tomu nasvědčují slova Alfonse Reyese, když vzpomínal na roky svého pobytu v Přípravné škole:

„Ale všechny instituce sklouzávají snadno k úpadku. Barredovo dědictví vyschlo v mechanickou metodu. Z matematiky učinili sumu lidského vědění. Řeči algoritmů kousek po kousku obětovali přírodní historii a to, co by Rickert nazval vědou o kultuře a nakonec všechny skutečné humanitní vědy. Není nic ubožejšího než přírodní historie, historie člověka nebo literatura, jaké se v té škole studovaly ve dnech Centenaria (stého výročí „Grito de Dolores“). Už jsme zde nezastihli starou gardu vynikajících učitelů, které ještě zažila současná generace, nebo jsme je zastihli v jejich posledních letech, senilní, unavené a trochu automatické.“³⁹¹

„O morální výchově“ aneb spirituální řád ve výuce

Na základě již zmiňovaného Barredova pojednání „*O morální výchově*“ se dá se předpokládat, že i když Barreda do mexické společnosti nevnesl náboženství Humanity a část Comtova hesla, odkazujícího k vytváření společenské koheze a povinnosti k celku „*Láska*“, změnil ve

³⁸⁹ Vasconcelos, José: „*Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas*“, v: *Obra selecta*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1992. 8.

³⁹⁰ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 65.

³⁹¹ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 60.

„Svoboda“, které lépe znělo uším vítězných mexických liberálů, že původním určením Přípravné školy bylo vychovávat mládež také v řádu spirituálním.

Jak upozorňuje Leopoldo Zea³⁹², Barreda v posledním odstavci své „Občanské řeči“, který je možno považovat za pozitivistický program pro Mexiko, Gabino Barreda rozdělil svět v duchu Comtovy doktríny na řád materiální, nižší, který má být pod správou vlád a spirituální, vyšší, kam odkázal svobodu svědomí a všechny budoucí revoluce. Jde v podstatě o vzdálení občanů od politiky, protože revoluce pouze intelektuální nebývají účinné. Jak měla být tato pacifikace společnosti provedena, aniž by došlo k násilí, tedy k dalším revolucím v materiálním řádu?

Barreda se vymezil proti absolutní, egoistické svobodě, charakteristické pro radikální liberály, způsobující ve společnosti anarchii:

“Obyčejně bývá svoboda představována jako možnost dělat něco nebo něco chtít něco bez jakéhokoliv podřízení zákonu nebo síle, která by ji řídila; pokud by taková svoboda existovala, byla by stejně tak amorální jako absurdní, protože by činila nemožnou jakoukoliv disciplínu a následně i řád a pořádek.”³⁹³

Je třeba lidem vysvětlit, jak se mají podřít státu a přitom zůstat svobodní. Barreda nejprve v duchu Comtova relativismu dokazuje, že morálka není závislá na církevních dogmatech:

“Obecně se morálka mísí s církevními dogmaty a to do té míry, že pro mnohé nejen, že jsou obě neoddělitelné, dokonce se stávají jedním a tímtéž; ale když přemýšlíme o nezměrné různorodosti náboženství a současně o stejnorodosti morálních zákonů; když vidíme, jak se církevní dogmata zásadně mění s pokrokem civilizace, od naivního a primitivního fetišismu, nebo adorace hvězd, k polyteismu, který jej nahradil, až ke křesťanství, muslimství nebo modernímu deismu či panteismu, přičemž si všechna, přes hluboké rozdíly, které je dělí, shodují, pokud jde o základy morálky, člověk nemůže než zjistit, že ať už byly snahy ustanovit mezi jedním a druhým jakékoliv vnitřní vztahy, musí mezi obojím existovat zásadní rozdíl a jedno je na druhém nezávislé ...”³⁹⁴

³⁹² Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 106.

³⁹³ ³⁹³ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez

Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

³⁹⁴ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez

Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

Pokud je morálka nezávislá na církvi, je třeba její základy hledat v člověku:

“Podobnost mezi morálními předpisy všech církví a filosofických škol, říká Condorcet, stačí jako důkaz, že jsou ve skutečnosti nezávislé na dogmatech těchto církví a principech těchto škol a že původ představa spravedlnosti a ctnostech, základu všech povinností, je třeba hledat v samotné morální konstituci člověka.”³⁹⁵

Morálka se zakládá na vrozených sklonech v člověku, na něčem, co spadá do materiálního řádu:

„Všechny vrozené sklony naší duše způsobují neustálou potřebu aktivních schopností jedince k činům, které jej mohou uspokojit, nezávisle na tom, zda jsou užitečné nebo z jiného vnitřního důvodu, ale jednoduše pro rozkoš, která vyplývá z uspokojení potřeby. Takže, pokud jsou v nás tyto blahosklonné inklinace stejně jako inklinace opačné, a pokud každé z nich náležejí patřičné orgány, je jasné, že jedny jako druhé budou neustále vyžadovat uspokojení daných sklonů.”³⁹⁶

Proto Barreda vyjímá správu morálky z rukou církve a předává ji do rukou vědy, která nejlépe rozumí materiálnímu řádu:

“... protože ve stavu současné náboženské anarchie, již nemůže být ospravedlnitelné, aby morálka, opravdový základ společností, měla jako svůj základ vzájemně mezi sebou soupeřící přesvědčení, podrobující se vzájemně kritikám a co horšího, které jsou předmětem soustavného a vzrůstajícího zneužívání. Není naopak nic přirozenějšího, než aby se věda, která jediná dokázala to, oč se marně snažila všechna náboženství, to jest, stvořit přesvědčení skutečně univerzální, ujala definitivně tohoto odvětví a učinila z něj něco podobného astronomii nebo fyzice, která se svého času také dokázala vymanit teologické nadvládě a tím, že ze sebe odstranila veškeré podstaty a nadpřirozená vysvětlení, dokázala sjednotit celý svět.”³⁹⁷

Morálka je tedy věc spadající do materiálního řádu; pokud má občan morální povinnosti vůči státu, je povinností státu jako strážce materiálního řádu o ně dbát:

³⁹⁵ ³⁹⁵ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

³⁹⁶ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

³⁹⁷ ³⁹⁷ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

“Kromě svých povinností politických má občan plnit povinnosti ještě důležitější, povinnosti morálního řádu a je povinností státu být dbalý této potřeby stejně nebo ještě více, než těch ostatních.”³⁹⁸

Barreda jako pozitivista nabízí vědecké podložení morálky, vyvozené z pozorování zákonitostí přírody do vyšších věd:

“Takto, pokud se pokusíme získat výhody z těchto dvou funkcí, které nám věda pozorování nabízí, neučiníme nic jiného, než že položíme umění morálky na pevnou, prokazatelnou a neustálého pokračování a pokroku schopnou základnu.”³⁹⁹

„O morální výchově“ a občanských právech

Věda, podle Barredy, nabízí vysvětlení, které škola může svým žákům v průběhu vyučování ukázat na jednoduchých a nezpochybnitelných příkladech:

„Aniž by byla neslučitelná s řádem, svoboda spočívá u všech jevů, jak organických, tak anorganických, v podřízení se plně zákonům, které ji determinují. Když nechám volně spadnout předmět, aniž bych na něj působil jinou silou, která by jej vychylovala z dráhy, padá přímo ke středu země rychlostí úměrnou času, čili podřizuje se zákonu gravitace a tehdy říkáme, že padá volně (*libremente*). Když položím volně (*libre*) vedle sebe uhličitan draselný a kyslík, oba projeví svou svobodu tím, že se nevyhnutelně a okamžitě sloučí, čili poslechnou zákon příbuznosti. Něco podobné probíhá v intelektuálním a morálním řádu, plné podřízení daným zákonům znamená i tady, stejně jako v jiných oblastech skutečnou svobodu.”⁴⁰⁰

Zde je třeba hledat základ toho, o čem mexičtí autoři mluví jako o „*fondo común de verdades*“⁴⁰¹, čili „společný základ pravd“; měly to být pravdy snadno dokazatelné, proti nimž se nikdo nemohl vzpírat⁴⁰², v duchu Comtovy doktríny bylo zřejmě nejlepší, pokud je bylo možno *ukázat* experimentálně. Lze si představit, že pokud byly například

³⁹⁸ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

^{399 399} Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

^{400 400} Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

⁴⁰¹ Bohužel jsem nikde v literatuře nenašla konkrétně zmíněnu ani jedinou z těchto „pravd“, ačkoliv se o nich zmiňují téměř všechny zdroje, bohužel jejich vyjmenování pravidelně přeskakují.

⁴⁰² Zea, Leopoldo: „*Prólogo*“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. XXXIX.

chemické experimenty doprovázeny podobnou rétorikou, žák si v průběhu vyučování nevědomě osvojil zvyk vztahovat slovo *svoboda* k něčemu vyššímu či omezujícímu. Tak, jak se Comte snažil, aby zákony přírodních věd vzlínaly do společnosti, mohlo se v mysli mexických školáků slovo *svoboda* začít vztahovat ke společnosti/státu, které/mu podle Comtovy doktríny byl člověk povinován altruismem:

“Pokud přejdeme do řádu morálního, najdeme zde stejnou nemožnost dělat si svévolně cokoli chceme; srdce bude vždy milovat to, co považuje za dobré a odmítne to, co se mu bude zdát špatné, aniž by se kdy mohlo vymanit z této šťastné osudovosti, která je pro něj zákonem stejně jako zákon tíže je zákonem pro naše tělo.”⁴⁰³

Základy morálky tedy dle Barredy ležely v materiálním řádu, proto nebylo její ovlivňování omezováním svobody svědomí, o niž tolik šlo mexickým liberálům v boji proti církvi, protože ta ležela dle Barredy v řádu spirituálním. Zároveň se díky tomuto „společnému základu pravd“ mysl Mexičanů měla sjednotit na určitých představách, čili teoreticky nastala Comtem požadovaná jednotu v řádu spirituálním – bez násilí (tedy alespoň fyzického); žák „dobrovolně“ přejal, o čem se sám přesvědčil. Budoucí občan byl tedy vyučován neustále vztahovat své jednání k zákonitostem okolního světa a společnosti, které v průběhu vzdělávání pochopil a vytváření občanů bylo, například podle slov Alfonsa Reyese, jedním z hlavních úkolů Přípravné školy:

„Jejím úkolem nebylo dovést studenty ke kariérám a titulům, i když byla neodmyslitelným mostem pro studia advokátská, inženýrská i lékařská; *jejím úkolem bylo vytvářet občany – odtud její jméno; lidí, schopné sloužit společnosti nikoliv přímo v profesních úlohách.* Nahrazovala humanitní a církevní studia; dokázala téměř vtělit do výuky výdobytky politického liberalismu. Mexická revoluce dosud nedokázala učinit něco podobného na takové úrovni, na níž toho dosáhl Gabino Barreda pro revoluci své doby.”⁴⁰⁴

Připomeňme ještě zásadní poslední odstavec Barredovy „*Občanské řeči*“:

⁴⁰³ Barreda, Gabino: „*De la educación moral*“, v:

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

⁴⁰⁴ Reyes, Alfonso: „*Pasado inmediato*“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas. Str. 58.

„Ať v budoucnosti úplná svoboda svědomí, absolutní svoboda názoru a projevu, která dá prostor všem myšlenkám a možnosti všem inspiracím, osvítí celou zemi a učiní zbytečným a nemožným každý nepokoj⁴⁰⁵, který nebude čistě spirituální, každou revoluci, která nebude pouze intelektuální. Ať materiální řád, udržovaný v každé chvíli vládami a respektovaný těmi, jimž se vládne, je jistou zárukou a jistým způsobem, jak jít rozkvetlou stezkou pokroku a civilizace.“⁴⁰⁶

Svoboda svědomí, limitovaná morálkou, vymezenou „společným základem pravd“, měla podle Barredy vládnout ve spirituálním řádu, kam spadá a občan se měl podřídit vládě, správyni materiálního řádu, kam zase spadá politika. Jde zde o zásadní omezení občanských práv, které je v zásadním rozporu s nároky radikálních liberálů ovlivňovat politiku a vyslovovat se k ní, jak požadoval José María Luis Mora:

„Pokud v dobách Tacitových byla řídkým štěstím možnost myslit dle libosti a vyjadřovat se dle tohoto smýšlení, v našich dnech by bylo nešťastným výsledkem a málo výhodným příznakem našeho národa a institucí, kdyby nastaly snahy klást omezení svobodě myšlení, vyjadřování a psaní. Onen spisovatel a jeho spoluobčané se nacházeli pod vládou svého pána, zatímco my jsme řízeni vládou, která dluží svou existenci stejné svobodě, kterou není možno uchovávat jinak než jejím prostřednictvím ... stejně jako jsme se předtím snažili prosadit důležitost a potřebnost důtklivého, věrného a přesného dodržování zákonů, vynesme se nyní položit základy úplné a absolutní svobodě názorů, stejně jako se zákony mají plnit do důsledků, *názory mají být osvobozeny veškeré předchozí i následné cenzury, protože se nedá spravedlivě vyžadovat, aby zákony byly věrně dodržovány, pokud není svoboda vyjadřovat proti nim námitky zcela a dokonale zaručena.*“⁴⁰⁷

Vzhledem k tomu, že Přípravnou školou prošly celé generace mexických elit, dá se též předpokládat, že podobná občanská autocenzura (společně s mnoha dalšími podněty, přicházejícími hlavně z oblasti praktické politiky) mohla být jedním ze sloupů slavného „porfiriánského míru“, tedy spíše

⁴⁰⁵ Slovo „conmoción“ je v pl. možno přeložit také jako „občanské nepokoje“, viz: Dubský, Josef: Španělsko – český slovník. Praha, SPN.

⁴⁰⁶ Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 297.

⁴⁰⁷ Mora, José María Luis: „Discurso sobre la libertad de pensar, hablar y escribir“, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/mora/mora3.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez. Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

absolutní nehybnosti veřejného života hlavně v poslední dekádě personální diktatury prezidenta Porfiria Díaze⁴⁰⁸.

⁴⁰⁸ **José de la Cruz Porfirio Díaz Mori** (15. 9. 1830 Oaxaca – 2. 7. 1915 Paříž)

Voják, politik a mexický prezident v období: 29. 11. 1876 – 6. 12. 1876; 18. 2. 1877 – 30. 11. 1880; 1. 12. 1884 – 25. 1911.

Porfirio Díaz se narodil Josému de la Cruz Díazmu Bohorquesovi a Petroně Mori Cortésové; předek z otcovy strany byl Španěl, který se do Mexika dostal v 16. století, v matčině linii se mísila krev asturských přistěhovalců z 18. století s krví mixteckou. Měl několik sourozenců, ale jen jeho mladší bratr Félix, zvaný Chato se také proslavil jako voják.

Otec byl koželuh a když byly Díazovi tři roky zemřel; matka si musela zařídít hostinec a podporovat rodinu sama, rodina tedy žila dosti nuzně, přesto matka malého Díaze poslala do školy, potom se vyučil zbrojířem, tesařem a ševcem. Mladý Díaz byl tichý, zasmušilý a ambiciózní.

V roce 1843 vstoupil pod záštitou svého strýce a kmotra do semináře, ale svou pravou životní dráhu našel až roku 1846, když se přidal jako dobrovolník k vojsku, bojujícímu proti americké invazi. V roce 1850 opustil kněžskou dráhu a vstoupil do Instituto de Ciencias y Artes de Oaxaca, poté prý byl nějakou dobu knihovníkem, studentem práv a dokonce profesorem v Institutu. V roce 1853 nastoupil k liberálnímu advokátovi Marcosu Pérezovi, který jej seznámil se svým přítelem, Benitem Juárezem, tehdy ředitelem Institutu.

Ani práce knihovníka jej nenaučila lásce ke knihám, stejně nedůvěřoval i vzdělancům, zato se vrátil k vojenskému povolání. V rámci tzv. Plánu z Ayutly se přidal k rebelům proti vládě Santa Anny a roku 1855 po boku 200 špatně vyzbrojených Indiánů u Teotonga poprvé prošel ohněm – předtím jako dobrovolník pouze hlídkoval na různých místech oaxackého území. Následujícího roku dostal od guvernéra Juáreze svoji první hodnost – stal se kapitánem pěchoty.

Roku 1858, během války o Reformu byl velitelem pevnosti Santa Catarina, za své bojové úspěchy byl jmenován vojenským velitelem a guvernérem departamentu Tehuantepec. Potom následoval další vojenský vzestup a zvláště heroicky se vyznamenal v bitvě proti francouzským invazorům u Pueblu, jíž se účastnil již jako brigádní generál. Roku 1863 padl do francouzského zajetí, ze kterého se mu podařilo utéci a ve své rodné Oaxace proti Francouzům rozpoutal guerrillovou válku. Pod dojmem jeho bojových úspěchů mu Francouzi nabízeli např. předání hlavního města nebo vojenské velení, ale Díaz nic takového nepřijal. Před koncem války s Francouzi Díaz znovudobyl Pueblu a bezpodmínečnou kapitulací hlavního města připravil Benitu Juárezovi prostor k triumfálnímu vstupu do Mexika.

V 37 letech Díaz patřil k nejslavnějším postavám Mexika. Také jeho osobní život nabral nový směr, 15. 5. 1867 se oženil s Delfinou Ortegovou Díazovou, svou neteří. K nelibosti veřejnosti se ale rozhodl vrátit se na venkov a obhospodařovat La Noriu (dárek od svých spoluobčanů). Ovšem v rozpětí tří let mu zemřely hned tři děti a Díaz se vrátil k politice.

V 60. letech Díaz pracoval jako poslanec, v letech 1867 a 1871 dvakrát kandidoval do prezidentského úřadu proti Juárezovi, ale neuspěl. Roku 1871 se proti vítězství Juáreze, kterého obvinil z podvodu, vojensky vzbouřil, ale byl poražen. Před trestem ho zachránila Juárezova smrt 18. 7. 1872.

Do prezidentské funkce totiž nastoupil Lerdo de Tejada, disponující mnohem menší prestiží než měli Juárez a Díaz, takže vzbouřence amnestoval. Díaz se stáhl na haciendu La Candelaria v Tlacopan ve Veracruz, kde se opět věnoval tesařině.

V roce 1874 se ovšem vrátil do Kongresu jako poslanec za Veracruz. Lerdo de Tejada byl propagátorem techniky v ekonomické oblasti a v oblasti politiky „technokracie“, založené na perfektním fungování administrativy a byrokracie státu, což vylučovalo všechny zásahy do chodu států zvenčí, včetně církevních. Lerdův antiklerikalismus provokoval kristerské bouře, hornické a textilní stávky.

Roku 1875 nabídl Lerdo de Tejada Díazovi místo velvyslance v Berlíně, což Díaz odmítl a odjel do New Orleans a Brownsvilu plánovat povstání. Již předtím získával na svou stranu různé generály a když Lerdo de Tejada kandidoval podruhé, aby mohl pokračovat v modernizaci země, Díaz 10. 1. 1876 vyhlásil Plán z Tuxtepeku pod heslem *Ne znovuzvolení!*, které se mu v pozdějších letech vracelo ve velmi ironických ozvěnách. Sám totiž byl od roku 1884 do roku 1910 zvolen sedmkrát.

V průběhu povstání se mu podařilo Lerda de Tejadu porazit a za několik měsíců byl zvolen mexickým prezidentem. Začalo období mexické historie, označované jako *porfiriát*, končící mexickou revolucí roku 1910. Díaz byl nejdříve zástupcem radikálů, kteří přišli o moc s rokem 1863, potom se čím dál víc přimyká k vojákům, kteří se snažili ovlivňovat politiku v mylném domění, že jejich vítězství nad interventy svědčí o jejich politických schopnostech. Nakonec právě moc armády omezil a do značné míry umožnil návrat vlivu církve. Díaz v průběhu své vlády vytvořil jakýsi personalistický stát, v němž pořádek, který měl zaručovat pokrok, zdaleka přerostl svobodou. Centrem tohoto pořádku byl sám Díaz, který omezil pravomoci na všech stupních, což bylo nakonec na překážku právě pokroku - tedy v jiných oblastech než v industrializaci země. O moci rozhodovala místo institucionálních a politických vazeb síť osobních vztahů k diktátorovi, což znamenalo krok zpátky ve způsobu, jak se dlouho a s obtížemi utvářel politický systém v předchozích obdobích, zejména od Reformy. Navracel totiž na místo ústavního pořádku caudillismus, tedy odklon od Juárezovských ideálů. Síť osobních vztahů neobyčejně zvýhodňovala příslušníky nejbohatších vrstev – průmyslníky, statkáře a politiky; jejich styky a podpora cizího kapitálu městské smetánce, jejíž nárůst byl pro režim charakteristický, na sympatiích valně většiny národa, vyloučeného z politického vlivu, nepřidal. Díaz navíc při výběru kontaktů

nebyl věrný tolik politickým ideálům jako spíš praktickým či technickým výhodám, které z nich plynuly; za tuto proradnost si vysloužil přezdívku Don Perfidio či Don Perfi.

Porvé tedy Díaz nastoupil do prezidentské funkce v roce 1877. V prvním období Díazovy vlády sestával kabinet z těchto ministerstev: Gobernación v čele s Protasiem Taglem, Hacienda (Justo Benítez), Justicia y Educación (Ignacio Ramírez), Fomento (Vicente Riva Palacio), Defensa (Pedro Orgazón) a Relaciones Exteriores (Ignacio Ruiz Vallarta). Vláda byla složena hlavně z radikálních liberálů, mezi nimiž především Ignacio Ramírez dráždil svým militantním ateismem církevní kruhy. Díaz poprvé projevil charakteristický rys svého vládnutí, tihnoucího k vyrovnávání protikladů, spíše než k sledování politických principů - odmítl pokračovat v antiklerikálním tažení Juárezova a Lerdova období a zároveň jmenoval do vlády jeden z jeho symbolů. Nicméně Díaz se naučil řídit kabinet až těsně před koncem svého volebního období, do té doby použil pro 6 ministerstev 22 osob.

Roku 1878 vypukly lerdistické nepokoje v Piedras Negras a v Matamoros, příštího roku byly podobné nepokoje ve Veracruzu potrestány guvernérem Luisem Mierem y Teránem devíti popravami. Spojováno je s nimi charakteristické úsloví o způsobu, jak Díaz doporučoval vyrovnávat se s odporem – „*mátelos en caliente*“. Další vzpoury byly potlačeny v Sonoře, Baja California a v Tepicu.

Roku 1880 nastoupil do prezidentského úřadu Díazův přítel a spolubojovník Manuel González, kterého Díaz navrhl jako nejvhodnějšího kandidáta a tak obešel zákaz reelekce. González původně patřil ke konzervativcům, ale odmítl se podílet na kolaboraci s Francouzi, nicméně liberálové mu jeho příslušnost neodpustili a to spolu s vědeckostí k Díazovi, jehož poslouchal na slovo, narušovalo autoritu jeho vlády.

Díaz byl nejprve jeho ministrem rozvoje, roku 1881 se funkce vzdal a byl zvolen guvernérem Oaxaky. Někteří historikové považují Díazův odchod do Oaxaky za taktický manévr, neboť Gonzálezova nešikovnost zvýšila Díazovu popularitu i za jeho nepřítomnosti. V tomto období však začala další etapa budování mexického školství, kde po Barredovi vynikají Joaquín Baranda, Enrique Rébsamen, Ezequiel Chávez, Ignacio M. Altamirano a Justo Sierra Méndez. Díaz a González Mexiko opět vrátili do světového řádu, z něhož se vytratilo s pádem Druhého císařství, či spíše skončili s příliš monogamním soužitím s nedůvěryhodným severním sousedem a obnovily ostatní styky Mexika se světem.

Již předtím ovdovělý Díaz se téhož roku oženil s Carmen Romerovou Rubiovou, dcerou významného lerdisty a bohatého technokrata Manuela Romera Rubia. Romero Rubio se v 80. letech velmi sblížil s církví a Díazův sňatek dojednával pozdější mexický arcibiskup. Kromě zázemí tedy Carmen - „poklad půvabů a cností“, vychovaná ve vzorové zemi – USA - Díazovi přinesla smíření jak s lerdisty, tak s klerikálními kruhy.

V roce 1884 byl Díaz opět zvolen prezidentem. Začal se měnit v osobu schopnou imponovat všem – vzdělancům i hrdinům, dokázal vzbuzovat lásku i strach – a především respekt. Začal uskutečňovat lerdovskou politiku modernizace s pomocí svého tchána Romera Rubia, který byl jejím hlavním symbolem. Romero Díazovi také pomohl získat kontrolu nad guvernerskými úřady. V Monterrey byl v této době guvernérem Bernardo Reyes, otec slavného spisovatele Alfonsa Reyese, přesvědčený stoupenec programu modernizace a právě jemu se přičítá největší zásluha na současném výsadním postavení tohoto města na mexické průmyslové mapě.

V letech 1884 a 1887 došlo k ústavním dodatkům, které umožňovaly znovuzvolení, druhý alespoň pro další funkční období. Díaz od počátku používal síly k potlačení všech narušitelů veřejného pořádku. Kromě lerdistických vzpour mezi léty 1878 a 1883 narušovali severní hranice Apači, sami v těžké situaci, pod vedením náčelníků Victoria, Gerónima a Ju.

Roku 1886 bylo potlačeno povstání Indiánů Yaqui. Barbarstvím se přitom vyznačovaly obě strany, jak „barbaři“, tak státní moc. Roku 1889 zemřel Lerdo de Tejada a stejného roku Díaz odmítl prodat Baja California Spojeným státům.

Roku 1890 ústavní dodatek povolil znovuzvolení bez omezení. To vyvolalo již velké protesty především ze strany radikálních liberálů, kteří předtím podporovali Díazovu tuxtepeckou vzpouru *Ne znovuzvolení!*

Roku 1892 byl Díaz zvolen počtvrté, což vyvolalo protestní bouře v Coahuile. V tomto volebním období Díaz začal vykonávat efektivní protidisidentskou politiku prostřednictvím vojska, policejních skupin a věrných intelektuálů, kteří dostali přízvisko „Científicos“ a posílením kontroly na všech stupních, čímž se celý státní systém začal petrifikovat. Někteří guvernéři států byli u moci, stejně jako Díaz, i 20 let. Na druhé straně právě v této době dosáhl režim největších industriálních a obchodních úspěchů, ovšem za cenu závislosti na cizím kapitálu. Díaz toleroval velké latifundisty, omezil politická práva a hlavně opozici, soustředěnou v *Partido Liberal Mexicano*, která organizovala stávky jako v Cananey a Río Blanco, krvavě potlačené.

Na počátku 90. let se Díaz vyrovnával také s kritickými novináři. Vedoucí novin *El Diario de Hogar* skončil za porfiriátu třicetkrát ve vězení, podobně na tom byl Daniel Cabrera, šéf týdeníku *El Hijo del Ahuizote*, otiskujícího mnoho sarkastických protirežimních karikatur, novinářům a majitelům dalších vlivných novin *El Partido Liberal* a *El Observador* bylo vyhrožováno a podplácením se dosáhlo vstřícnosti, nesmiřitelní byli vyhoštěni nebo uvězněni. V letech 1893 – 1894 se konaly procesy s přispěvateli listů *El Demócrata* a *El Monitor Republicano*, nakonec byli souzeni i tiskaři a stát věc vyřešil monopolem na výrobu papíru.

Díaz kromě kontroly guvernerů zřídil 300 úřadoven, jejichž vedoucí byli zodpovědní za politický vývoj ve svém okrsku, na politické předáky dohlížela síť velitelů vojenských okrsků; aby se obě skupiny nemohly stýkat, byli jejich příslušníci často překládáni.

Roku 1896 začal režim vydávat noviny *El Imparcial* (Nestranný), což část čtenářů považovala za špatný pokus o vtip a část za drzost. Noviny však byly bohatě podporovány J. Y. Limantourem, astronomicky bohatým členem skupiny „Científicos“, takže si mohly dovolit skutečné osobnosti vědeckého, intelektuálního

„O morální výchově“ a probouzení společenského altruismu

Pokud tedy stát měl podle Barredy ovlivňovat morálku člověka⁴⁰⁹, jejíž základy, jak věřil, spočívaly v materiálním světě, spadajícím do sféry státu, mělo se tak dít cvičením:

“Je jedním z nesporných a prokazatelných axiomů biologických věd, že všechny orgány se rozvíjejí cvičením, stejně jako atrofují, když se nepoužívají, až se dokonce může stát, že zmizí, pokud se nevyužívají vůbec. Je to rozumové zdůvodnění obecně známé potřeby gymnastických cvičení pro rozvoj svalového aparátu ...pokud nyní aplikujeme ty samé principy na soubor rozumových a afektivních orgánů, je nesporné, že je možno dosáhnout stejného výsledku, pokud zaměříme výchovu tak, aby se skutky sympatie či altruismu, jak je nazývá Comte, často opakovaly, zatímco ty destruktivní a egoistické se pokud možno vyloučí, není možno pochybovat o tom, že po nějaké době této morální gymnastiky (promiňte mi tento výraz,

a kulturního světa své doby a staly se respektovaným periodikem právě ve své cílové skupině vzdělaných středních a vyšších vrstev.

Na přelomu století a v dalších deseti letech Díaz uplatňoval sofistikovanou politiku sestavování kabinetů z lidí nesourodého původu a zájmů, aby omezil hrozbu spiknutí proti své osobě. Většina jeho ministrů považovala diktaturu za „nutný stupeň“ na cestě k demokracii a prosperitě; vyhovovala jim samozřejmě hlavně její ekonomická úspěšnost.

Roku 1906 Díazovo znovuzvolení vyvolalo už vážné protesty, hlavně ze skupin okolo *Partido Liberal Mexicano*, ale i intelektuálů a podnikatelů – lidí, na které se dosud Díaz mohl spolehnout. Po roce 1905 Díazovo postavení začaly ohrožovat také krizové prvky mexické ekonomiky, vyvolané hospodářskou recesí USA, největšího odbytiště mexických surovin a výrobků. Na venkovském severu a v Díazově domovské Oaxace se pod vedením Pancho Villy a Emiliana Zapaty začaly objevovat ozbrojené tlupy, ohrožující méně používané komunikace a začalo se ozývat volání po pozemkové reformě. Mexický venkov byl totiž oblastí modernizací země prakticky nezasazenou a rozpor mezi velkolepým městským stylem porfiriátu a zanedbaným venkovem byl jedním z nejnápadnějších rozporů režimu. Stále častěji se ale bouřil i průmysl, kde odboráři organizovali stále další stávky, často krvavě potlačené, což zvyšovalo napětí.

V roce 1908 Díaz poskytl slavné interview americkému novináři Jamesi Creelmanovi, v němž oznámil, že už nebude znovu kandidovat.

Ve volbách roku 1910 ovšem znovu kandidoval proti Franciscu I. Maderovi, mladému idealistickému statkáři z Coahuily, k němuž se upínaly naděje teď už velké části národa. Díaz jej nechal krátký čas před volbami uvěznit v San Luis Potosí a po mohutném politickém nátlaku znovu zvítězil ve volbách.

Madero mezitím utekl z vězení, prohlásil volby za podvod a protože neviděl jinou možnost, 20. 11. 1910 vyhlásil Plán ze San Luis, který byl výzvou k povstání. Mexická revoluce začala.

Spolu se svým kabinetem (José Yves Limantour, Ramón Corral, Justo Sierra Méndez, Olegario Molina) Díaz dne 25. 5. 1911 abdikoval a na německé lodi Ipiranga uprchl z Veracruzu do Francie. Zde žil ve vcelku poklidném a respektovaném exilu nejprve v ulici Victora Huga, potom v apartmá hotelu Astoria a nakonec v malém domě na Avenidě Boulogne. S rodinou cestoval po Španělsku, Švýcarsku, Egyptu, Itálii a Německu, často s různými poctami. Francouzský generál Noix mu například předal meč Napoleona I., v Římě se setkal s papežem Benediktem VX.

Zemřel v Paříži 2. 7. 1915 v důsledku arteriosklerózy. (Zajímavostí je, že list *Le Figaro* uveřejnil noticku o jeho úmrtí hned pod zprávou o návratu doktora Kramáře a vedoucího Sokola do Prahy.)

Díaz byl nejprve pochován v pařížském kostele Saint Honoré l'Eylau, v roce 1922 byl přemístěn na Montparnasský hřbitov, kde v exilu odpočívá dosud. Poté, co zpráva o jeho smrti došla do Oaxaky v září 1915, nařídil guvernér devítidenní smutek k uctění jeho památky.

S Díazem jsou spojovány také věty: „*Pobre México, tan lejos del Diós, y tan cerca de los EE.UU.!*“ (Nešťastné Mexiko, tak daleko Bohu a tak blízko Spojeným státům!) a „*Poco gobierno, mucha administración*“ (Málo vlády, hodně úřadování.) nebo „*Por conquistar la paz hice la guerra*“ (Abych dosáhl míru, rozpoutal jsem válku).

Zdroj: Opatrný, Josef: *Mexiko*. Praha, Libri 1993, Gonzáles, Luis: „*Trayectoria de Díaz; Pacificación*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 656 – 662. Krauze, Enrique – Zerón Medina, Fausto: *Porfirio. La Guerra. La Ambición. El Poder. El Derrumbe. El Destierro*. México, Editorial Clío 1993. http://es.wikipedia.org/wiki/Porfirio_Diaz, 17. 3. 2007.

⁴⁰⁹ Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985. Str. 111.

kteřý jistě pobouří povrchní duchy, které nechtějí vidět věci tak, jak jsou, ale tak, jak se to naučily od svých matek, ale který dokonale vyjadřuje můj způsob myšlení), orgány, které zodpovídají za první kvality, získají nad těmi, které ovládají ty druhé takovou nadvládu, že v boji, který nastává předtím, než se k něčemu rozhodneme, nakonec ve většině případů dosáhneme toho, že se budou energičtěji prosazovat blahosklonné instinkty, zmohutněné cvičením a tak pokaždé najdou více síly k vítězství nad svými rivaly.“⁴¹⁰

Přitom Barreda zcela v comtovském duchu přeceňoval lepší stránky člověka, aby měl na čem položit základy svého altruismu, tedy povinnosti člověka vůči druhým a státu:

“... egoistické tendence jedince jsou základem morálky, ale tendence, které Auguste Comte nazývá v opozici k prvním altruistickými, to jest ty, které instinktivně vedou člověka k lásce k bližním a k činnosti v jejich dobro, jsou nadřazeny prvním ...“⁴¹¹

Přitom ovšem nebyl v žádném případě přírřencem pedagogického násilí, altruismu se žáci měli učit sami o své vůli napodobováním dobrých příkadů:

Účelu se dosáhne praktikováním dobrého jednání a potlačováním špatného (čímž mají být v první řadě pověření rodiče) a příklady morálky a opravdové ctnosti, které mají být žákům ve škole předkládány s uměním, tak aby se probudilo přání je napodobovat, nikoliv prostřednictvím domlouvání nebo dokonce přikazování, ale tak, aby se v nich toto přání probudilo spontánně a nepozorovaně, díky neodolatelnému uctívání, které je ovládne vůči mužům, o jejichž skutcích jim bude vyprávěno.“⁴¹²

Přípravná škola se tedy zřejmě snažila žáky nejen vyučovat, ale i cvičit a stimulovat k altruismu, jak konstatoval José Vasconcelos v roce 1910:

„Co se týká morálky, don Gabino Barreda vnesl tři základní myšlenky svého mistra Comta: solidarita, cnost vyplývající z instinktu sociability, dovoluje život v kolektivu, v němž se rozvíjí civilizace. Altruismus, společenská náklonnost ke konání ve prospěch druhých

⁴¹⁰ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

⁴¹¹ Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

⁴¹² Barreda, Gabino: “*De la educación moral*”, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007. © José Luis Gómez-Martínez
Nota: Esta versión electrónica se provee únicamente con fines educativos.

z důvodu prospěchu, který nám z toho plyne; a jako prémie služeb nejvyšších, nesmrtelnost, které se dosahuje v paměti dalších generací. Nejplodnější z těchto tří pojmů je ten, který připomíná solidaritu mezi lidmi. Tím, že ji kázal v Mexiku Barreda splnil nejdůležitější potřebu své doby.⁴¹³

Gabino Barreda tedy do Mexika nevnese náboženství Humanity, přesto v jeho podání i přes vnější úpravu hesla Comtova doktrína zřejmě zůstala celistvá a sloužila do jisté míry k plnění svého účelu – kohezi společnosti, jejímž členům se snažila vysvětlit jejich místo a vztah ke společnosti, ovšem za cenu značného omezení individuální občanské svobody. Vzhledem ke známým skutečnostem režimu Porfiria Díaze počínaje hlavně 90. léty 19. stol. a tehdejší mexické společnosti, je otázkou, do jaké míry byl Gabino Barreda v těchto svých záměrech úspěšný.

Třetí generace mexických pozitivistů: „ortodoxní comtisté“

Národní přípravná škola byla pravděpodobně (kromě novin), hlavním médiem, jehož prostřednictvím se pozitivismus dostával do širší společnosti. Nicméně krátce existovala také málo vlivná ortodoxní skupina kolem Augustína Aragaóna a Porfiria Parry, jednoho z dalších ředitelů Národní přípravné školy, která se držela ortodoxního comtismu laffittovské větve, včetně snahy cnést do mexické společnosti náboženství Humanity. Roku 1877 pod záštitou Gabina Barredy několik žáků profesionálních škol založilo „Sociedad Metodófila ‘Gabino Barreda‘“, mezi jejímiž členy byl velmi aktivní Porfirio Parra a v rámci jejích aktivit konvertoval k pozitivismu student inženýrství Augustín Aragón.⁴¹⁴

Ten potom navštívil Paříž, kde se setkal s Pierrem Laffitem a pod jeho vlivem založil v Mexiku kolem roku 1901 „Sociedad Positivista“, která vydávala časopis „Revista Positiva“, který vycházel až do roku 1914. Mezi jeho spolupracovníky byl i Horacio Barreda, syn zakladatele Národní

⁴¹³ Vasconcelos, José: „Don Gabino Barreda y las ideas contemporáneas“, v: *Obra selecta*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1992. Str. 7.

⁴¹⁴ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992. Str. 101.

přípravné školy. Ovšem Laffitte zemřel již roku 1903 a sním ztratil tento druh pozitivismu vliv.^{415, 416}

⁴¹⁵ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992. 105.

⁴¹⁶ Raat, William D.: „*Augustín Aragon and Mexico's Religion of Humanity*“, v: *Journal of Inter - American Studies*, Vol. 11, No. 3 (Jul., 1969). Str. 441 – 457. JSTOR

ZÁVĚR

Předchozí odstavce jsou samozřejmě jen nastíněním toho, jak formování absolventů Přípravné školy v ideálním případě mohlo fungovat, podložené svědectvími několika z těch nejznámějších studentů, rozbor Barredových prací ale myslím ukazuje, do jaké hloubky Comtovu doktrínu pochopil a jak tvůrčím způsobem ji přizpůsobil mexickým podmínkám. Stejná forma jednotné výuky jako na začátku se na škole neudržela dlouho. Barreda také musel neustále odolávat útokům jak z liberální, tak klerikální strany a snažím o reformy.⁴¹⁷

Národní přípravná škola vchovala druhou generaci pozitivistů i celou řadu dalších žáků. Mezi jejími prvními žáky byl i José Yves Limantour, patřící do skupiny tzv. „Científicos“⁴¹⁸, nebo jak byli také lidmi nazýváni „Científicos“, což byla skupina velmi vzdělaných, vysoce postavených a bohatých technokratů, tvořících oporu výkonné moci porfiriátu a zároveň sloužících jako „výkladní skříň“ evropského typu civilizovanosti mexické společnosti. Pod vlivem prací Leopolda Zey se dlouho bralo jako samozřejmé tvrzení, že pozitivismus byl oficiální doktrínou porfiriátu.⁴¹⁹ V 70. letech 20. století, v rámci širšího úsilí o přehodnocení mexické revoluce, historik William D. Raat toto tvrzení přezkoumal⁴²⁰ a došel k závěru, že právě skupina „Científicos“ nebyla ničím jiným, než obyčejnými technokraty, řídícími se svými vlastními zájmy a v jejich pracech není ani stopa po nějaké pozitivistické ideologii.⁴²¹ Mohli nanejvýš nastolovat cosi jako scientistický komunikační rámec, naznačený v této práci v kapitole „Stvoření sekulárního světa“, aby legitimizovali své neomezené bohatnutí na úkor společnosti. Označení „Científicos“ dostali během útoků svých liberálních odpůrců v průběhu sílícího hnutí proti reelekci Porfiria Díaze, když byli ztotožněni liberálními humoristickými

⁴¹⁷ Ramos, Samuel: „*El positivismo*“, v: *La filosofía en el siglo XX*, v: *Obras completas*. II. díl. México, UNAM 1990. Str. 199.

⁴¹⁸ González, Luis: „*Liberalismo triunfante. (Paz porfirica)*“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 672).

⁴¹⁹ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992. Str. 99.

⁴²⁰ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992. Str. 99.

⁴²¹ Raat, William D.: „*Leopoldo Zea y El Positivismo: Una Revaluación*“, v: *Latinoamérica. Anuario de Estudios Latinoamericanos*. Č. 2, 1969. Str. 179.

časopisy s pozitivistickou filosofií.⁴²² Jeden z těchto vtípů velmi výstižně zhodnotil vliv pozitivismu v mexické společnosti, zbaveného již původního morálního jádra, slovní hříčkou, kdy „Positivismo“ překřtil na „Pesetivismo“.⁴²³

Pozitivismus v této době je zřejmě třeba chápat jako jakési *milieu* „intelektuální diktatury“, vznikající na jedné straně pravděpodobnou občanskou autocenzurou, popsanou výše, společně s vlivy, přicházejícími z praktické politiky. Někteří autoři také upozorňují, že druhá generace „pozitivistů“, k nimž patřili další „Científicos“ jako byl Justo Sierra (kromě své nesporné osobní velikosti, nadání, značné názorové nezávislosti a zásluh na výchově mladé generace, byl přeci jenom jistou dobu jedním z hlavních ideologů režimu; o něm je na základě jeho oceňované Práce „*La evolución política del pueblo mexicano*“ možno tvrdit, že evolucionismus transformoval do svého myšlení na vysoké úrovni)⁴²⁴ a Francisco Bulnes, byli již ovlivněni novou vlnou anglického pozitivismu, svou příbuzností utilitarismu a dravému prosazování práva silnějšího v „boji o život“ bližší podnikatelským potřebám mexické společnosti.⁴²⁵ Zkřížením těchto dvou vlivů mohly vzniknout charakteristické rysy období vrcholného porfiriátu – na jedné straně politická strnulost společnosti, kterou Pedro Henríquez Ureña po roce 1924 popsal známými slovy:

„Předehra tohoto osvobození (mexickou revolucí) se nachází mezi roky 1906 a 1911. V tomto období, pod Díazovou vládou intelektuální život v Mexiku nabyl přímo středověké tuhosti, pokud tehdejší myšlenky byly myšlenky 19. století, bylo to „opravdu 19. století“. Veškerá *Weltanschauung* byla předem determinována, již nikoliv teologií svatého Tomáše, ale systémem moderních věd v interpretaci Comtově, Millově a Spencerově, pozitivismus v oficiálních školách nahradil scholastiku a pravda mimo něj neexistovala. V politické a ekonomické teorii se liberalismus XVIII. století považoval za definitivní. V literatuře tyranii klasiků nahradila moderní Paříž. V malbě, v sochařství, v architektuře byly zapomenuty obdivuhodné mexické tradice, jak indiánské, tak koloniální; jedinou cestou bylo imitovat Evropu. A jakou Evropu! Evropu politováníhodných

⁴²² Raat, William Dirk: „*The Antipositivist Movement in Prerevolutionary Mexico, 1892 – 1911.*“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 19, No. 1 (Feb. 1977). Str. 88.

⁴²³ Raat, William Dirk: „*The Antipositivist Movement in Prerevolutionary Mexico, 1892 – 1911.*“ *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 19, No. 1 (Feb. 1977). Str. 86.

⁴²⁴ Hale, Charles A.: „*The Political Evolution of the Mexican People*“ by Justo Sierra“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 50, No. 1. (Feb. 1970). Str. 155.

⁴²⁵ Hale, Charles A.: „*José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965). Str. 226.

oficiálních salonů! ... Byli jsme velmi mladí (někteří nedosáhli ještě ani dvaceti let), když jsme počali cítit potřebu změny ... Cítili jsme intelektuální útlak, společně s útlakem politickým a ekonomickým, jehož si již začala všímat velká část země. Viděli jsme, že oficiální filosofie byla příliš systematická, příliš konečná na to, aby se nemýlila.⁴²⁶

Na druhé straně vlivy dravého sociálního darwinismu mohly podporovat růst materiální infrastruktury, další charakteristický rys této doby, ovšem bez podstatných změn sociálních struktur v širším měřítku.⁴²⁷ Vlivům pozitivismu bývá vyčítána podpora introdukce cizího kapitálu a odsunutí středních tříd, které podporoval Juárez, do pozadí a vzestup oligarchie. Také je sporné, zda pozitivismus skutečně přinesl zrychlení industrializace země, nebo zda zvyšující se industrializace usnadnila přijetí pozitivismu (což je ostatně rys této filosofie, který zdůrazňoval už Comte).⁴²⁸

Pozitivismus sehrál v mexické společnosti rozporuplnou, dvojlomnou roli. Na jedné straně napomohl v mexické společnosti k soustředění na materiální výstavbu země a zároveň způsobil konzervativní zvrát v liberalismu⁴²⁹, který měl již ve svém „genetickém kódu“, spolu s omezením občanských svobod. Na druhé straně zřejmě přinesl nové chápání člověka sebou samým v rámci společnosti, jeho vztahování se ke společnosti v roli občana nového industriálního řádu a přispěl k pacifikaci a homogenizaci společnosti⁴³⁰ po skončení éry bojů o nezávislost a následujících rozmíšek v 1. pol. 19. století mezi konzervativci a představiteli „utopického“ či „anarchického“ liberalismu.⁴³¹

Pohyby v mexické společnosti, vyvolané útlakem, ale i industrializací, vyvolaly nakonec mexickou revoluci, která pozitivismus v jeho staré podobě velmi rychle smetla s povrchu zemského.

⁴²⁶ Henríquez Ureña, Pedro: „*La influencia de la Revolución en la vida intelectual de México*“, v: *La Utopía de América*. Caracas, Biblioteca de Ayacucho 1989. 369.

⁴²⁷ Celou tuto pasáž srov. s: Hale, Carles A.: „*José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965). Str. 226.

⁴²⁸ García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992. Str. 101.

⁴²⁹ Hale, Carles A.: „*José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965). Str. 225.

⁴³⁰ Gonzáles, Luis: „*Liberalismo triunfante. (Acción modernizadora)*“, *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 651.

⁴³¹ Hale, Carles A.: „*José María Luis Mora and the structure of Mexican Liberalism*“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965). Str. 225.

Použitá literatura

Aragón, Augustín: „A la memoria del Dr. Gabino Barreda“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 199 – 232.

Arguedas, Alcides: „La dictadura y la anarquía“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

Bauman, Zygmunt: *Tekutá modernost*. Praha, Mladá fronta 2002.

Barreda, Gabino: „Oración cívica“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 276 -297.

Comte, Auguste: *Rozumová anarchie a sociální zla*. Brno, Masarykova sociologická společnost 1946.

Comte, A.: *Výbor z díla*. Praha, Vysoká škola politická ÚV KSČ 1969.

Curiel Defossé, Fernando: *La Revuelta. Interpretación del Ateneo de la Juventud (1906 – 1929)*. México, UNAM 1998.

Dubská, Irena: *Auguste Comte a vytvoření sociologie*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1963.

Fajfr, František: *Masaryk a Comte*. Kdyně, Okresní sbor osvětový ve Kdyni 1925.

Fara, Patricia: *Newton: formování génia*. Praha, BB art 2004.

Fisher, J. L.: *Krejčí a Comte*. Praha, Čin 1929.

Fontana, Josep: *Evropa před zrcadlem*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

Gaos, José: *Obras Completas. Tomo V. El pensamiento hispanoamericano – Antología del pensamiento de lengua española en la edad contemporánea*. México, UNAM 1993.

García Morales, Alfonso: *El Ateneo de México (1906 – 1914). Orígenes de la cultura mexicana contemporánea*. Sevilla, Escuela Hispanoamericana 1992.

González, Luis: „*Liberalismo triunfante*.“ (*Trayectoria de Díaz; Pacificación, Acción modernizadora*), v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str. 656 – 662.

Gould, Stephen Jay: *Jak neměřit člověka. Pravda a předsudky v dějinách hodnocení lidské inteligence*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1997.

Hale, Charles A.: „*José María Luis Mora and the Structure of Mexican Liberalism*“, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 45, No. 2 (May, 1965), str. 196 – 227. JSTOR

Hale, Charles A.: „*The Political Evolution of the Mexican People*“ by Justo Sierra, v: *The Hispanic American Historical Review*, Vol. 50, No. 1. (Feb. 1970). Str. 154 – 156.

Henríquez Ureña, Pedro: „*Alfonso Reyes*“, v: *La Utopía de América*. Caracas, Biblioteca de Ayacucho 1989.

Henríquez Ureña, Pedro: „*La influencia de la Revolución en la vida intelectual de México*“, v: *La Utopía de América*. Caracas, Biblioteca de Ayacucho 1989.

Hof, Ulrich Im: *Evropa a osvícenství*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2001.

Housková, Anna: *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*. Praha, Mladá fronta, 2004.

Housková, Anna: *Imaginace Hispánské Ameriky*. Praha, Torst 1998.

Hrušovský, Igor a kol.: *Antológia z diel filozofov. Pozitivismus, voluntarismus, novokantovstvo*. Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry 1967.

Chalupa, Jiří: *Dějiny Argentiny, Uruguaye a Chile*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

Johnson, Paul: *Zrození nové doby. Devatenácté století*. Praha, Academia 1998.

Kašpar, Oldřich – Mánková, Eva: *Dějiny Mexika*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999.

Kinder, Hermann – Hilgermann, Werner: *Encyklopedický atlas světových dějin. Mapy a chronologický přehled*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.

Krauze, Enrique – Zerón Medina, Fausto: *Porfirio. La Guerra. La Ambición. El Poder. El Derrumbe. El Destierro*. México, Editorial Clío 1993.

Lagarrigue, Jorge: „Trozos del diario íntimo“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 143 – 161.

Liotard, Jean Francois: „Adresa k běhu filosofování“, v: *O postmodernismu*. Praha, Filosofický ústav AVČR .

Lemos, Miguel: „El positivismo y el sofista Pierre Laffitte“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

Monsiváis, Carlos: *Ateneo de la Juventud*, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000.

Mora, José María Luis: *Revista política de las diversas administraciones que la República Mexicana ha tenido hasta 1837*, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980. Str. 3 – 25.

Mora, José María Luis: *Discurso sobre la libertad de pensar, hablar y escribir*, v: <http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/mora/mora3.htm>, 15. 3. 2007.

Malíšek, Vladimír: *Isaac Newton. Zakladatel teoretické fyziky*. Praha, Prometheus 1999.

Martínez, José Luis: „México en busca de su expresión“, v: *Historia General de México. México*, COLMEX 2000. Str. 718 – 722.

Opatrný, Josef: *Mexiko. Stručná historie států*. Praha, Libri 2003.

Pardo, Isaac J.: *Fuegos bajo el agua*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1990.

Paz, Octavio: *El Laberinto de la Soledad. Posdata. Vuelta a El laberinto de la Soledad*. México, FCE 1992.

Pečenka, M. – Luňák, P. a kol.: *Encyklopedie moderní historie*. Praha, Libri 1998.

Peel, J. D. Y.: *Herbert Spencer. The Evolution of a Sociologist*. Londýn, Heineman Educational Books 1971.

Perreira, J. Alfredo: „El estancamiento del positivismo“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

Pickering, Mary: *August Comte: An Intellectual Biography*. Cambridge, Cambridge University Press 1993.

Polišenský, Josef a spol.: *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha, Svoboda 1979.

Polišenský, Josef a spol.: *Dějiny literatur Latinské Ameriky*. Praha, Nakladatelství Svoboda 1979. Str. 681.

Raat, William D.: „Augustin Aragon and Mexico's Religion of Humanity“, v: *Journal of Inter-American Studies*, Vol. 11, No. 3 (Jul., 1969). Str. 441 – 457. JSTOR

Raat, William Dirk: „The Antipositivist Movement in Prerevolutionary Mexico, 1892 – 1911“, v: *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 19, No. 1 (Feb. 1977). Str. 83 – 98.

Raat, William D.: „Leopoldo Zea y El Positivismo: Una Revaluación“, v: *Latinoamérica. Anuario de Estudios Latinoamericanos*. Č. 2, 1969. Str. 171 -189.

Ramos, Samuel: „El positivismo“, v: *La filosofía en el siglo XX*, v: *Obras completas*. II. díl. México, UNAM 1990.

Reyes, Alfonso: „Pasado inmediato“, v: *Ensayos*. La Habana, Casa de las Américas.

Rivero Alvisa, Daisy – Rojas Requena, Ileana: *Justo Sierra y la filosofía positivista en México*. La Habana, Editorial de Ciencias Sociales 1987.

Ryan, Alan: *J. S. Mill*. Londýn, Routledge and Kegan Paul 1974.

Schroeder, Susan: *Father José María Luis Mora, Liberalism and the British and Foreign Bible Society in Nineteenth – Century Mexico*. The Americas, Vol. 50, No. 3 (Jan, 1994). Str. 377 – 397.

Sarmiento, Domingo Faustino: „Argirópolis o la capital de los estados confederados del Río de la Plata“, v: Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980

Sierra, Justo: *Historia patria*. México, Departamento editorial de la Secretaría de educación pública 1922.

Stórig, Hans Joachim: *Malé dějiny filosofie*. Praha, Zvon 1991.

Tindall, George B. – Shi, David E.: *USA*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 1994.

Vasconcelos, José: „Don Gabino Barreda y las Ideas Contemporáneas“, v: Caso, Antonio – Reyes, Alfonso – Henríquez Ureña, Pedro – González Peña, Carlos – Escofet, José – Vasconcelos, José: *Conferencias del Ateneo de la Juventud*. México, UNAM 1962. Str. 97 – 113.

Vázquez, Josefina Zoraida: „Los primeros tropiezos“, v: *Historia General de México*. México, COLMEX 2000. Str.537 - 551.

Vekerdi, László: *Isaac Newton*. Bratislava, Smena 1981.

Westfall, Richard S.: *The life of Isaac Newton*. Cambridge, Cambridge University Press 1993.

Zea, Leopoldo: *El positivismo y la circunstancia mexicana*. México, FCE 1985.

Zea, Leopoldo: *Pensamiento positivista latinoamericano*. (Čítanka textů). Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

Zea, Leopoldo: „Prólogo“, v: *Pensamiento positivista latinoamericano*. Caracas, Biblioteca Ayacucho 1980.

Internetové adresy:

http://en.wikipedia.org/wiki/Auguste_Comte, 15. 3. 2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/John_Stuart_Mill, 15. 3. 2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Spencer, 15. 3. 2007.

<http://www.mexicodesconocido.com/espanol/historia/personajes/detalle.cfm?idcat=1&idsec=5&idsub=0&idpag=5048>, 15. 3. 2007

<http://www.geocities.com/CapitolHill/4458/bibliografia/Imora.htm>, 12. 1. 2007.

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007

<http://www.igrejapositivistabrasil.org.br/english/>

<http://www.geocities.com/CapitolHill/4458/bibliografia/Imora.htm>, 12. 1. 2007.

<http://www.ensayistas.org/antologia/XIXA/barreda/barreda2.htm>, 15. 3. 2007

http://es.wikipedia.org/wiki/Jos%C3%A9_Yves_Limantour

RESUMÉ

PŘIJETÍ POZITIVISMU V MEXIKU PO ROCE 1867

Pozitivismus byl jedním z posledních pokusů o vytvoření uzavřeného, všeobsahujícího a koherentního filosofického systému; systému, činícího si nárok na univerzálnost. Položil základy filosofii přírodních (ale i některých společenských) věd. Především vytvoření sociologie je zakladatelským činem Augusta Comta. Jeho základními prvky jsou agnosticismus, dynamický pohled na realitu, hierarchická konstrukce systému věd, vrcholící sociologií a omezení pozornosti jen na „poznávatelné“. Všechny tyto rysy souvisely s konkrétními společenskými změnami konce 18. a počátku 19. století. Pozitivismus byl programovým vyjádřením potřeb nové sociální skupiny – nositelky modernity - která se objevila v centru historického dění v průběhu VFBR – buržoazie. Vliv francouzského pozitivismu začal rokem 1826, kdy Comte poprvé vystoupil při veřejné přednášce, zhruba v 70. letech 19. stol. byl překonán pozitivismem anglickým, v jehož liberálním rámci původní Comtova filosofie změnila svůj despotický charakter. Od poloviny 19. století byl pozitivismus ve svých dvou hlavních variantách, kromě marxismu, nejvlivnějším filosofickým systémem 19. století, jak v Evropě, tak na americkém kontinentu, ale krátce po roce 1900 utrpěl celou sérii porážek a téměř ztratil vliv.

Tato práce se zabývá tzv. první fází pozitivismu, tedy obdobím od 30. let 19. století do konce 19. století, kdy Auguste Comte, John Stuart Mill a Herbert Spencer položili základy oběma větvím pozitivismu, francouzské a anglické a pozitivismus byl v globálním měřítku přijímán jako filosofická doktrína, prosazující moderní pokrok v materiální oblasti a tomu přizpůsobenou morálku člověka nového industriálního řádu. Podrobněji se zabývá především větví francouzskou, protože právě v této podobě byl pozitivismus přijat v roce 1867 v Mexiku.

Způsob, jakým se tak stalo i způsob, jakým byl pozitivismus modifikován pro mexické poměry a důsledky, které z tohoto kroku vplynuly pro mexickou společnost 2. pol. 19. stol. jsou otázky, o něž se zajímá tato práce.

Pozitivismus bývá dnes obvykle připomínán spíše jako základ teorie přírodních věd, ale tato práce si více všímá méně známého rysu tohoto filosofického systému – didaktické složky této morálně – společenské doktríny.

V první části práce na ukázkách z díla Augusta Comta tato práce názorně ukazuje nejdůležitější rysy Comtova filosofického systému jako celku. Vyzdvihuje především představu základní souvztažnosti myšlení jednotlivce k celku v rámci Comtova tzv. hlavního zákona tří stadií, jako základ Comtovy snahy vymodelovat v masovém měřítku morálku a obecně psychiku moderního člověka na základě prolnutí přírodních zákonů do společnosti a jejich rozpoznání pozitivistickou vědou, která se měla stát základem moderního řízení společnosti. Ukázky jsou důležité pro názorné pochopení hloubky, v níž si pozitivismus osvojil Gabino Barreda, který jej přizpůsobil mexické společnosti. Práce také zdůrazňuje důležitost, kterou Auguste Comte přikládal vnesení své doktríny do škol pro její všeobecné rozšíření.

Další část práce je hrubým přehledem šíření pozitivismu v rámci latinskoamerického kontinentu a nastiňuje důvody, které k osvojení pozitivismu v Latinské Americe vedly, především epochální zlom, kterému byly latinskoamerické země v době po získání nezávislosti vystaveny, jejich usilovná snaha zařadit se mezi industriální země i přítomnost základů myšlení ovlivněného příbuzným utilitarismem. Základem této části práce jsou především již klasická studia Leopolda Zey a jeho sborník textů latinskoamerického pozitivismu. Cílem je ukázat, že převzetí pozitivismu mexickou společností bylo součástí širšího procesu.

Poslední část práce podrobněji seznamuje s okolnostmi přijetí pozitivismu v Mexiku v roce 1867. Jádrem této části práce jsou rozboru dvou děl Gabina Barredy „*Občanská řeč*“ („*Oración cívica*“), na jejímž základě byl Gabino Barreda jmenován členem komise pro reformu státního školství a „*O morální výchově*“ („*De la educación moral*“) a jejich porovnání s myšlenkami Augusta Comta. Na základě toho rozboru s podporou práce Leopolda Zey „*El positivismo y la circunstancia mexicana*“ a úryvků dobových svědectví žáků Národní přípravné školy (Escuela Nacional Preparatoria) z okruhu Atenea de la Juventud a dalších zdrojů se

pokouším nastítnit způsob výuky této školy i úlohu, kterou tato základní mexická pozitivistická instituce, „splněný sen Augusta Comta“, hrála ve formování mexických elit.

Pozitivismus napomohl v mexické společnosti k soustředění na materiální výstavbu země a zároveň způsobil konzervativní zvrát v liberalismu, který měl ve svém „genetickém kódu“, spolu s omezením občanských svobod. Na druhé straně napomohl zřejmě k novému chápání člověka sebou samým v rámci společnosti, k jeho vztahování se ke společnosti v roli občana nového industriálního řádu a napomohl k pacifikaci a homogenizaci společnosti po skončení éry bojů o nezávislost a následujících krvavých rozmíšek v 1. pol. 19. století.

Nicméně během prvního desetiletí 20. století byl vliv pozitivismu obviněn z rozkládání morálky mexické společnosti zejména ze strany volného literárního a přednáškového sdružení Ateneo de la Juventud a antipozitivistického hnutí, spojeného s maderismem, které nakonec vedlo k výbuchu mexické revoluce, jež pozitivismus v jeho původní podobě připravila prakticky o veškerý vliv.

RESUMEN

LA RECEPCIÓN DEL POSITIVISMO EN MÉXICO DESPUÉS DEL AÑO 1867

El positivismo fue una de las últimas tentativas de crear un sistema filosófico totalizador, encerrado, coherente y universalmente válido. Echó los cimientos de la filosofía de las ciencias naturales y hasta de algunas ciencias sociales. Ante todo el establecimiento de la sociología es un hecho fundador de Augusto Comte. Las características fundamentales del positivismo son el agnosticismo, la visión dinámica de la realidad en su perspectiva histórica, la construcción jerárquica del sistema de las ciencias que culmina en sociología y la restricción de la atención en lo „cognoscible“.

Todas estas características estaban relacionadas con los cambios sociales concretos del final del siglo XVIII. y los principios del siglo XIX. El positivismo fue la expresión de las urgencias del nuevo grupo social que surgió durante la Revolución francesa, de la burguesía.

La influencia del positivismo francés empezó a partir del año 1826, cuando Augusto Comte por primera vez estrenó sus ideas al público, en los años 70 del siglo XIX su influencia fue superada por la del positivismo inglés dentro del cuyo marco la filosofía original de Comte perdió sus rasgos despóticos. Durante la segunda mitad del siglo XIX el positivismo en sus dos ramas (francesa e inglesa) fue, además del marxismo, el sistema filosófico más influyente de su época, no solamente en Europa, sino que también en el continente americano, pero poco tiempo después del año 1900 sufrió una serie de derrotas y casi perdió el crédito.

Este trabajo se ocupa de la tan llamada „primera fase del positivismo“, es decir del período entre los años 30 del siglo XIX y el final del mismo siglo, cuando Augusto Comte, John Stuart Mill a Heriberto Spencer cimentaron las bases de ambas ramas del positivismo y el positivismo fue adoptado en medidas globales como una doctrina filosófica propagadora del progreso moderno en lo material y científico y creadora de la moral adecuada del hombre industrial.

Más detalladamente se ocupa ante todo de la rama francesa, la cual fue adoptada en México en el año 1867.

El positivismo hoy suele ser considerado como la base de la teoría de las ciencias naturales, más esta tesis se concentra ante todo en un rasgo menos conocido de este sistema filosófico – el componente didáctico de esta doctrina social – moral.

En la primera parte de esta tesis se muestran en los ejemplos de las obras de Augusto Comte los rasgos más importantes del sistema filosófico de Comte en su totalidad. Se accentua ante todo la idea de la correlación básica del pensamiento del individuo con el conjunto social dentro del marco de la tan llamada „ley fundamental de los tres estados“ de Augusto Comte, como la base de los esfuerzos didácticos de Comte de moldear en masas la nueva moral y psíquica del hombre moderno, haciendo penetrar dentro del marco de su sistema filosófico las leyes de la naturaleza en la sociedad. La ciencia positiva, concedora de estas leyes inevitables debía servir como la base de la política moderna. Los ejemplos son importantes ante todo para apreciar hasta que profundidad se apoderó Gabino Barreda del positivismo y con que creatividad lo adaptó a las circunstancias mexicanas. La tesis también accentua la importancia la cual para Comte tuvo la divulgación de su sistema a través de las escuelas.

La parte siguiente del trabajo muestra muy generalmente la propagación del positivismo en el continente latinoamericano para mostrar las razones de esta propagación, ante todo la fractura de épocas que experimentaron los países latinoamericanos al alcanzar la independencia, el esfuerzo de incorporarse en el grupo de los países industriales y la presencia anterior del pensamiento filosófico pariente, del utilitarismo. Se quiere mostrar ante todo que la adopción del positivismo en México fue una parte de un proceso más amplio.

La última parte del trabajo muestra más detalladamente las circunstancias de la recepción del positivismo en México en el año 1867. El núcleo de esta parte de la tesis está formado por el análisis de dos trabajos fundamentales de Don Gabino Barreda - la „Oración cívica“, gracias de la cual Gabino Barreda fue nombrado por el presidente Juárez

miembro de la comisión que preparó la reorganización de las escuelas estatales mexicanas en aquel año, y de otro trabajo de Gabino Barreda „*De la educación moral*“ y la comparación de los dos con las ideas de Augusto Comte.

A base de este análisis y con ayuda de los testimonios de la época dados ante todo por los estudiantes de la Escuela Nacional Preparatoria que hayan formado después el círculo de conferencias y literario, el Ateneo de la Juventud, y otros fuentes, se trata de esbozar el método educativo positivista de esta escuela y también el papel que pudo jugar esta básica institución positivista, „el sueño de Augusto Comte, convertido en realidad“, en la formación de las élites mexicanas de la época.

El positivismo jugó dentro de la sociedad mexicana un papel de filo doble. Por un lado ayudó a la sociedad mexicana concentrarse en la industrialización del país y por otro causó el cambio conservador dentro del liberalismo mexicano (lo que fue desde el principio un rasgo empotrado de la doctrina de Augusto Comte), relacionado con la limitación de los derechos cívicos.

Por otro probablemente ayudó a crear una nueva comprensión del hombre de sí mismo dentro de la sociedad, una nueva relación del ciudadano hacia el nuevo orden industrial, pacificó y homogenizó la sociedad después del término de las luchas sangrientas de las cuales sufría la sociedad mexicana de la 1ª mitad del siglo XIX.

Sin embargo durante la 1ª década del siglo XX el positivismo fue acusado de la descomposición de la moral de la sociedad mexicana ante todo por parte del Ateneo de la Juventud y el movimiento antipositivista liberal, relacionado con el maderismo que llevó al estallido de la Revolución Mexicana que dejó desvanecer casi totalmente este sistema filosófico.